

**UCHWAŁA NR XIX/131/25
RADY GMINY DOBRZYNIOWO DUŻE**

z dnia 27 października 2025 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże na lata
2025 - 2028**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2025 - 2028, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

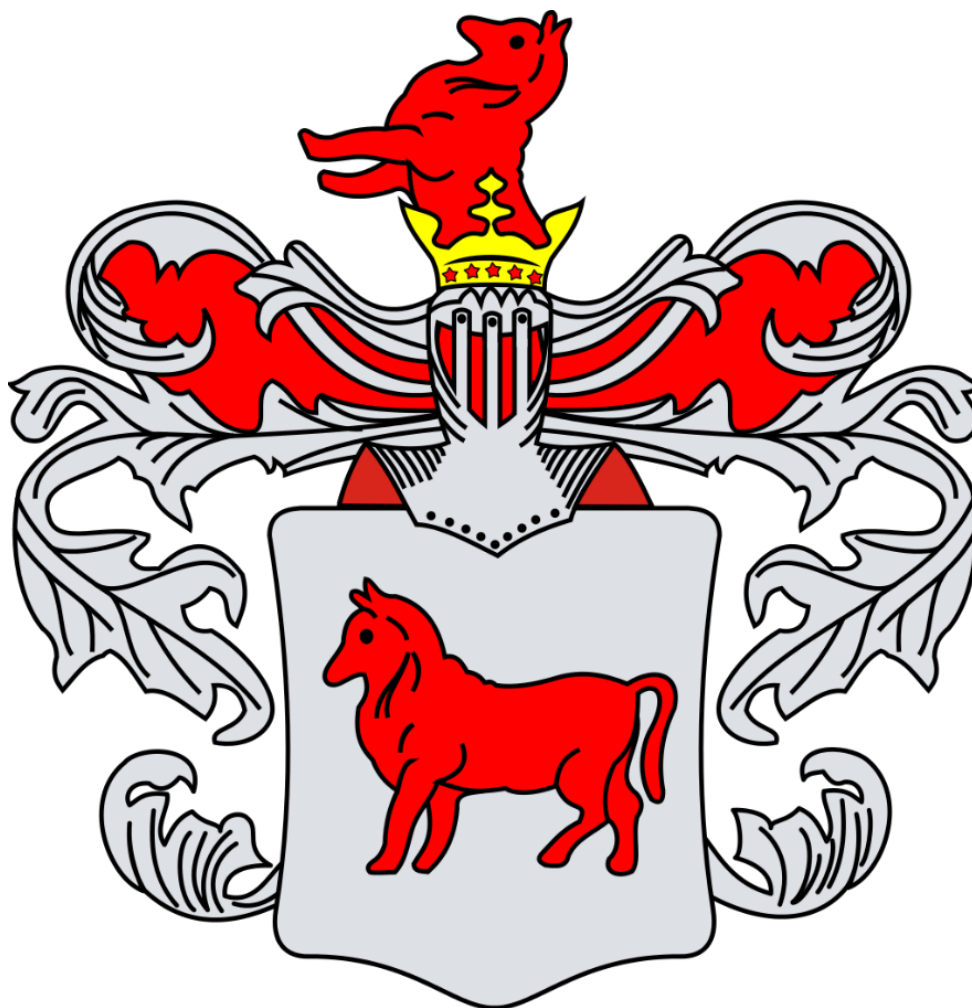
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Dobrzyniewo Duże.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Daniel Tofiło

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY DOBRZYNIEWO DUŻE NA LATA 2025 – 2028

Opracowanie:
ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	29
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	34
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	43
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	45
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	45
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	52
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Dobrzyniewo Duże	52
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy	55
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	69
5.2.4 Infrastruktura kultury na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże	71
5.2.5 Organizacje pozarządowe oraz prowadzące działalność pożytku publicznego	73
5.2.6 Infrastruktura turystyczna	73
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	75
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	77
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	78
5.3.3 Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	79
5.3.4 Ustalenia ochrony w mpzp albo decyzji	80
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	80
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	82
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	84
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	90
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	98
7. Założenia programowe	102
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	102
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	103
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	109
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	110
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	112
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	116
12. Bibliografie	118

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2025-2028 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: „*zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej*”.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Dobrzyniewo Duże. Program opieki nad zabytkami gminy Dobrzyniewo Duże jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program jest kolejną już edycją Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże i stanowi kontynuację Programu na lata 2021-2024. Program opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. 2024 poz. 1292.) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 1292), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *(uchylony)*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 z późn. zm.)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie, aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń, ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6.

- 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370).

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 1292).

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.

U. 2024 r. poz. 1292) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art. 1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,*
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,*
- 3) **zabytek ruchomy** — *rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,*
- 4) **zabytek archeologiczny** — *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,*
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — *instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,*
- 6) **prace konserwatorskie** — *działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,*
- 7) **prace restauratorskie** — *działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,*
- 8) **roboty budowlane** — *roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,*
- 9) **badania konserwatorskie** — *działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,*
- 10) **badania architektoniczne** — *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,*
- 11) **badania archeologiczne** — *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,*
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — *przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,*
- 13) **historyczny zespół budowlany** — *powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,*
- 14) **krajobraz kulturowy** — *postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,*

- 15) **otoczenie** — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami. Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725).

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego.

Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,

- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *działami architektury i budownictwa,*
- d) *działami budownictwa obronnego,*
- e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) *cmentarzami,*
- g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) *miejskami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*

- a) *działami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),*
- f) *instrumentami muzycznymi,*
- g) *wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *kurhanami,*

- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenia Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawcy celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza wójt w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w planie ogólnym gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione postanowieniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku

źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. *Formami ochrony zabytków są:*

- 1) wpis do rejestru zabytków,*
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,*
- 2) uznanie za pomnik historii,*
- 3) utworzenie parku kulturowego,*
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiążą się dla właściciela określone obowiązki, będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku: uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.). Szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostały określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury (art. 37 i ust. 4).

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych, ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16.

- 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

- 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*

- 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,*
- 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,*
- 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,*
- 3a) *zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,*
- 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18.

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*
2. *W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*
 - 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
 - 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,*
 - 3) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Art. 19.

1. *Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:*
 - 1) *objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;*
 - 2) *ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków*
- 1a. *W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.*
- 1b. *W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:*

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu planów, o których mowa w ust. 1.
 3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków, jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecania konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Artykuł 32 u.o.z.o.z. kompleksowo reguluje kwestię zawiadamiania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Zgodnie z ust. 1 pkt 3 tego artykułu wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego

konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1061), własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą ze sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 r., poz. 81).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

- Od decyzji wydanej przez organ I instancji, jeżeli upłynął dla strony czternastodniowy termin do wniesienia odwołania.

- Od decyzji wydanej przez organ II instancji.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzenie, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytkach wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilają powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami.

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.),
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.),
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecanie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji

administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynika z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30 poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 nr 71 poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004 nr 75 poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. 2004 nr 102 poz. 1066),

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 1901),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 nr 212 poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89 poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r. poz. 1275),
- obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 26 listopada 2020r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465.).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2024 r. poz. 1130).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2023 r. poz. 1668)).

Wraz z wejściem w życie tej ustawy w dniu 24 września 2023 r. polski system planowania przestrzennego przeszedł bardzo daleko idące zmiany. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin – znowelizowana w kwietniu 2025 r. ustawa wskazuje, że plany ogólne mają zostać przyjęte do dnia 30 czerwca 2026 roku. Plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności.

VI. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025 r. poz. 418 ze zm.).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 39:

pkt 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

pkt 2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków

działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

- pkt 3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

VII. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz.647).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VIII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

IX. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 r. poz. 278).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny Program Rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego.

Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący burmistrza miasta i gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

X. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu
(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Wójt może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

XI. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XII. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
(Dz. U. z 2024 r. poz. 87).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XIII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIV. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) uchodźców z 1915 r.,

- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.,
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów,
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie powierzono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

30 lipca 2001 r. został uchwalony miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne pod założenie cmentarza we wsi Fasty. W ramach obszaru przeznaczonego pod cmentarz wydzielono tereny obsługi cmentarza i towarzyszące, w tym kwaterę pamięci narodowej z grobami z okresu II wojny światowej. Obszar ten powinien być traktowany jak cmentarz wojenny i podlegać ochronie na zasadach określony w ustawie o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r.

XVI. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVII. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2025 r. poz. 707).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 poz. 1292); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r. poz. 1292), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji),
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku

informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),

- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami),
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury,
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należyтым stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, jak również popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- strategii rozwoju województw,
- planów zagospodarowania przestrzennego województw,
- planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej,
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu,
- strategii rozwoju gmin,
- strategii rozwoju ponadlokalnego,
- planów ogólnych gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego,
- decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjętą na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,

- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,
- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestią ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011 roku. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa 2007/2/WE ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (INSPIRE) – (Dz.U.UE.L.2007.108.1)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” realizuje podmiot wiodący – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – we współpracy z instytucjami podległymi MKiDN, m.in. z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Narodowym Instytutem Konserwacji Zabytków oraz Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku. Krajowy program głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny: **Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce** został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Cel ten wynika z realizacją w Polsce celów strategicznych Unii Europejskiej: wprowadzania nowych technologii w budownictwie, termomodernizacji, modernizacji infrastruktury drogowej i kolejowej oraz dekarbonizacji. Ekologiczne i pasywne budownictwo oraz szybki transport tworzą normy, którym tradycyjne, „stare” rozwiązania budowlane nie są w stanie sprostać. Dlatego konieczna jest weryfikacja zasobu oraz stworzenie narzędzi kompleksowej ochrony zarządzania zwłaszcza obiektami najcenniejszymi i reprezentatywnymi dla wybranej kategorii i cech zasobu zabytkowego. Istotne jest więc włączenie Polski w najważniejsze programy międzynarodowe we współpracy z gremiami eksperckimi i wypracowanie spójnych narzędzi przeciwdziałania zagrożeniom. Wsparcia merytorycznego służb konserwatorskich, projektantów i właścicieli wymaga przygotowanie dokumentacji konserwatorskich na różnych szczeblach, zwłaszcza w przypadku obiektów objętych szczególną ochroną i opieką państwa. Doprecyzowanie przepisów i wzmocnienie ustawowych form ochrony zabytków w postaci pomnika historii i miejsc UNESCO dadzą podstawy prawne do zarządzania zasobem, który mimo swojej rangi ochrony systemowej, nie ma przepisów wykonawczych do realizacji koniecznych działań.

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Cel ten jest implikowany znaczącym wzrostem postępowań administracyjnych w zakresie ochrony zabytków (rocznie o 20—30%) wskazuje na konieczność poprawy efektywności i usprawnienia dostępu do baz danych cyfrowych w celu przyspieszenia weryfikacji dokumentów niezbędnych do formalnej i merytorycznej oceny zgromadzonych materiałów, a także niezbędnej reformy systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami we współpracy międzyresortowej w zakresie m.in. kredytów preferencyjnych, crowdfundingu oraz ulg i zwolnień od podatku prac prowadzonych przy zabytku chronionym.

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Cel ten wynika z realizacji jednego z celów strategicznych Unii Europejskiej, jakim jest zrównoważony rozwój. Do realizacji tych celów zobligowane są wszystkie kraje UE, które na poziomie krajowym powinny zintensyfikować działania w ramach wyznaczonych priorytetów. Działania dotyczące klimatu w związku z nasilającymi się i trudnymi do opanowania zmianami

klimatycznymi stanowią obecnie jedno z ważniejszych zadań również w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty strategiczne odnoszące się do ograniczenia zmian klimatycznych wymagają włączenia zasobu zabytkowego, tradycyjnych materiałów oraz technik budowlanych do zagadnień wspierających cele zrównoważonego rozwoju. Zadania mające na celu wypracowanie narzędzi przeciwdziałania zmianom klimatycznym powinny identyfikować i promować tradycyjne rozwiązania budowlane, ale także zrównoważone podejście do eksploataowania zabytków, ich roli w środowisku, stabilizowaniu ekosystemów, budowaniu bioróżnorodności i wspierania lokalnych samorządów i społeczności.

Plan finansowy przedstawiony w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opiece nad Zabytkami 2023-2026 zamyka się kwotą 55 796 050 złotych.

4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska 2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” a czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:
 - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty,
 - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
 - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
 - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jako główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy I. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy II. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy III. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego II wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,

- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
 - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
 - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
 - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
 - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
 - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
 - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
 - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
 - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
 - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
 - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
 - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw),
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego),
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach,
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku

w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Samorząd Województwa Podlaskiego jako właściciel obiektów zabytkowych, oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego jest odpowiedzialny za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Do zadań samorządu województwa należy w szczególności:

- w zakresie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18 ustawy),
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81 ustawy),
 - sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy),
- w zakresie realizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków (art. 39 ust. 3 p. 2),
- w zakresie z ustawy „krajobrazowej”:
 - sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

- popularyzować dobre wzory aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym,
- współpracować z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
- organizować przedsięwzięcia edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
- prowadzić promocję dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
- organizować współpracę z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
- obejmować patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa,
- tworzyć katalogi wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa,
- wspierać promocyjnie tradycyjne produkty regionalne,
- organizować spotkania i konferencje dotyczących problematyki dziedzictwa,

- wspierać własne instytucje kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu,
- przyznawać nagrody i stypendia osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

4.2.1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie Podlaskim.

Do chwili obecnej Samorząd Województwa nie przyjął Wojewódzkiego Programu Opieki nad zabytkami dla Województwa Podlaskiego. Nie istnieją także programy za okresy poprzednie, to jest od roku 2003, w którym wprowadzono wymóg ustawowy sporządzania programów w cyklach czteroletnich.

Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030

Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030 jest kontynuacją kierunku rozwoju kultury obranego w "Programie rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020". Założenia w nim zawarte są spójne ze "Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030".

W dokumencie wizję rozwoju kultury do 2030 r. przedstawiono jako zrównoważenie rozwiniętą oraz różnorodną. Aby w pełni wykorzystać potencjał tkwiący w kulturze niezbędne będzie wspieranie finansowe instytucji, organizacji pozarządowych, a także twórców indywidualnych. Dbłość o kulturę przyczyni się także do wzmocnienia tożsamości regionalnej mieszkańców oraz poczucia satysfakcji z faktu zamieszkiwania w Podlaskiem. W Programie rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-30 wskazano następujące cele strategiczne i przyporządkowane im cele szczegółowe i przyporządkowane im cele szczegółowe:

Cel strategiczny 1: Rozwój oferty kulturalnej województwa	
Cele szczegółowe:	
1. Systematyczne zwiększanie wydatków na cele związane z kulturą i rozwojem oferty kulturalnej w regionie. 2. Równomierna dystrybucja środków do poszczególnych podregionów województwa. 3. Tworzenie strategii rozwoju poszczególnych instytucji kultury. 4. Wspieranie wojewódzkich samorządowych instytucji kultury w jakościowym rozwoju oferty kulturalnej. 5. Wspieranie organizacji pozarządowych w realizacji działań kulturalnych. 6. Wspieranie rozwoju muzealnictwa i ochrony dziedzictwa narodowego. 7. Inicjowanie działań upowszechniających czytelnictwo. 8. Wspieranie lokalnych środowisk twórczych. 9. Wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego w regionie. 10. Niwelowanie dysproporcji w dostępie do oferty kulturalnej mieszkańców z różnych części województwa. 11. Inicjowanie działań instytucji, organizacji pozarządowych oraz twórców na rzecz rozwoju oferty kulturalnej w południowej części województwa podlaskiego. 12. Tworzenie warunków do zachowania odrębności kulturowej przez mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące województwo.	
Cel strategiczny 2: Edukacja kulturalna	
Cele szczegółowe:	
1. Stworzenie i wdrożenie programu edukacji kulturalnej, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki województwa podlaskiego. 2. Wspieranie inicjatyw mających na celu tworzenie programów regionalnej edukacji kulturalnej. 3. Wspieranie kształcenia i dokształcania kadr w zakresie edukacji kulturalnej. 4. Tworzenie warunków do realizacji projektów z dziedziny edukacji kulturalnej. 5. Wspieranie inicjatyw służących dialogowi międzykulturowemu. 6. Wspieranie działań służących wzajemnemu poznaniu i zrozumieniu historii, tradycji i obyczajów narodów i grup etnicznych zamieszkujących województwo podlaskie.	

7. Wspieranie aktywności wojewódzkich instytucji kultury w zakresie działań edukacyjnych. 8. Wspieranie aktywności organizacji pozarządowych w zakresie działalności edukacyjnej z obszaru kultury. 9. Pełnienie mecenatu nad uczniami uzdolnionymi artystycznie, szczególnie z terenów niedoinwestowanych ekonomicznie i o utrudnionym dostępie do kultury. 10. Tworzenie programów wsparcia dla animatorów kultury i nauczycieli w zakresie metod edukacji kulturowej (warsztatów, sympozjów, szkoleń) przez operatora programu edukacyjnego.
Cel strategiczny 3: Rozwój widowni
Cele szczegółowe:
1. Inicjowanie badań diagnostycznych i ewaluacyjnych służących lepszemu projektowaniu oferty kulturalnej poszczególnych instytucji kultury. 2. Badanie potrzeb odbiorców z uwzględnieniem zróżnicowania regionalnego. 3. Uwzględnienie w ofercie kulturalnej potrzeb i oczekiwań odbiorców. 4. Projektowanie oferty kulturalnej z uwzględnieniem różnorodności społecznej i terytorialnej. 5. Wspieranie instytucji oraz organizacji w realizacji projektów niekomercyjnych, służących rozwojowi potrzeb kulturalnych mieszkańców.
Cel strategiczny 4: Rozwój infrastruktury kultury
Cele szczegółowe:
1. Zwiększenie wydatków na rozwój infrastruktury instytucji kultury. 2. Zwiększenie wydatków na zakup sprzętu niezbędnego do przygotowywania oferty kulturalnej. 3. Uwzględnienie w planach rozwojowych instytucji modernizacji lub (w miarę możliwości) rozbudowy budynków. 4. Umożliwienie wydatkowania środków na przygotowanie dokumentacji projektowych niezbędnych do modernizacji budynków. 5. Uwzględnienie w planach rozwojowych instytucji budowy nowych obiektów lub przeznaczenia na cele kulturalne obiektów znajdujących się w zasobach samorządu województwa. 6. Wspieranie instytucji w staraniach o pozyskanie środków ze źródeł zewnętrznych na rozwój infrastruktury (zarówno na szczeblu krajowym, jaki europejskim). 7. Poprawa stanu przechowywania zbiorów muzealnych. 8. Inicjowanie działań na rzecz rozwoju infrastruktury kultury w południowej części województwa podlaskiego.
Cel strategiczny 5: Profesjonalizacja kadr kultury
Cele szczegółowe:
1. Wspieranie szans rozwojowych pracowników sektora kultury. 2. Wspieranie inicjatyw służących podnoszeniu kompetencji kadr kultury (seminariów, warsztatów). 3. Dbanie o odpowiednie wynagradzanie pracowników sektora kultury. 4. Wspieranie systemowych programów szkoleniowych pracowników instytucji kultury. 5. Dbanie o przejrzysty system nagród i awansów. 6. Wykształcenie kadr menadżerskich w sferze kultury. 7. Inicjowanie spotkań podmiotów tworzących kulturę w regionie w formie konferencji czy paneli dyskusyjnych. 8. Wspieranie inicjatyw służących wymianie doświadczeń w zakresie zarządzania kulturą.
Cel strategiczny 6: Wspieranie lokalnej specyfiki naszego regionu
Cele szczegółowe:
1. Wspieranie różnorodności regionalnej oraz lokalnych tradycji i specyfik w obszarze kultury. 2. Wspieranie organizacji wydarzeń kulturalnych popularyzujących specyfikę danego regionu, w tym grup i zespołów ludowych (także amatorskiego ruchu artystycznego). 3. Inicjowanie współpracy w zakresie wspólnej oferty kulturalnej ośrodków zlokalizowanych blisko siebie, która przyczyni się do zdynamizowania życia kulturalnego na tym obszarze. 4. Organizacja otwartych konkursów ofert z podziałem na subregiony — umożliwienie równomiernej alokacji środków. 5. Wspieranie projektów kulturalnych popularyzujących specyfikę poszczególnych regionów. 6. Inicjowanie współpracy wojewódzkich instytucji kultury z ośrodkami zlokalizowanymi w mniejszych gminach. 7. Zachęcanie wojewódzkich instytucji kultury do projektowania w ramach działalności statutowej oferty skierowanej do mieszkańców z terenów o utrudnionym dostępie do dóbr kultury. 8. Opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej. 9. Zachęcanie do tworzenia — we współpracy z lokalnymi twórcami i animatorami — programów z zakresu edukacji regionalnej.
Cel strategiczny 7: Stwarzanie warunków do dialogu międzypokoleniowego
Cele szczegółowe:
1. Wspieranie powstania i rozwoju wydarzeń służących integracji międzypokoleniowej. 2. Wypracowanie modelu komunikacji między różnymi grupami odbiorców.

3. Tworzenie warunków do rozwoju oferty skierowanej do seniorów. 4. Tworzenie warunków do rozwoju oferty skierowanej do młodzieży. 5. Wypracowanie modeli komunikacji pomiędzy organizatorami wydarzeń a odbiorcami tj. młodzieżą i seniorami. 6. Inicjowanie i wspieranie projektów kulturalnych tworzonych przez seniorów i młodzież. 7. Upowszechnianie informacji o efektach działań międzypokoleniowych.
Cel strategiczny 8: Wspieranie artystów poprzez rozwój programu stypendiów i nagród
Cele szczegółowe:
1. Rozwijanie programu stypendialnego dla artystów profesjonalnych. 2. Rozwijanie systemu stypendialnego dedykowanego uzdolnionym artystycznie uczniom i młodzieży. 3. Rozwijanie systemu nagród dla artystów z województwa podlaskiego. 4. Wspieranie rozwoju szkolnictwa artystycznego. 5. Inicjowanie współpracy młodych twórców z instytucjami kultury z obszaru województwa w celu realizacji wspólnych projektów artystycznych. 6. Angażowanie stypendystów oraz laureatów Nagrody Marszałka Województwa Podlaskiego do promocji kultury. 7. Współpraca z mediami w zakresie upowszechniania dokonań artystycznych podlaskich twórców.
Cel strategiczny 9: Wyrównywanie szans w dostępie do kultury
Cele szczegółowe:
1. Systematyczne wprowadzanie w instytucjach kultury udogodnień umożliwiających sprawną obsługę osób z niepełnosprawnościami. 2. Likwidacja barier architektonicznych uniemożliwiających dostęp do oferty kulturalnej osobom z niepełnosprawnościami. 3. Digitalizacja dzieł kultury oraz ich upowszechnianie w wersji cyfrowej. 4. Tworzenie oferty dla osób biednych i wykluczonych. 5. Docieranie przez instytucje oraz organizacje z ofertą kulturalną do miejscowości z ograniczoną infrastrukturą kultury. 6. Wdrażanie udogodnień dla osób niedowidzących i niedosłyszących. 7. Audiodeskrypcja dzieł sztuki i wydarzeń kulturalnych. 8. Dostosowanie witryn internetowych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami
Cel strategiczny 10: Współpraca zagraniczna w dziedzinie kultury
Cele szczegółowe:
1. Inicjowanie współpracy zagranicznej w obszarze kultury. 2. Rozwijanie współpracy kulturalnej i realizacja wspólnych projektów z partnerami instytucjonalnymi z krajów przygranicznych — z Litwy i Białorusi. 3. Wspieranie międzynarodowej współpracy partnerskiej twórców indywidualnych 4. Wspieranie prezentacji kultury polskiej i polskich artystów poza granicami kraju. 5. Wspieranie projektów międzynarodowych realizowanych przez wojewódzkie instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe. 6. Organizacja międzynarodowych wydarzeń artystycznych. 7. Organizacja międzynarodowych warsztatów, seminariów oraz szkoleń służących wymianie doświadczeń. 8. Tworzenie możliwości do promocji i upowszechniania twórczości wybitnych artystów z regionu na arenie międzynarodowej.
Cel strategiczny 11: Wzrost znaczenia kultury w obszarze turystyki województwa
Cele szczegółowe:
1. Uwzględnienie kultury (festiwali muzycznych, filmowych itp.) jako ważnego filaru regionalnej turystyki. 2. Stworzenie materiałów skierowanych do turystów promujących kulturę województwa. 3. Stworzenie produktów turystycznych w oparciu o ofertę kulturalną. 4. Tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych w oparciu o najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe. 5. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o sztukę regionalną i środowisko naturalne. 6. Wspieranie oddolnie wytworzonych wyróżników, kulturalnych „wizytówek” — niezbędnych do rozwoju turystyki kulturowej. 7. Uwzględnianie oferty wojewódzkich instytucji kultury oraz podmiotów działających w regionie w propozycjach targowych województwa oraz innych działaniach upowszechniających ofertę turystyczną Podlaskiego. 8. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej w mniejszych ośrodkach regionów. 9. Podtrzymywanie dziedzictwa kulturowego w społecznościach lokalnych jako potencjału turystyki kulturowej.
Cel strategiczny 12: Promocja kultury województwa
Cele szczegółowe:
1. Wybór kluczowych wydarzeń kulturalnych, które mają szansę stać się wizytówkami promocyjnymi regionu.

2. Uwzględnienie kultury i oferty kulturalnej regionu w przyszłej strategii promocji województwa.
3. Przeznaczanie środków w budżecie województwa na promocję wydarzeń kulturalnych.
4. Sukcesywne zwiększanie środków na budżety promocyjne wojewódzkich instytucji kultury.
5. Uwzględnianie atrakcyjnych propozycji wojewódzkich instytucji kultury w działaniach reklamowych województwa.
6. Angażowanie twórców i artystów regionu do działań promujących województwo podlaskie w kraju i za granicą.
7. Kontynuacja promocji zwycięzcy Podlaskiej Marki Roku w kategorii „Kultura”.
8. Upowszechnianie informacji o ofercie kulturalnej województwa w mediach (w tym w mediach cyfrowych).
9. Wspieranie udziału lokalnych instytucji kultury, zespołów artystycznych i twórców w najważniejszych przeglądach i festiwalach krajowych oraz zagranicznych.
10. Wykorzystywanie walorów kulturowych poszczególnych miejscowości i regionów do promocji województwa oraz budowania więzi i tożsamości mieszkańców.

Przyszłość kultury w województwie podlaskim uzależniona jest od systemowego i konsekwentnego wsparcia. Inwestowanie w kulturę nie jest działaniem, które przyniesie efekty w krótkim czasie. Dzięki uporządkowanemu stymulowaniu działań kulturalnych, uwzględniającemu lokalne specyfiki i potrzeby mieszkańców, uda się pokierować rozwojem w taki sposób, aby w 2030 roku można będzie powiedzieć, że kultura województwa podlaskiego jest wciąż niezwykle różnorodna, i rozwinęła się w sposób zrównoważony.

4.2.2. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030 przyjęta została uchwałą Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z 27.04.2020 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w perspektywie roku 2030, ale także działania służące ich realizacji. Misja strategii brzmi „Ambitne Podlasie” a głównym potencjałem są mieszkańcy, a w szczególności ich ambicja, pracowitość – aktywność zawodowa i społeczna, wysokie i rosnące kompetencje. Wśród uwarunkowań zewnętrznych, unijnych autorzy zwracają uwagę na nowe wyzwania, jak na przykład przebieg procesów demograficznych, które powodują wysysanie wartościowego potencjału ludzkiego z mniej zasobnych państw członkowskich, robotyzację i świadczenie pracy przez internet, które wymuszają przebudowanie systemu edukacji i jego uprządkowanie; zmniejszenie poziomu finansowania w ramach funduszy unijnych w związku z wyjściem z Unii Europejskiej jednego z najważniejszych płatników netto, to jest Wielkiej Brytanii.

„Ambitne Podlasie” w wymiarze społecznym ma dążyć do pozycji jednego z najatrakcyjniejszych pod względem jakości życia mieszkańców regionów w Polsce i w Europie. Pozycja ta ma zostać zbudowana na bazie unikalnych walorów środowiska, bogatego dziedzictwa kulturowego i wysokiej jakości usług publicznych, a także wysokiego poziomu kompetencji mieszkańców.

Cele Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego podporządkowane są realizacji wizji rozwoju i stanowią swego rodzaju ścieżki dojścia do wizji. Dlatego na poziomie celów strategicznych wyróżniono trzy cele tego typu: 1. Dynamiczna gospodarka; 2. Zasobni mieszkańcy; 3. Partnerski region. Poszczególnym celom strategicznym przypisano cele operacyjne i zamierzenia. Jednym z zamierzeń celu operacyjnego 1.3 - „Lokalna przedsiębiorczość” jest wspieranie rozwoju turystyki w oparciu o m.in. dziedzictwo kulturowe i lokalne produkty turystyczne. W celu operacyjnym 2.2 - „Aktywni mieszkańcy” założono wzrost aktywności społecznej; w celu operacyjnym 2.3 - „Przestrzeń wysokiej jakości” założono, iż Podlasie będzie regionem rozwijającym się w sposób zrównoważony, optymalnie wykorzystując uwarunkowania przyrodnicze, ekonomiczne i społeczno-kulturowe województwa. W realizacji celu operacyjnego 3.2 „Kapitał społeczny” województwo podlaskie będzie

wykorzystywać potencjał kulturowy regionu wynikający m.in. z jego wielonarodowego i wielokulturowego charakteru, w tym także potencjał instytucji kultury. Cel operacyjny 3.3 - „Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne” zakłada tworzenie i rozwój ponadregionalnych produktów turystycznych, także takich, które oparte będą o powiązania historyczne i kulturowe.

Ścieżkę do budowania kapitału społecznego tworzą działania ukierunkowane na kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz wspieranie dialogu społecznego. Województwo podlaskie będzie w tym celu wykorzystywać znaczny potencjał kulturowy regionu wynikający m.in. z jego wielonarodowego i wielokulturowego charakteru. Podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie więzi opartych na wspólnej tożsamości i umiejętności jej ciągłej, twórczej reinterpretacji. Integralnym elementem kapitału społecznego i jego specyfiką jest otwartość na inne wzorce kulturowe, umiejętność współdziałania osób reprezentujących różne wartości, tradycje, normy zachowań i sposoby życia. Wśród istniejących potencjałów autorzy wymieniają potencjał kulturowy regionu, w tym instytucji kultury. Jednym z głównych kierunków interwencji w ramach tego celu operacyjnego wyznaczono wspieranie działań rewitalizacyjnych na rzecz budowy kapitału społecznego.

Województwo podlaskie jest otwarte na współpracę ponadregionalną. Ograniczony potencjał gospodarczy i społeczny województwa sprawiają, iż ważne jest poszukiwanie czynników rozwoju w zacieśnianiu współpracy z innymi obszarami, tak w kraju, jak i za granicą. Partnerstwa powinny wspierać przepływy kapitału, ludzi, idei.

W Strategii wyznaczono Obszary Strategicznej Interwencji i tereny gminy Dobrzyniewo Duże zostały zaliczone do Białegostoku i jego obszaru funkcjonalnego, tworzące Białostocki Obszar Funkcjonalny.

W dokumencie brak jest jednak bezpośrednich odniesień do ochrony dziedzictwa kulturowego

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (PZPWP)

Obowiązujący obecnie Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego został przyjęty Uchwałą nr XXXV/330/17 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 maja 2017 r.

W dokumencie zostały zdefiniowane następujące problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego:

- 1) Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa, w szczególności:
 - a) wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego,
 - b) nasilanie się lokalnego i ponadlokalnego ruchu kołowego na obszarach zabytkowych, skutkujące pogarszaniem stanu zabytkowej zabudowy i modernizacjami historycznych układów komunikacyjnych kosztem ich zabytkowych wartości,
 - c) przekształcanie funkcjonalne historycznych centrów większych miast cechujące się: odpływem części mieszkańców na przedmieścia, przenoszeniem handlu do centrów handlowych, „zamieraniem” części przestrzeni publicznych poza godzinami pracy urzędów i banków oraz starzeniem i pauperyzacją mieszkańców, zaś w mniejszych miastach zanikaniem drobnego handlu przy historycznych rynkach z powodu budowy na przedmieściach sklepów wielkopowierzchniowych, prowadzącym do deprecjacji i degradacji zabytkowych układów urbanistycznych,

- d) agresywna komunikacja wizualna (szyldy, reklamy, billboardy itd.) powodująca dezintegrację miejskiego krajobrazu, w tym obszarów zabytkowych, e) redukowanie znaczenia dziedzictwa kulturowego do roli atrakcji turystycznej skutkujące tendencją do nadmiernego „uatrakcyjniania”, a jednocześnie do standaryzacji przestrzeni staromiejskich i zabytków, bez zrozumienia dla ich swoistości.
- 2) **Niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych służących ochronie dziedzictwa,** w tym:
- a) brak zainteresowania ze strony samorządów tworzeniem parków kulturowych,
 - b) niedostatek planów miejscowych zapewniających ochronę przestrzeni kulturowej, przy presji inwestorów o niskiej świadomości znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego, skutkujący inwestycjami zacierającymi autentyczność zabytków oraz ingerencją w tradycyjne funkcje i relacje przestrzenne układów zabytkowych i krajobrazu kulturowego,
 - c) niedostateczna współpraca pomiędzy organami ochrony zabytków a organami administracji samorządowej (w tym m.in. w zakresie spójności gminnych i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czemu zresztą nie sprzyjają zmieniające się i nie do końca jasne regulacje prawne, oraz przestrzegania obowiązku i trybu uzgodnień),
 - d) ograniczone i nazbyt pragmatyczne podejście do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z krajobrazem kulturowym, a służącego zachowaniu jego tożsamości (historyczne nazwy, miejsc, miejscowości, ulic i placów, upamiętnianie postaci i wydarzeń historycznych).

W dokumencie nakreślona kierunki i zasady realizacji celów polityki przestrzennej województwa.

Cel strategiczny – „Zrównoważone zagospodarowanie przestrzeni województwa podlaskiego sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu, spójności społecznej i terytorialnej, konkurencyjności, sprawności funkcjonowania oraz wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego i położenia przygranicznego”

Cel cząstkowy 4 „Osiągnięcia i utrzymania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego województwa, w tym sieci ekologicznej i walorów dziedzictwa kulturowego i krajobrazowych oraz racjonalne użytkowanie ich zasobów”:

Ochrona i racjonalne zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego.

Celem ochrony konserwatorskiej jest trwałe zachowanie właściwego zagospodarowania i użytkowania zabytkowych, historycznych układów urbanistycznych, ruralistycznych, historycznych zespołów i obiektów budowlanych, stanowisk archeologicznych i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego, określonych w rys. 11 planu.

Dokumenty związane z ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

1) Dokumenty polityki przestrzennej gmin – studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i plany miejscowe powinny ustalać obowiązek i zasady:

- a) zachowania, eksponowania oraz ochrony i przywracania do stanu właściwego zasobów i walorów zabytkowych,
- b) ochrony i kształtowania harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego, z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych, w tym:
 - historycznie ukształtowanej sieci osadniczej z infrastrukturą transportową i techniczną,
 - historycznie ukształtowanych układów osadniczych miejskich i wiejskich z ich strukturą użytkowania terenu i fizjonomią zagospodarowania, z zabytkowymi przestrzeniami publicznymi,

zielenią, dominantami i wartościowymi panoramami, z uwzględnieniem poszczególnych obiektów zabytkowych – ich formy i wystroju.

Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego

Rekomenduje się do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin:

- 1) Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:
 - a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
 - b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
 - c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
 - d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
 - e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
 - f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

Kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego

- 1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:
 - a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojaskowych,
 - c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),
 - d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,
 - e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów:
 - f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.
- 2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:
 - a) wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojaskowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji,
 - b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych,

- c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji,
 - d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,
 - e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,
 - f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,
 - g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych,
- 3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:
- a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną,
 - b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
 - c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
 - d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
 - e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytycznie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,
 - f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego,
 - g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów:
 - h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.
- 4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie. Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:
- a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania,
 - b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
 - c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego na lata 2023-2027

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego na lata 2023-2027 został przyjęty Uchwałą Nr LXXXV/622/2023 Rady Powiatu Białostockiego z dnia 28 grudnia 2023 r.

Zdaniem autorów Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami wskazując zadania konieczne do wykonania oraz sposoby ich realizacji. W kompetencji organów samorządu powiatowego leżą ty, wymienione bezpośrednio w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
- w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami;
- Ustawa dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale;
- Ustawa określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

W Programie zdefiniowano 6 następujących priorytetów:

1. Aktywizacja w gminach Powiatu Białostockiego społecznych opiekunów zabytków.
2. Oznakowanie obiektów znakiem Konwencji Haskiej.
3. Publikacje promujące powiat białostocki, w tym również zabytki.
4. Wspieranie imprez kulturalnych związanych z podnoszeniem świadomości o walorach środowiska kulturowego, upowszechniających wiedzę o zabytkach PB (m. in. w ramach otwartego konkursu ofert dla organizacji pozarządowych).
5. Konkurs promujący „Zabytki Powiatu Białostockiego”.
6. Modernizacja dworu zlokalizowanego na terenie parku podworskiego (ob. siedziba Domu Dziecka w Krasnem), stanowiącego własność Powiatu Białostockiego.

4.3.2. Strategia Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr L/455/10 Rady Powiatu Białostockiego z dnia 30.09.2010 r. Jest dokumentem długookresowym, określającym generalny kierunek działania powiatu oraz przedstawiającym metody i narzędzia jego wdrażania.

W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w dokumencie podkreślono, że dostęp do kultury wszystkich mieszkańców regionu stanowi jeden z ważniejszych mierników szans oraz możliwości rozwoju społecznego i kulturowego mieszkańców. Kultywowanie i promocja szczególnie wartościowych zjawisk kultury lokalnej może stać się atutem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną Powiatu Białostockiego, a tym samym przyczynić się do wzrostu gospodarczego regionu, dlatego należy podejmować działania wspierające kulturę i tradycje (m.in. sztukę i rękodzieło ludowe, rzemiosło artystyczne, potrawy regionalne). Ważną rolę jest również wspieranie przedsięwzięć kulturalnych ze wszystkich dziedzin twórczości amatorskiej: muzyki, fotografii, tańca i literatury. W celu realizacji powyższych zadań z zakresu upowszechniania kultury, Starostwo Powiatowe przygotowuje kalendarz imprez kulturalnych i sportowych na podstawie kalendarzy imprez nadsyłanych przez Gminy Powiatu Białostockiego.

4.3.3. Strategia Rozwoju Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego do 2030 r.

Białostocki Obszar Funkcjonalny tworzy Białystok oraz gminy: Choroszcz, Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Łapy, Supraśl, Turośń Kościelna, Wasilków oraz Zabłudów. Na początku stycznia 2024 r. Walne Zebranie Członków BOF przyjęło Strategię Rozwoju Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego do 2030 roku. W dokumencie zdiagnozowano istniejący stan oraz zdefiniowano misję i wizję BOF w perspektywie 2030, kładąc nacisk na sferę gospodarczą a także elementy sfery społecznej, jak na przykład ochrona zdrowia, sportu, promocja i zachowaniu dziedzictwa kulturowego, obiektów kultury.

Głównym ośrodkiem kulturotwórczym jest miasto Białystok, z oferty kulturalnej którego korzystają mieszkańcy całego terenu Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego. Miasto jest obecnie organem prowadzącym siedem instytucji kultury, na terenie miasta działalność prowadzą wojewódzkie instytucje kultury a także domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice.

4.3.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu białostockiego.

Dokument ten został utworzony w starostwie powiatowym i zgodnie z informacją uzyskaną w Wydziale Spraw Społecznych i Zarządzania Kryzysowego jest aktualny. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu białostockiego i prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.5. Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska

Stowarzyszenie o nazwie Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska zostało zarejestrowane w 2008 r., jest dobrowolnym, samorządnym zrzeszeniem osób fizycznych i prawnych, o celach niezarobkowych, mającym na celu:

- a) działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i miejsko-wiejskich;
- b) aktywizowanie ludności wiejskiej i miejsko-wiejskiej w celu poprawy jej jakości życia;
- c) realizację lokalnej strategii rozwoju opracowanej przez lokalną grupę działania(LGD),
- d) promuje obszar poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska.

W skład LGD wchodzi m.in. 10 gmin z woj. podlaskiego: Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów oraz Powiat Białostocki. W latach 2014-2020, w ramach ogłaszanych naborów wniosków o udzielenie wsparcia, LGD przekaże około 30 milionów złotych na wsparcie obszaru.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Zagospodarowanie przestrzenne gminy Dobrzyniewo Duże

24 września 2023 weszła w życie Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Część zapisów ustawy wejdzie w życie z początkiem 2025 i 2026 r. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W przeciwieństwie do studium plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. Można będzie też ustalić obszary uzupełnienia zabudowy i obszary uzupełnienia zabudowy śródmiejskiej. Zgodnie ze znowelizowaną w kwietniu 2025 r. ustawą plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 30 czerwca 2026 roku. Według aktualnie obowiązujących przepisów, w przypadku gdy gmina nie zdąży z uchwaleniem planu ogólnego do 2026 roku to nie będzie miała możliwości wydania nowych decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego lub warunkach zabudowy. Ważność natomiast zachowałyby decyzje wydane wcześniej (i wciąż w mocy), a także realizować można byłoby inwestycje w oparciu o miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Znowelizowana ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym utrzymała w mocy wszystkie obowiązujące w dniu wejścia ustawy w życie, to jest 24 września 2023 r., akty planowania przestrzennego, czyli również miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności. Do momentu wejścia w życie ustawy zmieniającej strategia rozwoju gminy, przewidziana w art. 10e ust. 1 ustawy z 8.3.1990 r. o samorządzie gminy, była aktem fakultatywnym. Obecnie staje się to dokumentem, który musi być

przyjęty w każdej gminie, a dodatkowo musi zawierać postanowienia uszczegóławiające zakres modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy oraz ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej, czyli strategia rozwoju gminy musi zawierać długookresową, strategiczną wizję rozwoju przestrzennego gminy, wynikającą z uwarunkowań związanych z jej położeniem, trendami rozwojowymi (zarówno globalnymi, np. demograficznymi, klimatycznymi czy technologicznymi, jak i specyficznymi dla gminy), oraz kierunki zmian przestrzennych planowanych w związku z jej realizacją.

5.1.1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Dobrzyniewo Duże

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią akt prawa miejscowego i podstawę planowania przestrzennego w gminie stanowiąc powszechnie obowiązujące przepisy na terenie gminy, określający przeznaczenie, warunki zagospodarowania, zabudowy terenu a także rozmieszczenia inwestycji celu publicznego. Na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże obowiązuje 12 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (wg. informacji na stronie <https://dobrzyniewo.pl/dla-mieszkanca/plany-zagospodarowania-przestrzennego-gminy-dobrzyniewo-duze/> - dostęp dnia 02/01/2025). Jedynie około 2,5% powierzchni gminy Dobrzyniewo Duże objęty został miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego i podstawą gospodarowania przestrzennego na przeważającej powierzchni terenu gminy są wydawane decyzje o warunkach zabudowy i decyzje o lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W prezentowanym poniżej zestawieniu ujęto wszystkie obowiązujące plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże, z informacją o obecności zapisów dotyczących ochrony dóbr kultury oraz z przytoczeniem zapisów ochronnych w planach, w których takie zapisy się pojawiły.

UCHWAŁA RADY GMINY DOBRZYNIEWO DUŻE:	ZASIĘG PLANU	ZAPISY DOT. OCHRONY DÓBR KULTURY: TAK / NIE
Nr V-17/99 Rady Gminy w Dobrzyniewie Kościelnym z dnia 9 marca 1999 w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne.	Zmiana dotyczy działek we wsi Fasty, Zawady, Ponikła, Dobrzyniewo Kościelne, Krynice, Zalesie, Koziańce, Dobrzyniewo Duże, Leńce, Szaciły,	NIE
Nr XII/55/99 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 13 grudnia 1999 w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne.	Zmiana dotyczy działek we wsi Dobrzyniewo Duże, Ponikła, Letniki, Nowe Aleksandrowo, Podlence, Fasty, Zawady, Koziańce, Kulikówka, Ogrubniki, Krynice,	NIE
Nr XXIX/143/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 30 lipca 2001 r. w sprawie miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne (cmentarz we wsi Fasty)	Cmentarz we wsi Fasty	NIE
Nr XXXI/153/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 23 października 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne	Zmiana dotyczy działek we wsi Dobrzyniewo Duże, Fasty, Ponikła, Koziańce, Zawady.	NIE
Nr VIII/41/03 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 25 kwietnia 2003 r. w sprawie miejscowego	Tereny przemysłowe we wsi Fasty	NIE

planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (tereny przemysłowo-usługowe we wsi Fasty)		
Nr IV/7/06 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 22 grudnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (część wsi Nowosiółki i Borsukówka)	Części wsi Nowosiółki i Borsukówka	TAK
Nr XX/78/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo	Części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo.	TAK
Nr XX/79/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Leńce gmina Dobrzyniewo Duże	Część wsi Leńce	NIE
Nr XXII/110/2012 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 29 czerwca 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części Fasty (rejon ul. Dzikowskiej i Leśnej)	Część wsi Fasty	TAK
Nr LXII/573/2023 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 30 sierpnia 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części Fasty (rejon ul. Leśnej)	Część wsi Fasty	NIE
Nr LXII/575/2023 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 21 września 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części Fasty (rejon ul. Rolnej)	Część wsi Fasty	NIE
Nr LXIII/576/2023 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 21 września 2023 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – cmentarz we wsi Pogorzałki	Część wsi Pogorzałki	TAK

Poniżej zostały wymienione te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znalazły się zapisy dotyczące zasad ochrony dóbr kultury.

***Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne (cmentarz we wsi Fasty)
(Uchwała Nr XXIX/143/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 30 lipca 2001 r.)***

W ramach obszaru przeznaczonego pod cmentarz wydzielono tereny obsługi cmentarza i towarzyszące, w tym kwaterę pamięci narodowej z grobami z okresu II wojny światowej. Obszar ten powinien być traktowany jak cmentarz wojenny i podlegać ochronie na zasadach określonych w ustawie o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r.

***Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (część wsi Nowosiółki i Borsukówka)
(Uchwała Nr IV/7/06 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 22 grudnia 2006 r.)***

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na terenie objętym planem nie ma obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie objętym planem w jego południowej części (oznaczonym symbolem 12R(ZLz)), znajduje się stanowisko archeologiczne wczesnosłowiańska osada (nr obszaru 35-84), wszelkie prace ziemne na tym terenie należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym po uprzednim uzyskaniu pozwolenia PWKZ.

3. Jako dobra kultury współczesnej podlegające ochronie ustala się krzyże przydrożne oznaczone na rysunku planu.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo

(Uchwała Nr XX/78/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r.)

Rozdział 4

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 20. 1 Ochrona zabytków i obiektów o wartościach kulturowych:

- 1) teren objęty planem położony jest poza strefą ochrony konserwatorskiej,
- 2) w granicach planu znajduje się nieczynny, dawny cmentarz parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny oznaczony na rysunku planu symbolem ZCn, wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. A-087 decyzją WKZ-5340/14/94 z dnia 11.12.1994r. oraz cmentarz parafialny oznaczony symbolem ZCc wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Ochrona zabytków archeologicznych:

- 1) na obszarze objętym planem nie stwierdzono dotychczas występowania stanowisk archeologicznych,
- 2) na obszarze jw., w przypadku odkrycia podczas prac budowlanych przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że są one zabytkami, inwestor i wykonawca są zobowiązani wstrzymać wszelkie prace budowlane i zawiadomić Wójta Gminy lub Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Fasty (rejon ul. Dzikowskiej i Leśnej)

(Uchwała Nr XXII/110/2012 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 29 czerwca 2012 r.)

Rozdział 3.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 13. Obszar objęty planem nie jest objęty ochroną konserwatorską i nie występują na nim obiekty dóbr kultury współczesnej.

§ 14. 1. Na terenie objętym planem znajduje się stanowisko archeologiczne st. 1 (AZP 36 – 85/1).

2. Wszelka działalność inwestycyjna na terenie stanowiska archeologicznego, o którym mowa w ust. 1, może być prowadzona po uprzednim przeprowadzeniu badań archeologicznych.

3. W bezpośrednim sąsiedztwie (w odległości do 20 m) stanowiska archeologicznego, o którym mowa w ust. 1, wszelkie roboty budowlane lub ziemne mogą być prowadzone wyłącznie pod nadzorem archeologicznym, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 15. W przypadku odkrycia, podczas prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć ten przedmiot i miejsce jego odkrycia oraz niezwłocznie

zawiadomić o tym odpowiednie wojewódzkie służby konserwatorskie lub Wójta Gminy Dobrzyniewo Duże.

**Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – cmentarz we wsi Pogorzalki.
(Uchwała Nr LXIII/576/23 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 21 września 2023 r.)**

Rozdział 1. Przepisy ogólne

§ 1. 1. Uchwała się miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego - cmentarz we wsi Pogorzalki, zgodnie z granicami jak na rysunku stanowiącym załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

6. Następujące oznaczenia graficzne są obowiązującymi ustaleniami planu wynikającymi z przepisów odrębnych:

3) cmentarz rzymskokatolicki ujęty w ewidencji zabytków

*Rozdział 4. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków,
w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej*

§ 5. 1. W granicach planu występuje obiekt ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków: cmentarz parafii rzymskokatolickiej p.w. Miłosierdzia Bożego, karta nr inw. 0236, dz. 624. W stosunku do ww. zabytku mają zastosowanie przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. W granicach planu nie występują dobra kultury współczesnej podlegające ochronie.

5.1.2. Strategia rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030

Uchwałą nr XVIII/128/20 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 31 stycznia 2020 przyjęto do realizacji Strategię rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030. W dokumencie przeprowadzono pogłębioną analizę strategicznych uwarunkowań rozwojowych gminy oraz sformułowano misję rozwojową Gminy Dobrzyniewo Duże: „Misją Gminy Dobrzyniewo Duże jest tworzenie środowiska sprzyjającego rozwojowi osobistemu, zawodowemu i gospodarczemu oraz wysokiej jakości życia mieszkańców poprzez wykorzystanie atutów sąsiedztwa z Białymstokiem, lokalizacji infrastrukturalnej, kapitałów społecznego i ludzkiego, wiedzy i innowacji oraz unikalnego środowiska, z jednoczesnym poszanowaniem zasad rozwoju zrównoważonego”. Dla realizacji misji przyjęto 3 cele strategiczne:

1. „Dynamiczna gospodarka wykorzystująca położenie i kluczową infrastrukturę oraz lokalne zasoby naturalne i kapitał ludzki, społeczny oraz kulturowy”,
2. „Wysoka jakość życia mieszkańców przez aktywność osobistą i integrację społeczną w warunkach dobrej dostępności do lokalnej i subregionalnej infrastruktury oraz usług publicznych”
3. „Ochrona, rozwój i zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa środowiskowego gminy w oparciu o ekokulturę społeczności i gospodarki lokalnej”.

Wśród celów operacyjnych odnoszących się bezpośrednio do dziedzictwa kulturowego został zdefiniowany cel 013: **Zachowane i wykorzystane dziedzictwo kulturowe**, z dwoma priorytetami:

- Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego
- zwiększenie stopnia wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych gminy.

Dla tego celu wyznaczono następujące zadania strategiczne:

13.1.7. tworzenie i wspieranie innowacyjnych form ochrony zabytków, np. parków kulturowych.

13.2. Opracowywanie i wdrażanie kolejnych, czteroletnich „Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże”,

13.3. Ochrona, rewitalizacja i aktywizacja wykorzystania dziedzictwa kulturowego:

13.3.1. ewidencja, cyfryzacja i promocja, innych niż zabytki, cennych, historycznych, zasobów lokalnej kultury, znajdujących się w posiadaniu mieszkańców,

13.3.2. popularyzacja wiedzy o historii gminy i subregionalnym dziedzictwie kulturowym,

13.3.3. edukacja mieszkańców w zakresie ochrony lokalnych dóbr kultury,

13.3.4. realizacja i wspieranie realizacji działań na rzecz turystyczno-rekreacyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego,

13.3.5. realizacja i wspieranie realizacji działań na rzecz wykorzystania dziedzictwa kulturowego w integracji społeczności lokalnej.

Dla monitorowania wyznaczonych celów operacyjnych i zadań strategicznych autor zaproponował następujące wskaźniki:

- udział obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków znajdujących się w złym stanie technicznym;
- wartość zwolnień i ulg w podatku od nieruchomości wobec nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- wartość nakładów poniesionych przez gminę na rewitalizację obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy lub jej jednostek;
- wartość wsparcia udzielonego przez gminę na rewitalizację obiektów zabytkowych nie stanowiących własności gminy lub jej jednostek;
- wartość wsparcia udzielonego przez gminę organizacjom pozarządowym na ochronę i rewitalizację obiektów zabytkowych;
- liczba poddanych ewidencji, cyfryzacji i promocji cennych, historycznych zasobów lokalnej kultury.
- udział mieszkańców gminy wyrażających opinię, że gmina w co najmniej zadowalający sposób dba o obiekty zabytkowe;
- udział mieszkańców gminy wyrażających opinię, że gmina w co najmniej zadowalający sposób wspiera ewidencję, cyfryzację i promocję cennych, historycznych zasobów lokalnej kultury, znajdujących się w posiadaniu mieszkańców.

5.1.3. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże

Do czasu przyjęcia planu ogólnego, którego termin przyjęcia zgodnie ze znowelizowaną ustawą z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw ustalono na 30 czerwca 2026 r. na terenie gminy Dobrzyniewo Duże obowiązuje Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Duże przyjęte Uchwałą nr XIX/148/20 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 28 lutego 2020 r., które obejmuje cały obszar gminy w granicach administracyjnych.

Na zasoby środowiska kulturowego składają się przede wszystkim prawnie chronione zabytkowe obiekty architektury wpisane do rejestru zabytków, jak:

- kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP wraz z cmentarzem przykościelnym i dzwonnica znajdujący się w Dobrzyniewie Kościelnym,
- cmentarz rzymsko-katolicki (zamknięty) w Dobrzyniewie Kościelnym,
- cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym w Fastach,
- cerkiew cmentarna p.w. Św. Michała Archanioła wraz z cmentarzem prawosławnym grzebalnym w Fastach,

– kaplica przydrożna wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamiennym ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową w Pogorzałkach,
– stanowisko archeologiczne w Rybakach (osada z epoki kamienia – brązu),
oraz inne obiekty o wartościach kulturowych, nie wpisane do rejestru zabytków, takie jak budynki z pierwszej połowy XX wieku, cmentarze oraz stanowiska archeologiczne.

Zagrożeniem dla krajobrazu jest postępująca urbanizacja w strefie podmiejskiej Białegostoku z dysharmonijnymi form zagospodarowania, na przykład w Fastach, Dobrzyniewie Dużym, Dobrzyniewie Kościelnym i Nowym Aleksandrowie. Zagrożeniem dla różnorodności krajobrazowej są potencjalne zmiany na terenach atrakcyjnych dla turystyki i rekreacji: eksploatacja lasów, niekontrolowany rozwój zabudowy, także rekreacyjnej i letniskowej.

Wśród zagrożeń krajobrazu kulturowego w dokumencie wymieniono działania prowadzące do więc zniszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzenie nowych wielkogabarytowych obiektów w przestrzeni, czy lokowanie nowych niepożądanych elementów infrastruktury. Wśród zagrożeń w dokumencie dokonano rozróżnienia na zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne. Wśród zagrożeń wewnętrznych, związanych z działalnością człowieka, wymieniono:

- brak opieki konserwatorskiej;
- brak użytkownika;
- nadmierna intensywność użytkowania lub wadliwa gospodarka;
- kradzież, zaginięcie lub nielegalny wywóz;
- wady realizacyjne (niepoprawnie przeprowadzone prace konserwatorskie lub budowlane, np. polegające na zmianie wyglądu elewacji budynków – poprzez zmianę kształtu otworów okiennych i drzwiowych, wprowadzenie termoizolacji z jednoczesnym zniszczeniem oryginalnego detalu architektonicznego itp.);
- niewłaściwa eksploatacja (np. użytkowanie niezgodne z pierwotnym przeznaczeniem obiektu);
- zmiany warunków wodno-gruntowych, jak i zanieczyszczenie wód i gleb.

Wśród zagrożeń zewnętrznych wymieniono::

- działalność gospodarcza;
- błędy w planowaniu infrastruktury, np. wprowadzanie ruchu tranzytowego samochodów przez obszary historycznych miejscowości itp.;
- zagospodarowanie przestrzenne, z dopuszczeniem np. inwestycji wielkoobszarowych i obiektów wielkogabarytowych, degradujących ekspozycję obiektów historycznych lub zakłócających łączność widokową i kompozycyjną pomiędzy obiektami zabytkowymi;
- skażenia atmosferyczne i zanieczyszczenia wód oraz zachwianie gospodarki wodnej.

Wśród przyczyn ogólnych, powodujące uszkodzenie lub zniszczenie obiektów zabytkowych wymieniono:

- działanie czasu;
- klęski losowe, jak np. wichury, trąby powietrzne, powodzie itp.;
- zmiany kierunków artystycznych;
- warunki atmosferyczne;
- działanie biologiczne;
- rozwój teorii konserwatorskich, poprzez stosowanie technologii konserwatorskich, które w dłuższej perspektywie czasowej są szkodliwe dla zabytku

Do priorytetowych zadań na obszarach cennych krajobrazowo zaliczyć:

- wdrożenie skutecznych narzędzi planistycznych i sukcesywne objęcie Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;

- wspieranie rolnictwa ekologicznego, jako formy gospodarowania nienaruszającej równowagi przyrodniczej;

- wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

W części poświęconej uwarunkowaniom wynikającym ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej wymieniono zabytki objęte ochroną wskutek wpisu do rejestru zabytków, ogólnie zabytki ujęte w ewidencji zabytków – wojewódzkiej i gminnej oraz szczegółowo wymieniono stanowiska archeologiczne, których liczba nie zgadza się z wojewódzką ewidencją zabytków.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

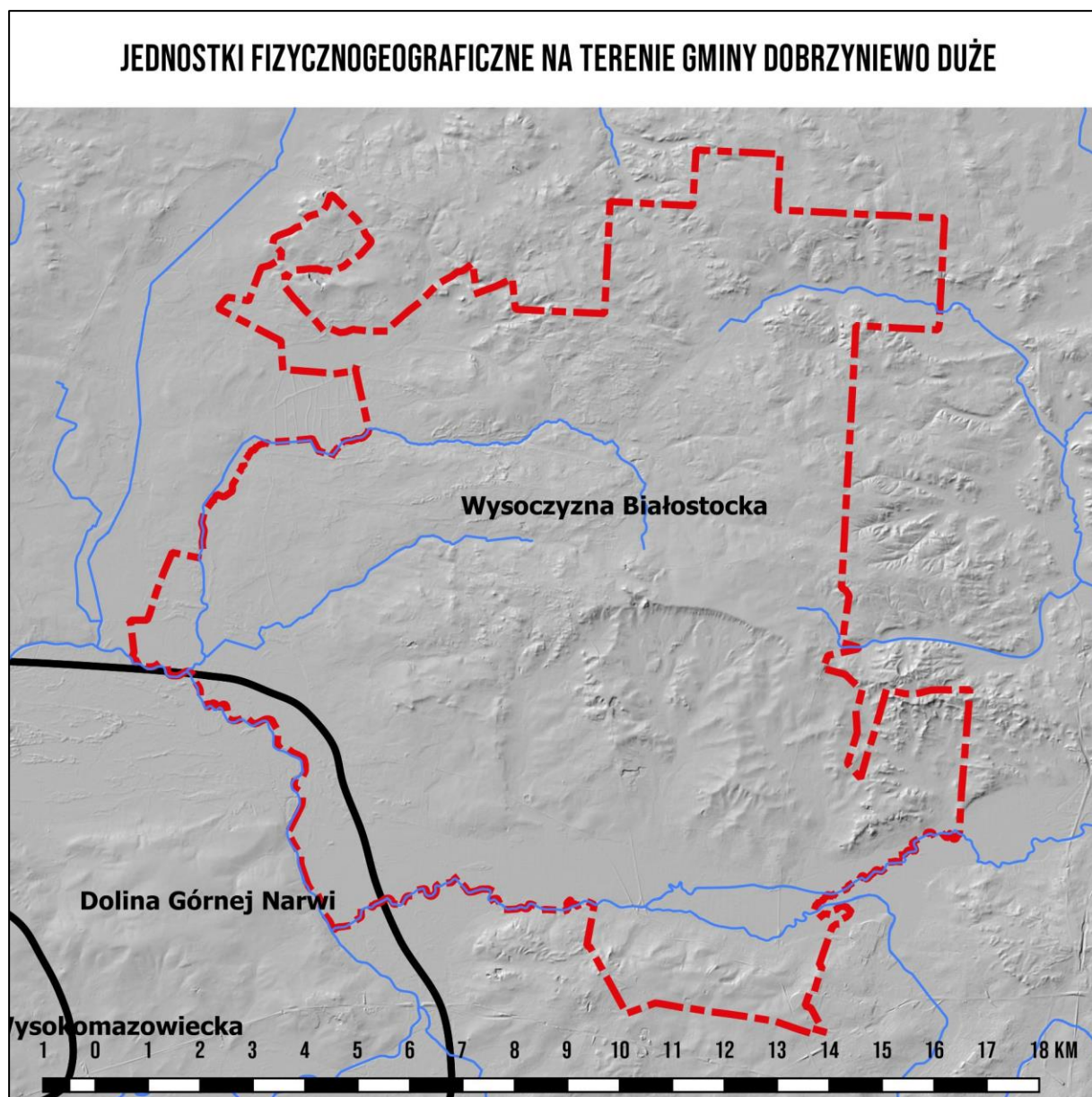
5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Dobrzyniewo Duże

Gmina Dobrzyniewo Duże wchodzi w skład aglomeracji Białegostoku i graniczy z gminami powiatu białostockiego: Wasilków, Choroszcz, Tykocin, Czarna Białostocka, miastem Białostok oraz gminami Krypno i Knyszyn w powiecie monieckim.

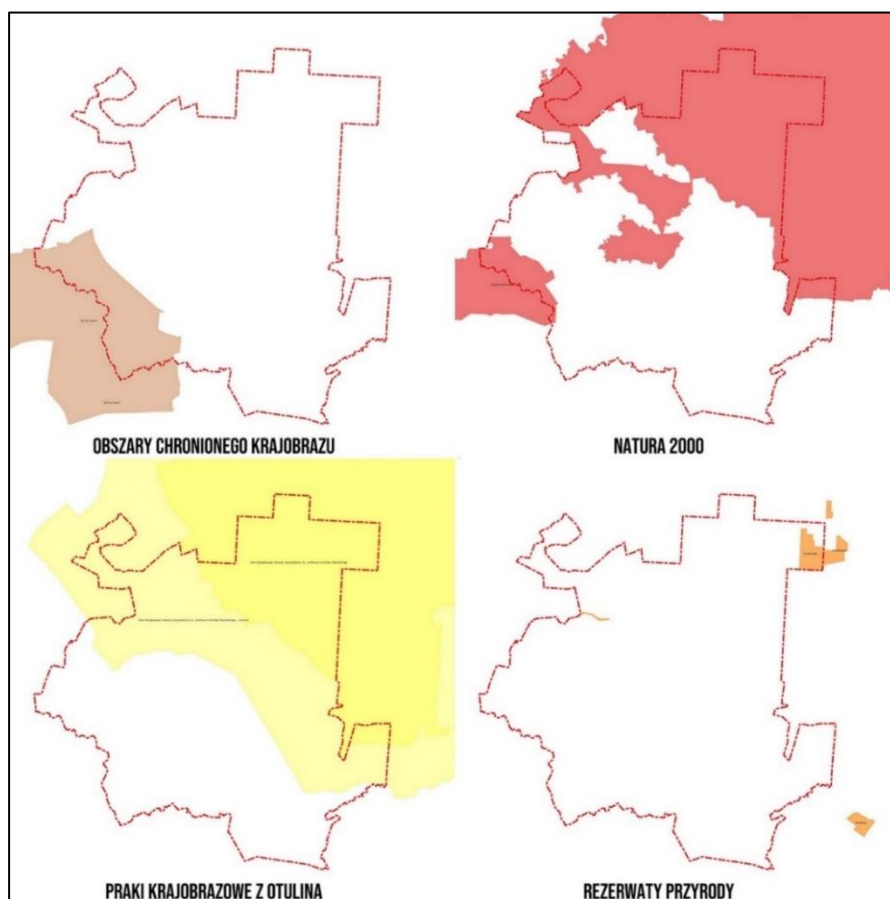
W przyjętej regionalizacji fizyczno-geograficznej Polski Jerzego Kondrackiego tereny gminy położone są w zasięgu Niziny Północnopodlaskiej, należącej do Wysoczyzny Podlasko-Białoruskiej w obrębie dwóch mezoregionów fizycznogeograficznych: Wysoczyzny Białostockiej, która obejmuje większość terenów Gminy i Doliny Górnej Narwi, obejmującej południowo zachodni fragment Gminy.

Powierzchnia gminy Dobrzyniewo Duże cechuje się dużą różnorodnością krajobrazową. Niezwykle malownicza Dolina Górnej Narwi na terenie Gminy Dobrzyniewo przyjmuje z prawej strony wody rzeki Supraśl. Dno doliny jest zabagnione a rzeka meandruje, stanowiąc zaporę komunikacyjną oraz mało atrakcyjność osadniczą tych terenów. Tereny leżące w obrębie Wysoczyzny Białostockiej są zróżnicowane, pagórkowate i faliste, porozcinane dolinami Supraśli i Brzozówki. Występują tu wysokie wzgórza moren i kemów, przekraczające 200 m n.p.m. Na piaszczystych powierzchniach kemowo-sandrowych występują duże obszary leśne puszczy Knyszyńskiej, którą wyróżnia różnorodność biologiczna co spowodowało ustanowienia Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi. Jako ciekawostkę należy podać, że Puszcza Knyszyńska słynęła w przeszłości ze szczególnie okazałych sosen, które dzięki strzelistości, braku sęków i gałęzi były przedmiotem eksportu do Anglii i Hiszpanii, gdzie były używane do budowy masztów okrętów żaglowych. Stąd pochodzi ich nazwa „sosna masztowa”.

Na ukształtowanie rzeźby terenu główny wpływ wywarły procesy zachodzące w plejstocenie, w trakcie zlodowacenia środkowopolskiego oraz w trakcie późniejszych procesów holocenów. Charakterystyczną cechą terenów Gminy jest występowanie płaskodennych, szerokich dolin (pradoliny) Narwi i Supraśli (z Białą), wyróżniających się w krajobrazie na tle pozostałych terenów, przeważnie

falistych i pagórkowatych. Sieć hydrograficzną jest bardzo dobrze rozwinięta i stanowią ją rzeki Narew, Supraśl, Biała, Kulikówka, Krzemianka oraz szereg drobnych, bezimiennych cieków.

Na obszarze gminy Dobrzyniewo Duże wydzielono następujące obszary prawnie chronione:

- Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego wraz otuliną;
Celem powołania parku była ochrona naturalnych zespołów leśnych, dolin rzecznych, licznie występujących obszarów źródłiskowych oraz różnorodnych form polodowcowej, falistej rzeźby terenu, z morenowymi pagórkami. Zajmuje on północną i północno-wschodnią część gmin Dobrzyniewo Duże, główne w otulinie. Na terenie parku i jego otuliny leżą rezerwaty:
 - rezerwat przyrody Krzemianka:
rezerwat leśny, którego celem jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i przyrodniczych ekosystemów leśnych charakterystycznych dla Puszczy Knyszyńskiej, obszarów źródłiskowych oraz licznych stanowisk rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt. Znajdują się tutaj pozostałości prehistorycznej kopalni krzemienia.
 - rezerwat przyrody Kulikówka:
rezerwat florystyczny, którego celem utworzenia jest zachowanie fragmentów łągów w Puszczy Knyszyńskiej, z obfitym stanowiskiem paproci pióropusznika strusiego.
- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi;
Czynna ochrona ekosystemów Obszaru polega na zachowaniu różnorodności biologicznej doliny Narwi, z licznymi meandrami i starorzeczami, wyróżniającej się wysokimi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi, wartościowymi ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem oraz pełnioną funkcję korytarzy ekologicznych.

- obszary Natura 2000:
 - Puszcza Knyszyńska PLB200003 - kompleks leśny, którego wiele fragmentów zachowało jeszcze naturalny charakter; dominują drzewostany iglaste. Tereny nieleśne zajęte są przez pola uprawne, użytki zielone, osiedla ludzkie. Walorem są liczne źródła oraz czyste strumienie i rzeczki.
 - Ostoja Knyszyńska PLH200006 - rozległy kompleks leśny Puszczy Knyszyńskiej, którego wiele fragmentów zachowało naturalny charakter, rozcięty przez użytkowane rolniczo doliny niewielkich rzek i polany, otoczony przez obszary o ekstensywnej gospodarce rolnej, o mozaikowym krajobrazie, z licznymi torfowiskami, teren o bardzo zróżnicowanej rzeźbie.
 - Ostoja Narwiańska PLH200024 - siedliska łąkowe i zaroślowe, ok. 20% stanowią siedliska rolnicze, pozostałą część obszaru zajmują lasy liściaste, iglaste, torfowiska, bagna, roślinność na brzegach wód, młaki, wody śródlądowe.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Dobrzyniewo Duże od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Dobrzyniewo Duże były zasiedlane już od okresu późnego paleolitu, pomimo iż ziemie te porastały trudno dostępne lasy z mało żyznymi glebami. Dopiero od okresu późnego średniowiecza następuje intensywniejsze zasiedlenie tych terenów, co znajduje swoje odbicie także w źródłach pisanych. Źródła archeologiczne, jakich dostarczają nam badania powierzchniowe AZP są rozproszone znaleziska wytworów rąk ludzkich, które przybliżają nam najdawniejszą historię tych terenów, dostarczają informacji o liczbie, rozkładzie i frekwencji materiału zabytkowego na stanowiskach, co w jakiś sposób odzwierciedla intensywność zasiedlania terenów Gminy Dobrzyniewo Duże. Na terenie gminy brak jest jak dotąd stanowisk badanych wykopaliskowo, które z reguły dostarczają danych jakościowych o charakterze osadnictwa. Osadnictwo było rozproszone, wzdłuż dolin Narwii, Spraśli i mniejszych cieków wodnych. W efekcie badań archeologicznych ujawniono na terenie całej gminy 89 stanowisk archeologicznych, na których zarejestrowano 140 faktów osadniczych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia) reprezentuje okresy i kultury występujące na terenach północno-wschodniej Polski z większą frekwencją materiału zabytkowego datowanego ogólnie na epokę kamienia oraz wczesnego średniowiecza i średniowiecza.

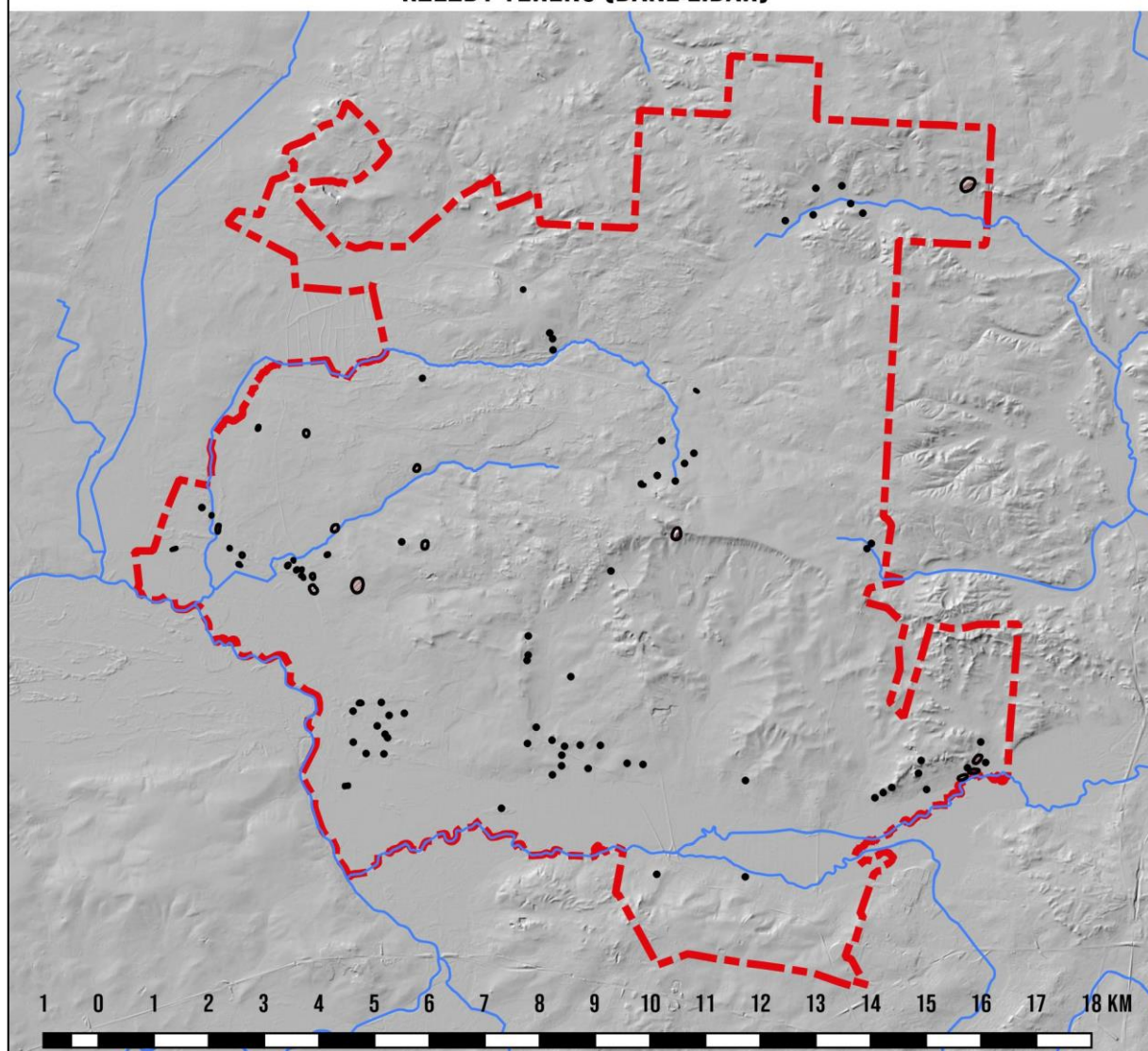
Na wyszczególnionych w tabeli 3, 89 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 140 zespołów chronologiczno-funkcjonalnych zabytków (na niektórych stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej) a wyszczególnione w tabeli rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z ilością materiału zabytkowego który wystąpił na powierzchni stanowiska, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca. Jednakże cechą charakterystyczną zaobserwowaną na obszarze całej gminy jest nieliczna frekwencja materiału zabytkowego na powierzchni i zdecydowana większość to znaleziska pojedynczych fragmentów ceramiki, półproduktów i produktów z krzemienia, które przypisano do grupy „śladów osadnictwa” i „obozowisk”. Drugą, bardzo niekorzystną cechą jest brak dokładniejszego datowania znalezisk, którym w zdecydowanej większości przypisano bardzo ogólną chronologię: „epoka kamienia”, „epoka kamienia-epoka brązu”, „neolit-epoka żelaza(!)”, a w

przypadku okresów wczesnohistorycznych i historycznych ograniczono się do datowania na „wczesne średniowiecze” i „średniowiecze”. W przypadku 25 znalezisk przypisanych okresowi nowożytnemu jedynie 2 zespoły uzyskały dokładne datowanie. Na 140 wydzielonych zespołów chronologiczno-kulturowych jedynie 8 zespołów uzyskało datowanie w postaci przypisania ich konkretnym kulturom archeologicznym bądź precyzyjnemu okresowi historycznemu. Na terenie gminy znajduje się niezwykle cenne stanowisko archeologiczne jakim jest datowana okres epoki brązu i epokę żelaza kopalnia krzemienia na gruntach wsi Kopisk (w rejestrze zabytków jako Rybniki Krzemianka). Kilkuletnie badania stanowiska i okolic pozwoliły na ustalenie, że mamy do czynienia z zespołem kopalni typu odkrywkowego, zajmującego znacznie większy obszar niż wpisany do rejestru zabytków. Poza tym na terenie gminy znajduje się także prawdopodobne grodzisko, odkryte dzięki analizie danych pochodzących ze skaningu laserowego LIDAR, oraz 4 kopce - kurhany.

Najliczniej reprezentowane są znaleziska pochodzące z epoki kamienia - 54 zespoły, wśród których 1 zespół pochodzi z późnego paleolitu, 1 zespół z późnego paleolitu/mezolit, 10 zespołów datowanych jest na mezolit/neolit, 25 zespołów ogólnie jako epoka kamienia, 9 zespołów z okresu neolitu, wśród których rozpoznano materiały należące do kultury niemeńskiej (1 zespół) i kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej (także 1 zespół). Wśród 54 zespołów datowanych na neolit udało się jedynie dwa zespoły przyporządkować określonym kulturom archeologicznym. Niestety, znaleziska te to z reguły rozdrobniony, mało niecharakterystyczny materiał ceramiczny oraz mało charakterystyczne znaleziska zabytków z krzemienia, które w latach przeprowadzonych badań pozwalały z reguły na bardzo ogólne datowanie na „okres epoki kamienia”.

Drugą najliczniejszą grupą liczącą 25 zespołów są znaleziska datowane na okres nowożytny, z których jedynie dwa uzyskały dokładne daty, a pozostałe określane są jako „nowożytne”. Jest to nie duża liczba znalezisk a powodem jest zastosowana podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski metodologia. W czasie kiedy przeprowadzano część badań terenowych, to jest na początku lat 80-tych XX w. instrukcja badań Archeologicznego Zdjęcia Polski nie uwzględniała jeszcze wyznaczania stanowisk z okresu staropolskiego i nowożytnych – do XIX wieku i zdecydowana większość zespołów znalezisk określanych ogólnie jako „nowożytne”, pochodzi z najnowszych badań. Kolejną najliczniejszą grupą znalezisk jest datowana na średniowiecze (19 zespołów) oraz wczesne średniowiecze (12 zespołów), niestety żaden zespół datowany na wczesne średniowiecze (od VI do XIII w.) nie uzyskał dokładniejszej chronologii. Kolejną grupę stanowią znaleziska określane przez badaczy jako datowane na neolit/wczesną epokę brązu (5 zespołów) oraz należące do wczesnej epoki brązu do kultury trzcinieckiej (2 zespoły) oraz z 4 zespoły datowane na epokę brązu, wśród których wyróżniono 2 zespoły należące do kultury łużyckiej i cyklu łużyckiego. Okres wpływów rzymskich reprezentuje na terenie gminy 1 stanowisko. Dość liczne są znaleziska określane jako „starożytne” (9 zespołów) i „nieokreślone” (5 zespołów). Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W GMINIE DOBRZYNIOWO DUŻE NA TLE SIECI RZECZNEJ I RZEŹBY TERENU (DANE LIDAR)

w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczyłych” na ich datowanie.

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Dobrzyniewo Duże nie były zbyt intensywnie zasiedlane w pradziejach. Niewiele jest stanowisk wielokulturowych oraz brak jest stanowisk, na których można by zaobserwować ciągłość osadniczą od neolitu, poprzez epokę brązu, do czasów nowożytnych. Z analizy przestrzennego rozmieszczenia stanowisk archeologicznych wynika ścisła zależność pomiędzy siecią wodną a osadnictwem od pradziejów do czasów nam współczesnych. Prawdopodobnie tą dla terenów gminy Dobrzyniewo Duże ilustruje zamieszczona powyżej mapa rozmieszczenia stanowisk archeologicznych, na której daje się zaobserwować koncentracja osadnictwa w części południowej gminy, przy prawie całkowitym braku stanowisk archeologicznych w północnej części gminy, co przede wszystkim podyktowane jest zwartymi kompleksami leśnymi Puszczy Knyszyńskiej, a bardzo rzadkie osadnictwo centralnej części gminy wynika, iż jest to teren wysoczyznowy, pozbawiony cieków wodnych.

Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Dobrzyniewo Duże, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Dobrzyniewo Duże. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach gminy Dobrzyniewo Duże odkryto na gruntach wsi Ponikła, gdzie znaleziony rdzeń służący do produkcji półwytworów i wytworów z krzemienia wiązany jest się z kręgiem kultur z liściakami. Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e.. Pozostałością bytności ludów penetrujących te ziemie, które związane były z migrującymi z południa na północ w lecie i odwrotnie w zimę łowcami renifera, są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotyw strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska bytności należą do nielicznych i ubogich ale niezwykle cennych. Drugim stanowiskiem, na którym odkryto ślady bytności grup ludzkich datowanym przez badaczy na schyłkowy paleolit-mezolit, jest stanowisko w Szaciłach.

Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało częste przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra” natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną, model osadniczy grup ludzkich. Jedyne stanowisko datowane jako pewne na okres mezolitu ujawniono na polach wsi Leńce. W materiale znalezionym na stanowiskach w Borsukówce, Chraślach, Dobrzyniewie Dużym, Jaworówce, Kopisku, Pogorzałkach, Rybakach, Szaciłach wyróżniono mało charakterystyczny materiał krzemienisty, który badacze bardzo szeroko datują na okresy mezolit-neolit, mezolit-epoka żelaza, epoka kamienia-mezolit?.

Neolit – młodsza epoka kamienna

W okresie neolitu na ziemiach Polski migrują grupy ludzkie, które przyniosły ze sobą umiejętności gospodarki wytwórczej: uprawy ziemi oraz hodowli. Jak do tej pory nie stwierdzono, aby najstarsi rolnicy pochodzenia południowego a związani z tzw. kręgiem kultur naddunajskich penetrowali ziemie należące do Gminy Dobrzyniewo, chociaż stanowiska ze znaleziskami ludności kultur naddunajskich są dość liczne na nieodległej Lubelszczyźnie. Na terenach obecnie należących do Gminy Dobrzyniewo Duże w okresie neolitu rozwijały się kultury łączące tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej z rolnictwem nazywane do niedawna kulturą ceramiki grzebykowo-dołkowej. Niewielkie grupy tej ludności zamieszkiwały enklawy leśne łącząc tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej

z rolnictwem. Na stanowisku w Rabakach wyróżniono znaleziska, które badacze wiążą z kulturą niemeńską. Kultura ta powstała w okresie mezolitu w VII-IV tysiącleciu p.n.e. na terenach w dorzeczu Niemna, Wili, Prypeci i Narwi i należy do kręgu kultur z ceramiką grzebykowo-dołkową. Charakteryzowała ją gospodarka myśliwsko-rybacko-zbieracka i jedynie w najpóźniejszych zespołach poświadczono hodowlę bydła, świni i konia.

Epoka brązu

Znaleziska jednoznacznie przypisane do wczesnej epoki brązu i związane z kulturą trzciniecką (na ziemiach polskich około 1900 -1000 p.n.e.) odkryto na stanowiskach w Borsukówce oraz Rybakach – na tym samym, na którym wydzielono materiały kultury niemeńskiej. Ludność kultury trzcinieckiej posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemiennarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem. Ludność kultury trzcinieckiej grzebała swoich zmarłych najczęściej w obrządku szkieletowym pod nasypami kurhanów, chociaż występują także groby szkieletowe płaskie, bez nasypu. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Bardzo nielicznie na terenie gminy Dobrzyniewo Duże reprezentowane są stanowiska ludności **kultury lużyckiej**. Znaleziska zabytków przypisywanych ludności tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są także grodziska tej kultury. Ślady związane z pobytem ludności tej kultury odkryto jak do tej pory jedynie na dwu stanowiskach na terenie wsi Rybaki.

Archeologom nie udało się jeszcze ustalić która, lub które z kultur archeologicznych znanych na terenie północno-wschodniej Polski eksploatowały szyby kopalni krzemienia znane z terenu gminy Dobrzyniewo Duże z okolic Kopiska, na stanowisku „Rybniki-Krzemianki”. Archeolodzy zinwentaryzowali około 300 wyrobisk. Krzemień wydobywany był na kilka sposobów: drążąc głębokie do 4 metrów szyby oraz wcinając się w zbocze wzgórza (wydmy). Kopalnie te datuje się na epokę brązu i epokę żelaza, na czasy od około 1000 p.n.e. Można sądzić, że kopalnie w Kopiskach dostarczały surowiec, półprodukty a także zapewne narzędzia krzemienne na obszary na północ od Bugu, na wschód od Wisły po obszary nadbałtyckie.

Jak do tej pory nie odkryto na terenie gminy Dobrzyniewo Duże śladów osadnictwa z okresu lateńskiego a z kolejnego chronologicznie okresu wpływów rzymskich pochodzi jedynie ślad osadnictwa w Jaworówce, jednak materiał był mało charakterystyczny i nie pozwolił badaczom na określenie przynależności kulturowej. Poprzez analogie do pozostałych terenów Polski możemy przypuszczać, że znaleziska z tego okresu wiążą się z migracjami ludów, między innymi germańskich.

Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują, że ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleźiska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa.

Według badaczy w widłach Biebrzy i Narwi na początku naszej ery zaczynają pojawiać się pierwsi osadnicy mieszanej ludności bałtycko-słowiańskiej a cechą charakterystyczną było grzebanie zmarłych pod kurhanami.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Na terenie gminy Dobrzyniewo znaleźiska z tego okresu poświadczono na licznych osadach i śladach osadnictwa w Borsukówce, Chrabołach, Dobrzyniewie Dużym, Rybakach a na gruntach Krynic dzięki nowoczesnym nieinwazyjnym technikom archeolodzy odnaleźli grodzisko datowane przez odkrywców na wczesne średniowiecze. Niestety wszystkie znaleźiska na stanowiskach, jakie do tej pory przypisano temu okresowi chronologicznemu nie posiadają dokładniejszego datowania a okres wczesnego średniowiecza datowany jest na ziemiach polskich na wieki od VI do XIII.

Późniejsze osadnictwo związane może być już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z publikacji: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta oraz strony internetowej Gminy Dobrzyniewo Duże

BOHDAN po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1962 r. wydanym w tym roku Skorowidzu nazw miejscowości województwa białostockiego.

BORSUKÓWKA po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1557 r. („w *siole Borszukowce*”); w 1578 r. jako Borsukowka, i w 1900 r. w XV tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Borsukówka*

CHRABOŁY nazwa po raz pierwszy nazwa pojawia się w źródłach w 1559 r. jako „*Chraboły*”; w 1602 r. jako *Hraboły*.

DOBRZYNIEWO 3 wsie Dobrzyniewo Duże, Dobrzyniewo Kościelne i Dobrzyniewo Fabryczne po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1536 r. jako *Большое Добринево*, Dobrzyniewo w 1576 r.; w 1744 jako *Dobrzyniewo wielkie*, w 1795 *Dobrzyniow Kościelne*, *Dobrzyniew stary*, w 1839 r. na mapie Topograficzna karta Królestwa Polskiego nazwy *Dobrzyniewo Wielkie*, *Dobrzyniewo Małe*. W wydawanym od 1921 Skorowidzu miejscowości

Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: (tom V: woj. białostockie. Warszawa 1924) pojawiają się nazwy: Dobrzyniewo Duże, Dobrzyniewo Fabryczne, Dobrzyniewo Kościelne.

FASTY

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1529 r. *Chwasty*; w 1667 *Fasty*, *Chwasty*; w 1744 *Fasty*;

GNIŁA

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. jako *Гнеля*; w 1561 *Hniła*, w 1881 w II tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Gniła*.

JAWORÓWKA

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1439 r. *Jaworowka*; W 1561 r. jako *Jawnówka*, w 1882 r. III tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Jaworówka*.

KOBUZIE

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1676 r. jako *Kobuzy*; w 1700 r. jako *Kobuzie*, w 1808 jako *Kobusie*, w 1921 jako *Kobuzy*, od 1952 w Wykazie Gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jako *Kobuzie*.

KOPISK

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1744 r. jako *Kopisko*; od 1808 jako *Kopisk*,

KOZIŃCE

po raz pierwszy pojawia się w 1421 r. jako *de Patrykozy*, w 1559 r. jako *Kozopatry*, 1578 jako *Kozapatry*, 1602 jako *Kozopatry*, w 1661-64 jako *Kozopatry* alias *Kozieniec*; w 1676 we wsi Kozincach, w 1839 jako *Koziniec*, W wydawanym od 1921 Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: (tom V: woj. białostockie. Warszawa 1924) pojawiają się nazw: *Kozińce*.

KRYNICE

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. jako *Кринице*; w 1576 r. jako *Krynica*, w 1744 jako *Krynice*. W wydawanym od 1921 Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: (tom V: woj. białostockie. Warszawa 1924) pojawia się nazwa: *Krynice*.

KULIKÓWKA

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. jako *Kulikowka*; w 1569 r. jako *Culikowska*, 1576 jako *Kulkowska*, w 1578 jako *Kulkowska*. W 1902 w IV tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Kulikówka*.

LEŃCE

najstarszą formą nazwy jest *Supraśla*, która po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. jako *Супрасля* – wieś nowo osadzona nad rzeką *Supraślą*; w 1602 r. jako *Supraśla* alias *Lence*, w 1610 *Lyńce-Supraśla*, w 1669 r. *na Lencach, na dobrach Lenczach*, 1676 *Lence*, w 1902 w V tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Leńce, dawniej Leńcze Samotyje*.

LETNIKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. jako *Летники*; w 1576 r. jako *Letniki*.

NOWOSIÓŁKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1561 r. jako *Nowosiolki*, 1902 w IV tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Nowosiółki*.

NOWE

ALEKSANDROWO

przed 1808 r. wzmiankowany dwór w Dobrzyniewie, po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1878-86 jako *Новоалександровск*, W wydawanym od 1921 Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: (tom V: woj. białostockie. Warszawa 1924) pojawia się nazwa: *Nowe Aleksandrowo*.

OBRUBNIKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 *Обрубники*; w 1576 jako *Obrubniki*; w 1744 jako *Obrumbniki*; w XV tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Obrębniiki*.

OGRODNIKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1676 r. jako *Ogrodniki*; i w źródłach późniejszych jako *Ogrodniki*.

PODLEŃCE

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1878-86 jako nazwa uroczyska *Подленцы*; w 1902 r. w V tomie Słownika geograficznego Królestwa

Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Podleńce*, urocz.; W wydawanym od 1921 Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: (tom V: woj. białostockie. Warszawa 1924) pojawia się jako kolonia *Podleńce*, jako wieś nazwa po raz pierwszy pojawia się w 1967 r. w Spisie miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

POGORZAŁKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1528 r. „Selo *Pohorelka* ziemiane”; w 1569 r. jako Pogorzalka, w 1576 r. jako Pogorzalki, w 1887 r. w VIII tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Pogorzalki* (*Pogorzelki*).

PONIKŁA

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1561 r. „do siola *Ponikli* i rzeczki *Ponikli*”; w 1887 r. w VIII tomie Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. I-XV. Warszawa 1880-1902. jako *Ponikła*.

RYBAKI

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1576 r. jako *Rybaki* i w tej formie występuje w późniejszych źródłach

SZACIŁY ZALESIE

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1562 r.
wieś powstała pod koniec lat 20-tych XX w.

Nazwa Podlasie po raz pierwszy pojawia się w źródłach pisanych u Wincentego Kadłubka, który pod rokiem 1192 r. użył nazwy *Polexiani*. Bulla papieska w 1253 r. podaje nazwę *Pollexia* a później występuje nazwa *Podlachia*. Z kolei w dokumentach Wielkiego Księstwa Litewskiego ziemie te zawsze określano jako *Podljasze*. Według etymologów nazwy te miały oznaczać ziemie należące do Lachów. Przez stulecia ziemie województwa podlaskiego były miejscem przenikania się wpływów kulturowych zachodu i wschodu i do dzisiaj charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem. Według niektórych badaczy Podlasie do schyłku średniowiecza były słabo zaludnionym lub w ogóle nie zamieszkanym obszarem buforowym, swoistą ziemią niczyją, co miało zabezpieczać wszystkich sąsiadów przed wzajemnymi napadami. Sprzyjały temu przede wszystkim warunki naturalne, takie jak zwarta pokrywa leśna, bagna, mokradła, cieki wodne i brak żyznej ziemi do uprawy. Podlasie oddzielało Polskę od Rusi oraz państw ludów bałtyckich: Jaćwingów i Litwinów. W 1253 r. ziemie te miały należeć do książąt krakowsko-sandomierskich a od 1323 r. należały do województwa trockiego w Wielkim Księstwie Litewskim i zostały w 1513 r. przyłączone do nowo powstałego województwa podlaskiego.

Ziemie te zamieszkiwali Jaćwingowie ale wskutek kolonizacji mazowieckiej, ruskiej i litewskiej zostali całkowicie wyparci z tych terenów we wczesnym średniowieczu. Kolonizacja mazowiecka objęła między innymi Wysoczyznę Białostocką z ziemiami należącymi obecnie do gminy Dobrzyniewo. Koniec wojen z Litwą, a następnie pokonanie Krzyżaków przynoszą zatem tym terenom początek stałego i trwałego osadnictwa. Poprzednie ciągłe walki o ziemie pograniczne między Mazowszem, Litwą, Krzyżakami a niegdyś Rusią i Jaćwieżą niszczyły grody i wsie, ziemie krócej lub dłużej były opustoszałe. Obecnie utrwaliła się władza polityczna i granice polityczne. Spokój przyniósł ze sobą utrwalenie osadnictwa.

Na terenach dzisiejszej gminy Dobrzyniewo polowali książęta litewscy Witold i Zygmunt Kiejstutowiczowie oraz królowie polscy Kazimierz Jagiellończyk i Aleksander Jagiellończyk. W odległości jednej mili od Knyszyna prawdopodobnie znajdowała się Wodziłówka, to jest zaginiony dwór myśliwski wielkich książąt litewskich z XV w. Podczas polowań w dworze tym miały toczyć się poufne rozmowy międzynarodowe.

Do XV wieku obszary te pokrywały lasy i bagna a przy przeprawach rzecznych lokowano punkty osadnicze pełniące funkcje strażnicze i handlowe. W Leńcach istniała „binduga” – miejsce służące do spuszczenia kłód drzewa do rzeki Supraśli, gdzie zbijano je w tratwy przygotowując do spławu do Gdańska. W miejscu tym zorganizowano także komorę, gdzie pobierano opłatę od „czmru, smoły i masztu” spławianego Supraślą przez handlarzy drewnem. Tak było na przykład z Dopiero ustabilizowanie się sytuacji politycznej w państwie polsko-litewskim, związane z unią personalną Polski z Litwą, oraz upadek polityczny zakonu krzyżackiego, który kierował ekspansję także na te ziemie, spowodowały, że Podlasie w połowie XV w. mogło być intensywniej zagospodarowywane. Na początku XVI w. ziemie należące do gminy Dobrzyniewo Duże należały do Mikołaja Radziwiłła, który je przekazał królewiczowi Zygmuntowi, dając początek starostwu knyszyńskiemu. W latach 1530-1939 w widłach Narwi i Biebrzy funkcjonowało należące do dóbr królewskich starostwo knyszyńskie, do którego w 1572 r. przyłączono starostwo goniądzkie i od tego czasu uchodziło za najbogatsze w Rzeczpospolitej. W latach 1530-1572 ziemie starostwa były dobrami własnymi króla Zygmunta Augusta. W skład starostwa wchodziły 2 miasta, 56 wsi i na jego terenie początkowo istniały 4 folwarki, z folwarkiem dobrzyniewskim. Folwarki dzieliły się na wójtostwa a te z kolei na wsie. w 1553 r. starostą został Piotr Chwalczewski, który wkrótce założył na terenie starostwa 16 wsi oraz liczne stawy.

Pierwotne założenie dworsko-ogrodowe w Dobrzyniewie powstało prawdopodobnie w latach 20-tych XVI w. Folwark stanowił centrum gospodarczo-administracyjne klucza dobrzyniewskiego Mikołaja Radziwiłła. Zakończenie organizacji dóbr musiało nastąpić ok. 1519 r., ponieważ w tym czasie właściciel, namiestnik bielski Mikołaj Radziwiłł eryguje i uposaża parafię rzymskokatolicką w Dobrzyniewie. W 1560 r. do folwarku należały wsie: Pogorzałka, Kozopatry (ob. Kozińce), Borsukówka, Gniła, Letniki, Krynica, Kulikówka, Supraśla (obecnie niezidentyfikowana), Leńce, Bryniewicze (ob. niezidentyfikowana) i Oubrubniki. Przez założenie przebiegała ważna już w końcu XIV w. droga z wielkksiążęcego dworu myśliwskiego w Wodziłówce – a później od lat 20-tych XVI w. z Knyszyna – do Choroszczycy i dalej do Surazza. Jeszcze pod koniec XVIII w. i na początku XIX w. droga w dolinie musiała pokonywać cztery połączone groblami mosty (na korytach Supraśli, Białej i Sciebnej).

Klucz dobrzyniewski od XVI w. do 1939 r. stanowił część dóbr knyszyńskich. Po śmierci Mikołaja Radziwiłła, spadkobiercy jego braci odstąpili m. innymi część Dobrzyniewa kanclerzowi

liteskiemu Olbrachtowi Gasztołdowi z Tykocina. Jednak okazało się, że Radziwiłłowie nie są prawnymi właścicielami dóbr knyszyńskich, lecz je oderwali od wielkksiążęcych włości: bielskiej i grodzińskiej. W 1528 r. biskup żmudzki Mikołaj Radziwiłł ofiarował je młodemu Zygmuntowi Augustowi. Klucz dobrzyniewski wszedł w skład królewskiego starostwa knyszyńskiego i zarządzali nim starostowie do 1803 r. Ukazem carskim z 20 listopada 1828 r. Wincenty Krasieński otrzymał dobra w posiadanie lenne do ósmego pokolenia. Po 1828 r. dobra były w posiadaniu rodziny Krasieńskich do 1939 roku.

Okres intensywnego osadnictwa na terenach obecnego województwa podlaskiego przypada na wieki XV i XVI. Powstające wówczas osadnictwo wytworzyło nieregularną zabudowę i rozproszony układ pól, które zostały zmienione dzięki przeprowadzanej od połowy XVI w. do początku XVII z inicjatywy królowej Bony reformy, zwanej „pomiarą włóczną”. Król Zygmunt II August wydał 1 kwietnia 1557 roku ustawę zwaną *Sprawa Włoczna*, na podstawie której Piotr Chwalczewski, dokonał podziałów nieruchomości na kolejnych należących do króla terenach. Pomiar włóczny polegała na wprowadzeniu nowej organizacji w układzie przestrzennym. Każdemu gospodarstwu przydzielano 1 włókę ziemi (21,3 ha). Pozostałe ziemie, które nie wchodziły w skład przydziałów, przeznaczone były na tworzenie folwarków o powierzchni do kilkunastu włók lub oddawane na wspólny użytek wsi (pastwiska, lasy). Obszar wsi dzielono na trzy pola uprawne a przez środek wsi wytyczano *niwę siedzibną*, przeznaczoną pod zabudowę. Każdy osadnik otrzymywał po jednym zagonie w każdym z trzech pól i jeden zagon pod budowę zagrody. Wszystkich obowiązywała jednolita zabudowa zagród oraz trójpółowy system uprawy ziemi. Założona w ten sposób wieś miała charakter ulicówki. Domy stały w rzędzie (lub dwóch rzędach po obu stronach) przy drodze, za domami były budynki inwentarskie, na końcu stodoły. Często za stodołami była druga, równoległa do głównej *droga zastodolna*. Dzięki tak przeprowadzonym zmianom wsie uzyskały regularny charakter, często zachowywany przez kolejne kilkadziesiąt lat, a dochody z dóbr królewskich wzrosły kilkakrotnie. Charakterystyczną cechą tej reformy była komasacja gruntów, wprowadzenie trójpółówki i zastąpienie obciążenia chłopów świadczeniami w naturze na rzecz czynszu. Przeprowadzona reorganizacja polegała na skomasowaniu rozproszonego osadnictwa wiejskiego w duże i zwarte wsie ulicówki, o ściśle określonych granicach.

W 1569 r. województwo podlaskie zostało włączone do Korony, stając się buforem pomiędzy Wielkim Księstwem Litewskim a Koroną. Druga połowa XVII w. rozpoczyna okres upadku gospodarczego i rozpoczyna kilkudziesięcioletni okres wojen z Kozakami i Tatarami (1648-1654), Rosjanami (1654-1656), Szwedami (1655-1656), Węgrami (1657) i Turkami, w czasie których zarówno Korona jak i Litwa poniosły duże straty ludnościowe i materialne. W XVII w. zanotowano

w Polsce jedynie 32 dni pokoju. Liczne przechody wojsk szwedzkich, polskich, tatarskich oraz łączące się z tym głody i epidemie dokonały wielkich spustoszeń. Zmniejszyło się znacznie zaludnienie, a niektóre okolice zupełnie się wyludniły. Szczególnie dotkliwe były zniszczenia dokonane przez sprzymierzonych z Polską Tatarów, którzy zniszczyli wiele wsi i uprowadzili w jasyr sporo ludności. Jeszcze w 1664 r. liczne wsie królewskie w województwie podlaskim stały pustką. Wszystko to doprowadziło do wyludnienia miast i wsi, upadku rzemiosła i handlu. Większość miast uległa zniszczeniu i już nie powróciła do dawnej świetności, przeobrażając się z ośrodków produkcji rzemieślniczo-przemysłowej, nieraz wysoko wyspecjalizowanej (np. Bielsk, Brańsk, Drohiczyn,

Tereny gminy Dobrzyniewo Duże na mapie z 1795 r. K. de Perthées: Mappa szczegulna Wojewodztwa Podlaskiego (skala 1:225000)

Tykocin) w osady rolnicze. W tym też czasie nasiliły się konflikty religijne, które nie sprzyjały rozwojowi kultury, osłabiła tolerancja, co było wynikiem kontrreformacji.

W 1795 r. po III rozbiorze Rzeczypospolitej niemal cały obszar obecnego województwa znalazł się w zaborze pruskim, w departamencie białostockim Nowych Prus Wschodnich. W 1807 r. na mocy traktatu tylżyckiego utworzono Księstwo Warszawskie, w którego granicach znalazła się zachodnia część departamentu białostockiego.

Po 1815 r. Podlasie znalazło się pod panowaniem cara, przy czym południową część historycznego Podlasia włączono do tzw. Kongresówki co miało swoje konsekwencje w postaci silniejszego związania z etnicznie polskimi ziemiami, podczas gdy część północna zintegrowała się

z kulturą ruską. Wyrazem tego było między innymi likwidowanie kościoła unickiego, co następowało poczynając od 1839 r. Rუსyfikacja ziem Podlasia uległa zahamowaniu na przełomie XIX i XX w. między innymi na skutek narodzin białoruskiej i ukraińskiej świadomości narodowej ale przede wszystkim, wskutek tożsamości mieszkających tu Polaków.

Podczas powstania listopadowego 1830 r. obwód białostocki stał się miejscem koncentracji armii rosyjskiej, doszło tu także do kilku bitew m.in. pod Tykocinem, Rajgrodem. W ramach represji po powstaniu władze carskie wprowadziły granicę celną między Królestwem Polskim a Cesarstwem co spowodowało, że dla uniknięcia wysokich ceł wielu przemysłowców przeniosło swoje zakłady w okolice Białegostoku, znajdującego się wówczas w granicach cesarstwa, co z kolei rozpoczęło proces uprzemysłowienia tych terenów. Na terenie Dobrzyniewa Krasinscy, do których w latach 1828-1968 należały dobra dobrzyniewskie, wydzierżawili fabrykantom sukiennym osadę młyńsko-przemysłową, która ulegała znacznemu rozwojowi i w 1 połowie XIX w. zlokalizowano tu fabrykę sukienną (zanim założono fabrykę sukienną w miejscu tym znajdowała się prawdopodobnie papiernia). Przed 1868 r. wzdłuż drogi dojazdowej do młyna wybudowano trzy murowane budynki, między innymi magazyn sukna, nazywany „kamienicą”. Wzdłuż drogi biegnącej brzegiem stawu do młyna zasadzono aleję lipowo-jesionową. W 1868 r. w części przemysłowej znajdowało się 14 budynków drewnianych: tzw. pałac właściciela fabryki, młyn, obory, stajnie, wozownia, spichlerz.

Niezwyczajnie dramatyczny przebieg miały wydarzenia z okresu powstania styczniowego 1863 r. na terenie wsi Jaworówka. W odwecie za opór, jaki stawiali mieszkańcy rosyjskiemu zaborcy naczelnik Kraju Północno-Zachodniego Murowiów 17 sierpnia 1863 r. przesłał do dowódcy garnizonu w Białymstoku płk. Mikołaja Zoega von Manteuffla depeszę następującej treści: *„po otrzymaniu niniejszego wieś Jaworówkę o 12 wiorst od Białegostoku spalić i miejsce gdzie stała zaorać, a mieszkańców odstawić do Białegostoku, aż do dalszego o nich rozporządzenia”*. Grodzieński gubernator gen. Iwan Skwercow także 17 sierpnia 1863 wystosował pismo do Manteuffla, w którym rozkazał: *„.....Polecam Wam: w obecności szlachty osady Jaworówka i możliwie dużej ilości okolicznych chłopów, dworzan i szlachty, a także w obecności oddziału wojska starannie przejrzeć wszystkie domy tej ludności czy nie pozostał kto z rodziny, a także wynieść wszystkie sprzęty i wyprowadzić zwierzęta należące do ludności, przeczytać im moją decyzję i spalić całą okolicę Jaworówki, potem zniszczyć wszystkie ślady zamieszkałej osady, oddać grunty sąsiedniej wspólnocie chłopskiej,”*. 18 sierpnia 1863 r. Rosjanie spacyfikowali wieś, prawdopodobnie powiesili 7 mieszkańców a najbardziej krnąbrnych mieszkańców żywcem spalili w specjalnie zbudowanej na uroczysku Biała Góra szopie. Pozostałych mieszkańców, czyli 144 osoby zesłano do Turkiestanu, gdzie założyli wieś, którą nazwali Jaworówka. Zesłańcy nigdy nie zostali objęci amnestią i dopiero w 1921 do niepodległej już Polski wróciły 2 rodziny. Z inicjatywy wileńskiego historyka Edwarda Hermanowskiego w okresie międzywojennym na cmentarzu w Dobrzyniewie zostały pochowane szczątki ludzkie, które wykopywano na terenie uroczyska Biała Góra. W latach 60-tych XIX w. centrum uprzemysłowienia regionu stał się Białystok, który przyciągał fachowców także z zachodu Europy, głównie protestantów. W połowie XIX w. w Dobrzyniewie Fabrycznym poświęcono w fabryce ewangelicki dom modlitwy, kantorat oraz szkołę a pobliskich Ogrodnikach zachował się cmentarz ewangelicki ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Rozwojowi gospodarczemu sprzyjała budowa linii kolejowych: warszawsko-petersburskiej (1862), brzesko-grajewskiej (1873), Białystok-Baranowicze (1886), Siedlce-Wołkowysk (1906), Grodno-Suwałki-Orany (1899).

W latach I wojny światowej w kwietniu 1915 r. Białystok został zbombardowany przez niemieckie samoloty i balony. Wobec zbliżających się do Białegostoku wojsk niemieckich Rosjanie pośpiesznie wycofali się z miasta, niszcząc elementy infrastruktury komunikacyjnej, przemysłowej, energetycznej oraz magazyny i budowle w koszarach. Na wschód wywieziono maszyny i urządzenia stanowiące wyposażenie zakładów i cenne metale. To czego nie zagrabiono wysadzano i palono. Wojska niemieckie wkroczyły do Białegostoku 13 sierpnia 1915 roku, kończąc trwające od 1807 roku rządy rosyjskie. Okupant niemiecki dostosował gospodarkę dla potrzeb prowadzonej wojny, eksploatując siłę roboczą miejscowe zasoby materialne. W odpowiedzi na grabieżczą politykę Niemiec oraz w dążeniu do odzyskania niepodległości w drugiej połowie 1916 roku zawiązano miejscową Komendę Polskiej Organizacji Wojskowej.

Po odzyskaniu niepodległości w wojnie 1920 roku brali udział liczni ochotnicy z Dobrzyniewa i okolic. W czasach Polski Niepodległej zbudowano w Dobrzyniewie pierwszą szkołę i dom ludowy, założono Kasę Stefczyka, przeprowadzono komasację gruntów. Po I wojnie światowej Podlasie znalazło się w granicach województwa białostockiego. Także starostwo knyszyńskie znalazło się w województwie białostockim, którego ostatnim użytkownikiem był Karol Roger Raczyński a część dóbr była dzierżawiona przez Jana Tyszkiewicza i Zofię Czartoryską. W latach II wojny światowej kolejni okupanci tych terenów Sowieci zniszczyli zabudowania folwarczne i wycięli drzewostan a po przejęciu tych terenów przez Niemcy odbudowano folwark, który jednak pod koniec wojny został przez nich spalony.

II wojna światowa rozpoczęła się okupacją radziecką (Dobrzyniewo znalazło się w obszarze tzw. Białorusi Zachodniej) i wywózkami mieszkańców na Wschód w 1939 i w 1940 roku. Po agresji Niemiec na Związek Radziecki w 1941 roku rozpoczęła się okupacja niemiecka. Działania frontowe ominęły tereny Dobrzyniewa. Na cmentarzu w Nowosiólkach znajduje się zbiorowa mogiła i pomnik upamiętniający masowo mordowanych w 1943 r. przywódców ruchu ludowego na Białostocczyźnie. Zginął wówczas m.in. Władysław Praga, najmłodszy poseł na Sejm w 1928 r., wybrany z listy PSL oraz Mieczysław Błachuszewski, komendant Okręgu VII (województwo białostockie) Batalionów Chłopskich. W końcu lipca 1944 roku Niemcy opuścili te ziemie, weszły tu ponownie wojska sowieckie i rozpoczęło się tworzenie nowej władzy polskiej. We wrześniu 1944 roku NKWD rozpoczęło aresztowania członków Armii Krajowej, których później wywożono w głąb Rosji. Trwające jeszcze dwa lata walki podziemia w obronie niepodległości zakończyły się klęską. Władzę objęli komuniści.

Do 1 stycznia 2002 r. siedzibą gminy było Dobrzyniewo Kościelne, przemianowane na gminę Dobrzyniewo Duże z siedzibą w Dobrzyniewie Dużym.

Charakterystyczną cechą obecnego województwa podlaskiego jest jego największe w Polsce zróżnicowanie etniczne i kulturowe – wśród wielu tradycji, nie licząc kultury polsko-łacińskiej, najsilniejsza do dziś pozostaje tradycja wschodnio chrześcijańska z siecią obiektów sakralnych wschodnich chrześcijan. Specyficzną sytuację wielonarodowościową Podlasie zawdzięcza uwarunkowaniom historycznym, sięgającym zarówno dawnych, jak i nowszych okresów związanych ze zmianami granic państwowych i administracyjnych, stosunków ekonomiczno-społecznych, a w konsekwencji i etniczno-kulturowych. Od wieków na terenach tych zamieszkiwali jednocześnie Polacy, Białorusini, Żydzi, Ukraińcy, Litwini, Rosjanie, Niemcy, Tatarzy i Romowie. Mniejszości narodowe i etniczne wniosły znaczący wkład w rozwój społeczny i gospodarczy tych ziem i stworzyły odmienną, interesującą kulturę ludową, a zwłaszcza muzykę i obrzędowość tych terenów.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamenty pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Dziedzictwo niematerialne na terenie gminy zostało zachowane i kultywowane jest głównie poprzez zachowanie obrzędowości zwyczajów dorocznych, tradycji związanych ze świętami kościelnymi, zachowanie obrzędowości ludowej oraz silną tradycję patriotyczną, najczęściej manifestowaną poprzez oprawę religijno-patriotyczną świąt państwowych a także świąt kościelnych. Obrzędowość kościelna to także dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne.

Różnorodność historyczno-kulturowa obszaru gminy ma odzwierciedlenie w kultywowaniu tradycji i zwyczajów. Istotnym elementem życia społecznego w tym regionie jest wielokulturowość, wielonarodowość i wielowyznaniowość. Na obszarze gminy nadal kultywowane są tradycje, obyczaje i kuchnia regionalna. Współistnienie narodowości i kultur przejawia się między innymi w zróżnicowanej architekturze obiektów sakralnych, tradycjach religijnych, muzyce oraz miejscowym dialekcie. Przejawia się to poprzez, między innymi, rozwijanie lokalnego rękodziela, dbałość o zabytki sakralne i świeckie oraz imprezy promujące produkty lokalne. Produkt, który wśród mieszkańców jest najbardziej rozpoznawalny i kojarzony z gminą Dobrzyniewo Duże powinien być zgłoszony na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa. Krajową Listę Produktów Tradycyjnych utworzono na mocy ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych. Jednym z głównych celów powstania tej listy jest promocja i rozpowszechnianie informacji o produktach

wytwarzanych tradycyjnymi, historycznie ugruntowanymi metodami na terenie kraju, po to, aby następnie móc je skuteczniej promować także za granicą.

Równie ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości. Gmina Dobrzyniewo Duże posiada także kalendarz imprez cyklicznych, w których uczestniczy nie tylko społeczność lokalna.

Dziedzictwo niematerialne gminy związane jest między innymi z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, pielęgnujących tożsamość regionu. Od 1954 r. w gminie działa Zespół Folklorystyczny „Narwianie” a w jego skład wchodzi mieszkańcy gminy Dobrzyniewo Duże oraz okolicznych miejscowości. Członkowie zespołu występują w strojach podlaskich – nadbużańskich. W swoim repertuarze zespół posiada wiele obrzędów ludowych takich jak: sianokosy, królewna pól, wianek przedślubny, kiszenie kapusty, śmigus-dyngus, a także piosenek ludowych, strażackich, frywolnych i biesiadnych. Zespół reprezentuje gminę podczas występów w kraju i za granicą.

Krótszą historię zaczynającą się w 2014 r., chociaż niezwykle bogatą, ma zespół śpiewaczy „Dobrzyniacy”. Zespół charakteryzuje różnorodność repertuaru: staropolskie pieśni ludowe, pieśni religijne. „Dobrzyniacy” mają na swoim koncie wiele występów oraz wyróżnień na takich imprezach jak: "Przegląd Pieśni Ludowych w Szorcach"; "Powiatowe Prezentacje Tradycji Ludowej w Pogorzałkach"; "Powiatowy Przegląd Zespołów Śpiewaczych w Mońkach"; "Przegląd Kolęd i Pastoralek w Białymstoku pod patronatem Radia i Telewizji Jar"; "Religijny Festiwal Pieśni Maryjnej w Bobrowce" oraz "Miejski Przegląd Dorobku Artystycznego w Białymstoku".

Pod względem językowym gwary Podlasia, czyli obszaru między Narwią a Bugiem stanowią część dialektu mazowieckiego. Kształtowały się one pod wpływem dialektu mazowieckiego z dużym wpływem języków wschodniosłowiańskich: białoruskim i ukraińskim, oraz gwary północnokresowej.

Podlaski strój ludowy był jednorodny i posiadał wiele odmian. Najbardziej znany i rozpowszechniony jest strój nadbużański, choćby przez fakt, iż występuje w nim zespół „Narwianie”. Poniższy opis za: <https://etnograficzna.pl/stroje-ludowe-stroj-podlaski-nadbuzanski/nie>

Stroje męskie i kobiece na całym Podlasiu były szyte z samodziałów. Męskie stroje podlaskie: kapelusze plecione z żytniej słomy oraz rogatywki z granatowego sukna z obszyciem sukiennym lub barankowym. Charakterystyczna była długa koszula o kroju przyramkowym, szyta z płótna lnianego, wyłożona na spodnie. Na kołnierzyku, listwie naszytej wzdłuż zapięcia z przodu koszuli i na mankietach ozdabiano haftem tkackim. Do tego zakładano spodnie, również lniane, ale po I wojnie światowej zaczęto nosić modne wówczas sukienne bryczesy. Na koszule często nakładano kamizelę miejskiego kroju. Mężczyźni na całym Podlasiu nosili sukmany z folowanego brązowego samodziału, ozdobione naszytymi sznureczkami w miejscach zszyć, przy kołnierzyku i wzdłuż zapięcia. Sukmany przewiązywano pasami zwanymi *pojasami*, utkanymi wątkiem wełnianym na osnowie lnianej, w tonacji pomarańczowo-czerwonej. Na nogi zakładano lniane lub wełniane onuce i *postoly* – łapcie plecione z łyka. Na całym Podlasiu kobiety nosiły lniane koszule o kroju przyramkowym, z kołnierzykiem, rozcięciem z przodu i długimi rękawami. Ozdabiano je na kołnierzyku, przyramkach, u dołu rękawów oraz na mankietach lub falbance charakterystycznym dla tego regionu haftem tkackim, tzw. *perebory*. Koszule poprzez swoje zdobienia były niezwykle charakterystyczne i wyróżniały ten strój spośród innych. Spódnice szyte z samodziałów w barwne pasy, o wybijającym się kolorze czerwonym, stanowiącym podstawę zestawu wąskich kolorowych pasków. Świąteczne spódnice zdobiono naszytą u dołu, najczęściej zieloną tkaniną, gładką lub we wzory kwiatowe, nad którą

naszywano kolorowe wstążeczki i koronki. Zapaski, w odróżnieniu od spódnic miały paski poprzeczne, na tle niebieskim, granatowym lub czerwonym. Ich brzegi obszywano koronką, krepinką. Do tego zakładano gorsety z charakterystycznym *sercem*, ozdobionym z przodu naszytymi, lub późniejsze, o prostym kroju podobnym jak w innych regionach, zdobione haftem lub naszytym zestawem pasmanterii i guziczków. Noszono również *kabaty* z sukiennego folowanego samodziału w kolorze brązowym, ozdobione niebieskimi sznurkami i żółtymi stebnówkami. Z przodu miały charakterystyczne serca w kształcie trapezu z ozdobami wykonanymi stebnówkami i plecionym niebieskim sznurkiem. U dołu, znajdowały się *taszki* tzn. półokrągłe klapki, rozmieszczone w talii i będące wykończeniem *kabata*. Wierzchnim okryciem kobiety była sukmana o takim samym kroju jak męska, z przodu prosta, z tyłu marszczona od pasa, zdobiona niebieskim skręconym sznurkiem. Na nogi zakładano łapcie z łyka lub trzewiki.

Materialnym świadectwem wierzeń, wciąż zachowanym i kultywowanym na terenie gminy Dobrzyniewo Duże są kapliczki i krzyże przydrożne. Kapliczki te o różnej genezie: jako przejaw kultu Maryjnego i jako wota (po przeżytych epidemiach), jako miejsca upamiętniające wydarzenia istotne w życiu społeczności zamieszkującej te tereny, jako punkty orientacyjne na rozstajach itp. Stanowią one do dzisiaj lokalne ośrodki życia duchowego, szczególnie w postaci Nabożeństw Majowych odprawianych w formie Litanii Loretańskiej w wioskach przy kapliczkach, które są szczególnie starannie w tym okresie przystrajane. Tradycja ta pojawiła się w kulturze chrześcijańskiej Europy na przełomie XIII i XIV w. a szczególnie upowszechniła się dzięki zakonowi jezuitów po dobie reformacji, kiedy to w połowie XVI w. maj został nazwany miesiącem Maryi.

Dobór miejsca, w którym stawiano kapliczki czy krzyże nie był przypadkowy i był zawsze uzasadniony. Mógł wiązać się z upamiętnieniem ważnych wydarzeń historycznych, a także osobistych. Były kapliczki dziękczynne a także błagalne. Powstawały na obrzeżach wsi, w centrach wsi, nad zbiornikami wodnymi, w miejscu przepraw przez wodę, w lasach czy na ich obrzeżach.

5.2.4. Infrastruktura kultury na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże istnieją następujące placówki:

- Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym;
- Wiejskie Domy Kultury w Pogorzałkach, Kozińcach i Nowym Aleksandrowie;
- Świetlice wiejskie w Borsukówce, Bohdanie, Chrobotach, Dobrzyniewie Kościelnym, Gnilej, Jaworówce, Krynicach, Leńcach, , Ponikłej, Ogrubnikach;
- Gminna Biblioteka Publiczna w Dobrzyniewie Dużym,

Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym (<http://www.gckdobrzyniewo.pl/gck/>)

W obecnej formie Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym działa o 2001 r., a w latach poprzedzających centrum życia kulturalnego w gminie znajdowało się w Gminnym Ośrodku Kultury w Pogorzałkach. Nie było to jedyne miejsce zorganizowanej działalności kulturalnej, bowiem w wielu miejscowościach gminy, wówczas Dobrzyniewo Kościelne, działały Wiejskie Domy Kultury:

w Kozińcach, Dobrzyniewie Dużym, Nowym Aleksandrowie a także świetlice wiejskie w miejscowościach Gniłą, Borsukówka, Ponikła. Sieć placówek uzupełniały Kluby „Ruch”.

Gminne Centrum Kultury kultywuje tradycje regionalne prowadząc działalność, zgodną z potrzebami środowiska, obejmującą między innymi:

- edukację kulturalną środowiska, realizowaną poprzez pracę w zespołach, kołach zainteresowań, uczestnictwo w kursach, konkursach, przeglądach o charakterze lokalnym i ponadlokalnym;
- opiekę nad amatorskim ruchem artystycznym i twórczością ludową oraz promocję ich działalności;
- działalność rekreacyjno-sportową i rozrywkową;
- gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie, ochrona i udostępnianie materiałów bibliotecznych;

Cenną inicjatywą jest możliwość pobrania ze strony internetowej GCK tekstów śpiewnika patriotycznego, śpiewnika podlaskiego z repertuaru zespołu folklorystycznego „Narwianie”, Mszy Świętej i Nieszporów z 1932 r., które dostępne są w formacie pdf.

Przy Gminnym Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym działa od 1954 roku zespół folklorystyczny „Narwianie”, który jest jednym z najstarszych zespołów na Podlasiu. W swoim repertuarze zespół ma podlaską muzykę ludową oraz inscenizacje wiejskich obrzędów z Podlasia. Zespół czterokrotnie występował na Dożynkach Centralnych w Warszawie, w 2000 r. zespół nagrał obrzęd dożynek dla TVP Białystok. W 2013 r. Narwianie wydali swoją pierwszą płytę oraz w formie publikacji Śpiewnik Podlaski. Rok 2019 przyniósł drugie wydawnictwo w historii zespołu zawierające piosenki i pieśni ludowe we współczesnych aranżacjach. W działalność artystyczną zespołu angażują się przedstawiciele młodego pokolenia, Zespół na swoim koncie ma trzy wydawnictwa płytowe, nagrał kolejnych 12 utworów we współczesnych aranżacjach, ponadto produkcję filmową Etnomusicalu „Od Kupalnicki do wesela” oraz realizację dwóch muzycznych spektakli teatralnych: „Len” oraz „Królewna pól”. W Gminnym Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym nieustannie prowadzone są prace nad wieloletnim dorobkiem Narwian w formie archiwum pieśni, nut i obrzędów, a materiały pieczołowicie przeglądane i pielęgnowane aby w przyszłości cieszyć uszy i oczy odbiorców nowymi aranżacjami tradycyjnie podlaskich utworów.

Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym co roku organizuje i współorganizuje cały szereg imprez o charakterze kulturalnym, na który składają się między innymi następujące wydarzenia cykliczne:

- spotkania choinkowe w świetlicy,
- akcja ferie zimowe z Gminnym Centrum Kultury,
- warsztaty wielkanocne,
- konkurs ozdób wielkanocnych,
- Podlaski Festiwal Wielkanocny,
- Uroczystości sybirackie w Pogorzałkach,
- Podlaska Oktawa Kultur,
- Europejski Festiwal Muzyczny gloria w Kopisku,
- Dożynki Gminne,
- Rocznica pacyfikacji wsi Jaworówka,
- Narodowe Święto Niepodległości,
- Warsztaty Bożonarodzeniowe.

5.2.5. Organizacje pozarządowe oraz prowadzące działalność pożytku publicznego

Społeczność lokalna w Gminie Dobrzyniewo Duże jest niezwykle aktywna, o czym świadczy imponująca liczba 26 organizacji pozarządowych działających na terenie gminy (pełny wykaz: <https://dobrzyniewo.pl/organizacje-pozarządowe/>) oraz udział stowarzyszonych mieszkańców w inicjatywach społecznych.

Koła Gospodyń Wiejskich

Koła Gospodyń Wiejskich zaczęły powstawać w II połowie XIX w. i podejmowały działania na rzecz edukacji mieszkańców wsi, propagowały zasady racjonalnego zarządzania gospodarstwem domowym a w okresie zaborów także były ośrodkami oporu przeciwko polityce zaborczej. Szczególnie wysoki rozwój swojej działalności Koła osiągnęły w okresie międzywojennym dzięki pomocy państwa w postaci specjalnie przeszkolonych instruktorek, które pomagały w organizowaniu kursów oraz w wymianie doświadczeń. Po II wojnie światowej Koła Gospodyń Wiejskich aktywizują lokalną społeczność i współdziałają na rzecz rozwoju lokalnego z władzami samorządowymi. Koła Gospodyń Wiejskich organizują wakacje dla dzieci podczas prac polowych, zajmują się rękodziełem ludowym i jego promocją, tworzą zespoły ludowe oraz organizują agroturystykę, pielgrzymki, święta lokalne, biorą udział w konkursach. Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże Koła Gospodyń Wiejskich działają prawie w każdej wsi. Najstarszym Kołem jest działające od 1954 r. Koło Gospodyń Wiejskich w Pogorzałkach. Panie z Koła pomagają w organizacji lokalnych uroczystości, jak na przykład „Wielkanocne Pogorzałki” z degustacją i konkursem na najpiękniejszy stroik oraz najlepsze tradycyjne potrawy: żurek, pasztet, babkę wielkanocną. Mieszkanki Gminy zrzeszają się w Kołach Gospodyń Wiejskich w Bohdanie, Borsukówce, Dobrzyniewie Dużym, Gniłej, Jaworówce, Kozińcach, Letnikach, Obrubnikach, których członkinie w swoich działaniach dążą do zachowania i przekazywania wartości jaką stanowi kultura ludowa.

5.2.6. Infrastruktura turystyczna

Gmina Dobrzyniewo Duże posiada duży potencjał turystyczny na który składają się przede wszystkim środowisko przyrodnicze, które stanowią tereny zalesione (ponad 36% powierzchni zajęte przez lasy) oraz tereny prawnie chronionej przyrody oraz walory i atrakcje o charakterze antropogenicznym – zabytki architektury, zabytki ruchome oraz bardzo bogata historia i wielokulturowość ludności zamieszkującej jej tereny. Jednym z elementów atrakcji turystycznych jest sieć szlaków turystycznych, biegnących przez najciekawsze przyrodniczo i historycznie tereny. Czystość ekologiczna obszaru Gminy Dobrzyniewo Duże dodatkowo stwarza korzystne warunki do uprawiania turystyki wycieczkowej. Szeroka oferta szlaków pozwala na uprawianie turystyki aktywnej: pieszej, rowerowej, kajakowej.

Do najciekawszych atrakcji turystycznych należą:

- Rezerwat leśno–archeologiczny „Krzemianka” w Parku Krajobrazowym Puszczy Knyszyńskiej Rezerwat utworzony w 1988 r. leży na terenie gmin Czarna Białostocka oraz Dobrzyniewo Duże o powierzchni 230,91 ha w zachodniej części Puszczy Knyszyńskiej. Rezerwat utworzono w celu zachowania w naturalnym stanie łągów olszowo – jesionowych i łąk w dolinie rzeki

Krzemianki wraz z licznymi źródłiskami oraz kopalnią krzemienia z epoki brązu, czyli sprzed ok. 3000 lat.

Przez teren rezerwatu prowadzi ścieżka dydaktyczna (ok. 4 km), prezentująca walory przyrodnicze rezerwatu Krzemianka, a także specjalne atrakcje w postaci barci z pszczołami i prehistorycznymi kopalniami krzemienia. Wzdłuż ścieżki dydaktycznej ułożone są co kilkaset metrów kłody drewna, służące jako ławki, na których można odpocząć. Kopalnie krzemienia odkrył w 1991 roku leśnik Roman Pruski. W 1992 roku prowadzone były badania przez archeologów z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, dzięki którym wiemy, że ok. 3000 lat temu funkcjonowało tu całe zagłębie wydobywcze i przetwórcze krzemienia (około 300 miejsc wydobywania i przetwarzania). Ślady po dawnych kopalniach pokrywają południowy stok wzgórza – od szczytu do podnóża widoczne są liczne zagłębienia i hałdy. Co ciekawe, owe kopalnie przetrwały do dziś w niemal nienaruszonym stanie.

- **Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej**

Cenne drzewostany z okazami sosny masztowej. Ekotyp ten wykształcił się w wyniku doboru naturalnego, ciągłego dostosowywania się do miejscowych warunków klimatycznych i siedliskowych. Charakteryzuje się znaczną wysokością oraz prostą i dobrze oczyszczoną (prawie pozbawioną gałęzi) strzałą. W wieku 150 lat osiąga wysokość ok. 45 m i średnicę ok. 90 cm. W starodrzewiach Puszczy Knyszyńskiej rosną egzemplarze przekraczające 35 m wysokości. Cechują się dobrą jakością techniczną drewna. Sosna supraszka pod względem jakości surowca jest jedną z najlepszych w Europie. Była od wieków przedmiotem handlu z licznymi krajami Europy. Już w XVI wieku spławiano ją rzeką Supraśl do Narwi, a dalej Wisłą do Gdańska. Ceniona ze względu na strzelistość i brak sęków, swego czasu eksportowana była do Anglii i Hiszpanii przede wszystkim na maszty okrętów żaglowych. W Puszczy Knyszyńskiej można natknąć się na stare, okazałe okazy sosny masztowej, na których wiszą drewniane kapliczki. Zgodnie ze starym miejscowym zwyczajem kapliczki te wieszane są w konkretnej intencji, np. ku pamięci osób zaginionych lub członków rodziny. Drzewo, na którym powieszono kapliczkę zostaje tym uświęcone i zgodnie z tradycją nie można go ściąć. Najstarsza zachowana kapliczka znajduje się w muzeum i pochodzi z 1827 roku. W lesie nadal można znaleźć kapliczki pochodzące z drugiej połowy XIX wieku

- **Rezerwat przyrody „Kulikówka” w Zalesiu**

To najmniejszy na terenie Puszczy Knyszyńskiej rezerwat przyrody (niecałe 11 ha) powstały w 1987 roku. Położony na zachodnim obrzeżu Puszczy Knyszyńskiej chroni las łęgowy wzdłuż strumienia Kulikówka ze stanowiskiem rzadkiej paproci – pióropusznika strusiego, dorastającego tu do 1,5 m wysokości. Pióropusznik strusi w rezerwacie Kulikówka występuje w dwóch rozdzielonych od siebie stanowiskach. Pierwsze z nich znajduje się nad brzegami strumienia na glebach mineralnych, pod rozrzedzonym drzewostanem olszowym. Drugie stanowisko występuje w zakolach strumienia w łęgu gwiazdnicowym.

Na terenie gminy znajdują się szlaki turystyczne: pieszy Królowej Bony; rowerowe: Kresowe Wędrówki, Pielgrzymi, Rowerowa Obwodnica Gminy Knyszyn; konne: Kresowe Wędrówki, Doliny Górnej Narwi; kajakowe: Supraśl i Narwi.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2024 poz. 1292), formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Dobrzyniewo Duże funkcjonują dwie z wymienionych wyżej form ochrony: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla terenu gminy.

Wpis do rejestru zabytków wywołuje skutki prawne w postaci objęcia danego obiektu ochroną prawną, pozwalającą na ingerencję państwa w konstytucyjnie chronione prawo własności. Rejestr opiera się na zasadzie wyboru, która oznacza, że historyczny obiekt proponowany do indywidualnej ochrony konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków w celu jego zachowania powinien mieć wartości wyższe wobec innych obiektów tego samego typu i ponadprzeciętne. Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwale przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) uchylony.*
- 13) wydobywanie wielkogabarytowego zabytku ruchomego, wymagające użycia maszyn budowlanych.*

Art. 36b. 1. Poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych przy użyciu urządzeń elektronicznych lub technicznych może prowadzić osoba pełnoletnia pod warunkiem posiadania zgody właściciela nieruchomości i posiadacza nieruchomości oraz po dokonaniu zgłoszenia poszukiwań do rejestru poszukiwań.

Do tej pory nie wykorzystaną przez samorządy lokalne prawną formą ochrony zabytków, która jednocześnie może zwiększyć atrakcyjność turystyczną jest utworzenie parku kulturowego. Jest to jedyna forma ochrony wskazująca na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, regionalnego budownictwa a także osadnictwa. Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże takim miejscem, które mogłoby być objęte ochroną w ramach Parku Kulturowego jest kopalnia krzemienia „Krzemianki” na gruntach Kopiska, która wraz z dwoma kolejnymi rozpoznanymi w ostatnich latach kopalniami na terenie sąsiadujących gmin Czarna Białostocka i Knyszyn oraz dodatkową drugą na terenie gminy Dobrzyniewo Duże stanowią unikalny w skali Europy zespół kopalni krzemienia. Ranga tego zespołu może być porównywana do neolitycznej kopalni krzemienia w Krzemionkach Opatkowskich na terenie województwa świętokrzyskiego. Kopalnia w Krzemionkach Opatkowskich wpisana jest na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, jako jedno z 16 miejsc z terenu całej Polski. Utworzenie Parku Kulturowego na terenie kopalń krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej może mieć olbrzymie znaczenie dla społeczności lokalnych, choćby dla rozwoju tzw. „turystyki archeologicznej”, która jest coraz bardziej popularna wśród zagranicznych

i polskich turystów. Archeologia turystyczna upowszechnia wiedzę archeologiczną i dzięki temu skutkować może świadomą i skuteczną ochroną dziedzictwa archeologicznego.

Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony. W województwie podlaskim, cechującym się dużym bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, wielością narodowościową i wyznaniową (obrzędy, tradycja, obyczaje) oraz dużą powierzchnią obszarów cennych przyrodniczo, jak do tej pory utworzono jedynie Park Kulturowy w Bohonikach, który powstał w czerwcu 2019 r.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże znajduje się siedem zespołów zabytków lub zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej. Są to tym samym najcenniejsze element krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Dobrzyniewo Duże (stan na 08.01.2025, według <https://wuo.uzbialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/rejestr-a-wykaz-zabytkow-nieruchomych-wojewodztwa-podlaskiego.html>)

	MIEJSCOWOŚĆ	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJ
1.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	„kościół par. p.w. Zwiastowania NMP, mur., 1905-1910, wraz z terenem ograniczonym ogrodzeniem kościoła i z przylegającą do ogrodzenia dawną kostnicą”	A-368 z 18.08.1979
2.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	„cmentarz rzym.-kat.”	A-87 z 11.12.1992
3.	FASTY	„cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Św., 1875, wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym”	A-394 z 20.08.1979 i 14.09.1983
4.	FASTY	„cerkiew cm. p.w. Św. Archanioła Michała, drewn., 1893-95, wraz z otoczeniem tj. cmentarzem grzebalnym prawosławnym w granicach ogrodzenia”	A-70 z 18.12.2003
5.	POGORZAŁKI	„kaplica przydrożna, XIX, wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamiennym ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową”	A-397 z 14.02.1977

Tabela nr 1A: Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w Gminie Dobrzyniewo Duże (stan na 15.04.2020, według <https://wuo.uzbialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/rejestr-c-zabytki-archeologiczne.html>)

	MIEJSCOWOŚĆ według wpisu do rejestru	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJ
6.	RYBAKI	Rybaki, st. 1 „osada z epoki kamienia”	C/77, dec. nr 535-1/22/94 z 08.11.1994

7.	„RYBNIKI-KRZEMIONKA” stanowisko na gruntach obrębu Kopisk	„Rybniki-Krzemionka” st. 1 „Kopalnia krzemienia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza”	C-45, dec. nr 535-1/13/92
----	---	---	------------------------------

Wpisana do rejestru zabytków kopalnia krzemienia, zlokalizowana na terenie obrębu geodezyjnego Kopisk a znana jako „Rybniki-Krzemionka” z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza znajduje się dodatkowo na obszarze chronionym, na terenie rezerwatu przyrody „Krzemianka”, który został utworzony Zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 29 grudnia 1987 r. (Monitor Polski z 1988 r. nr 5, poz. 47).

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393), f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zgodnie z art. 10.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) „Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku”. Czyli w przypadku postępowania o wpis do rejestru zabytku ruchomego, może być ono wszczęte jedynie na wniosek właściciela tego zabytku. Kompetencja Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków do wszczęcia postępowania z urzędu ograniczona jest do wyjątkowych sytuacji wskazanych w art. 10 ust. 2, tj. przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Z uwagi na bezpieczeństwo zabytków nie podaje się szczegółów dotyczących zabytków ruchomych ujętych w rejestrze zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Tabela nr 2: zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Dobrzyniewo Duże:

MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	NUMER WPISU	DATA WPISU
DOBRZYNIOWO DUŻE		B-405	02.08.2022
DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	wyposażenie kościoła par. p.w. Zwiastowania NMP	B-27 B-28 B-204 B-206 B-230 B-359 B-368	21 grudnia 1981 22 grudnia 1994 10 lutego 2009 23 marca 2009 22 lipca 2010 17 listopada 2016 28 sierpnia 2017
FASTY	wyposażenie cerkwi prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	B-367 B-373	28 czerwca 2017 21 listopada 2018

5.3.3. Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest wymagana w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, składającą się z kart ewidencyjnych, zawierających następujące informacje: nazwa, materiał, technika, miejscowość, adres i miejsce przechowywania, przynależność administracyjna, właściciel i jego adres, forma ochrony, opracowanie karty ewidencyjnej, styl, czas powstania, autor, szkoła, warsztat, wymiary, liczba obiektów; fotografia, opis, znaki, sygnatury, napisy; historia, stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, akta archiwalne, źródła ikonograficzne, adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, uwagi. Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych.

Sporządzenie karty ewidencyjnej stanowi formę dokumentacji i rozpoznania zasobu zabytków ruchomych na terenie województwa. Rodzi jednak pewne obowiązki informacyjne (zob. art. 28 u.o.z.o.z.). Do zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie będzie miał również art. 31 ust. 1a u.o.z.o.z., zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
2. roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest zobowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Dzięki wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej niezależnie od rejestru przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.
4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U.* 2020 poz. 282). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (punkt ten został uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 maja 2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi

gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kolejnym etapem obowiązku informacyjnego jest obowiązek powstający na etapie wykonywania gminnej ewidencji zabytków. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem na gminy, które zamierzają prowadzić gminną ewidencję zabytków, obowiązek informacyjny o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- planów ogólnych gmin - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków**. W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójcie spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886)

Gmina Dobrzyniewo Duże posiada Gminną Ewidencję Zabytków prowadzoną jest w formie zbioru kart adresowych dla zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych z terenu gminy. Została ona przyjęta Zarządzeniem Nr 107/25 **Wójta Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 12 sierpnia 2025 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże**. Listę obiektów, które znalazły się w Gminnej Ewidencji Zabytków opublikowano w formie załączników do wymienionego Zarządzenia: załącznika zawierającego nieruchome zabytki „architektoniczne” oraz oddzielnie załącznika zawierającego wykaz i karty adresowe stanowisk archeologicznych z terenu gminy Dobrzyniewo Duże.

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków), z zachowaniem zastrzeżenia Trybunału Konstytucyjnego w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Tabela nr 3: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 4.

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI	DATOWANIE	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
1.	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Park dworski (pozostałości) w dawnej osadzie młyńsko-fabrycznej	ul. Parkowa dz. ew. nr: 741 obręb: NOWE ALEKSANDROWO	koniec XIX w..	
2.	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Magazyn na sukno w zespole fabryki sukna, później „Kamienica”, ob. budynek mieszkalny	ul. Parkowa nr 2 dz. ew. nr: 740/2 obręb: NOWE ALEKSANDROWO	lata 40-te XIX w.	
3.	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Czworak w zespole fabryki sukna, ob. budynek mieszkalny	ul. Dębowa nr 2, ul. Królewska nr 11 dz. ew. nr: 723/1, 723/3 obręb: NOWE ALEKSANDROWO	koniec XIX w.	
4.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	1905-1910	A-368 z 18.08.1979
5.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Kostnica przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	około 1910	A-368 z 18.08.1979
6.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz przykościelny przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	XVI w.	A-368 z 18.08.1979
7.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Plebania przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 171/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	1 połowa XX w.	
8.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki (dawny)	dz. ew. nr: 30 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	1519 r.	A-87 z 11.12.1992.
9.	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 342 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	1926 r.	
10.	FASTY	Cerkiew prawosławna parafialna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża nr 2 dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	1875 r.	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983
11.	FASTY	Cmentarz przycerkiewny przy cerkwi prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	ok. 1875 r.	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983
12.	FASTY	Ogrodzenie cerkwi prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	po 1875 r.	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983
13.	FASTY	Cerkiew prawosławna cmentarna p.w. św. Michała Archaniola	ul. Łyskowska dz. ew. nr: 164 obręb: FASTY	1893-1895 r.	A-70 z 18.12.2003
14.	FASTY	Cmentarz parafii prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Pańskiego	ul. Łyskowska dz. ew. nr: 164 obręb: FASTY	1 poł. XIX w.	A-70 z 18.12.2003
15.	FASTY	Cmentarz unicki (obecnie nieistniejący)	ul. Szosa Knyszyńska dz. ew. nr: 51/3 obręb: FASTY	XVI w.	
16.	KOPIISK	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 110/1 obręb: KOPIISK	1951 r.	
17.	KULIKÓWKA	Dom mieszkalny	Kulikówka nr 8 dz. ew. nr: 794/3 obręb: CHRABOŁY	1928 r.	
18.	KULIKÓWKA	Stodoła w zagrodzie nr 11	dz. ew. nr: 769/2 obręb: CHRABOŁY	ok. 1920 r.	
19.	KULIKÓWKA	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 11	dz. ew. nr: 769/2 obręb: CHRABOŁY	ok. 1924 r.	
20.	LEŃCE	Park dworski	dz. ew. nr: 57/25 obręb: LEŃCE	2 poł. XIX w.	
21.	LETNIKI	Zespół zagrody nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2 obręb: LETNIKI	po 1918 r.	
22.	LETNIKI	Budynek mieszkalny w zagrodzie nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2	po 1918 r.	

			obręb: LETNIKI		
23.	LETNIKI	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2 obręb: LETNIKI	po 1945 r.	
24.	LETNIKI	Budynek mieszkalny (chałupa) nr 24	Letniki nr 24 dz. ew. nr: 327/5 obręb: LETNIKI	1904 r.	
25.	LETNIKI	Budynek gospodarczy (spichlerz) w zagrodzie nr 24	Letniki nr 24 dz. ew. nr: 327/5 obręb: LETNIKI	pocz. XX w.	
26.	OBRUBNIKI	Budynek gospodarczy (spichlerz) w zagrodzie nr 13	Obrubniki nr 13 dz. ew. nr: 92/2 obręb: OBRUBNIKI	lata 40-te XX w.	
27.	OBRUBNIKI	Budynek mieszkalny nr 19	Obrubniki nr 19 dz. ew. nr: 78/2 obręb: OBRUBNIKI	ok. 1920 r.	
28.	OGRODNIKI	Cmentarz ewangelicki	ul. Diamentowa dz. ew. nr: 658 obręb: NOWE ALEKSANDROWO	ok. poł. XIX w.	
29.	POGORZAŁKI	Kaplica przydrożna	dz. ew. nr: 633/4 obręb: POGORZAŁKI	1863 r. (cz. murowana); 1905 r. (cz. drewniana)	A-397 z 14.02.1977
30.	POGORZAŁKI	Ogrodzenie kaplicy przydrożnej	dz. ew. nr: 633/4 obręb: POGORZAŁKI	około 1863 r.	A-397 z 14.02.1977
31.	POGORZAŁKI	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 624 obręb: POGORZAŁKI	1947 r.	
32.	PONIKŁA	Dom mieszkalny (chałupa) nr 13	Ponikła nr 13 dz. ew. nr: 196 obręb: PONIKŁA	1938 r.	
33.	PONIKŁA	Dom mieszkalny nr 25	dz. ew. nr: 40/5 obręb: PONIKŁA	około 1924 r.	
34.	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (piwnica) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA	1950 r.	
35.	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (stodoła) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA	1941 r.	
36.	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (obora) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA	1938 r.	
37.	PONIKŁA	Budynek gospodarczy, stodoła i obora w zagrodzie nr 44	dz. ew. nr: 25/3 obręb: PONIKŁA	lata 20-te XX w.	

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone, obecne praktycznie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy zabytek archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Wskazano więc dwa wymiary dla ochrony: poznawczy (naukowy) i zachowawczy, które od dawna ścierają się w teorii, jak i praktyce ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Z jednej strony środowisko archeologów naciska na prowadzenie badań wykopaliskowych – określanych jako inwazyjne (niszczące) oraz badania nieinwazyjne (prospekcja geofizyczna, metody teledetekcyjne). Obie metody badań prowadzą do poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych

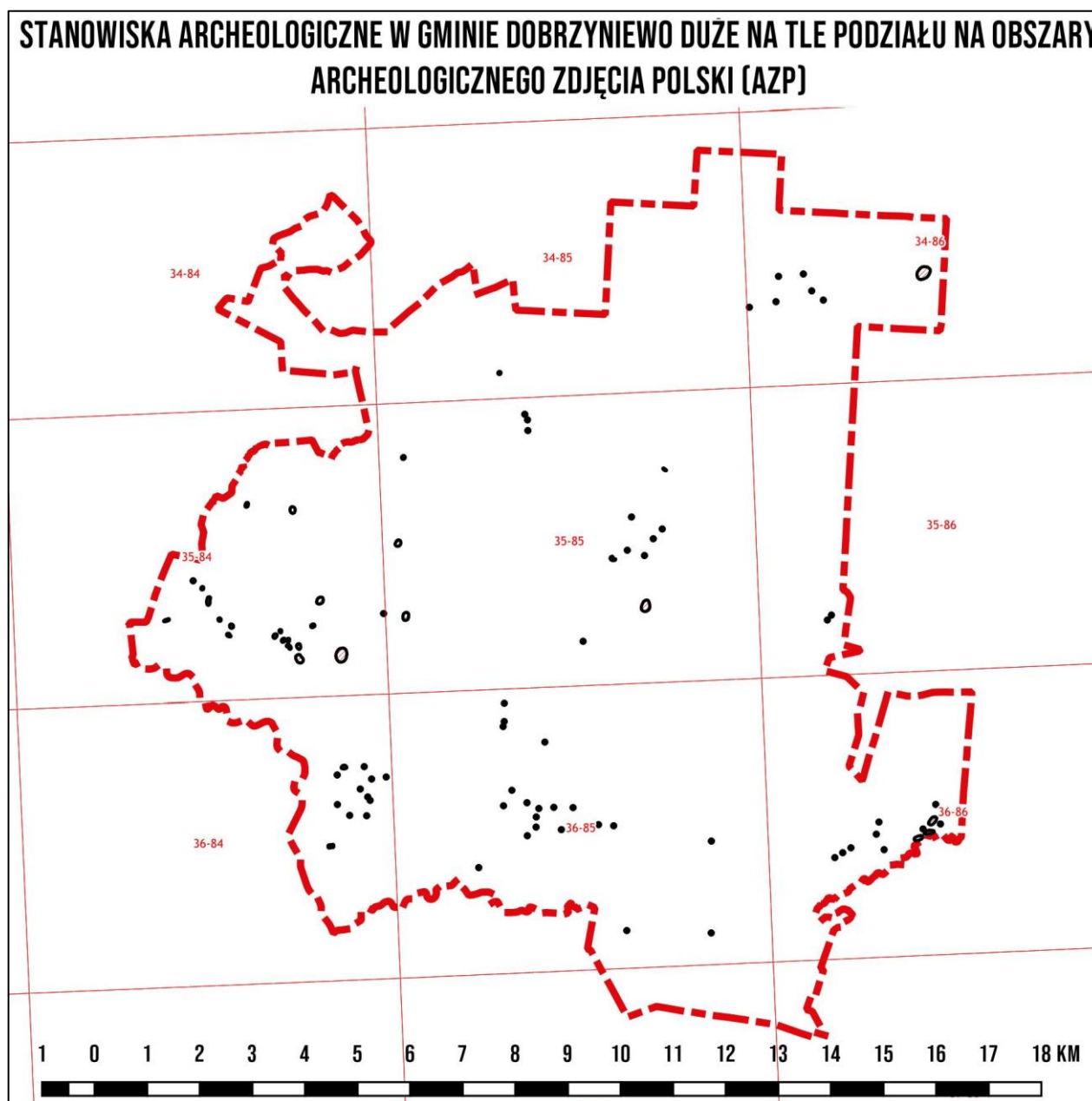
z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów). Po drugiej stronie stoją działania zmierzające do zachowania dla przyszłych pokoleń jak największej części archeologicznego dziedzictwa kulturowego w niezmienionej formie (także nienaruszonego i nie przekształconego w wyniku badań).

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP, na którą składają się karty ewidencyjne reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 566) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach

zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Jeśli na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne mają być prowadzone roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności istnieje obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych. **Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co**

doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki

archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże zlokalizowano 89 stanowisk archeologicznych. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże to przede wszystkim stanowiska nowoodkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), które z uwagi na przyjętą metodologię pozyskiwania i dokumentowania znalezisk są najcenniejsze. Tereny gminy Dobrzyniewo Duże znajdują się na następujących arkuszach – w nawiasach podano lata wykonania prospekcji w ramach AZP: 34-86 (1996), 35-84 (1980); 35-85 (2007); 35-86 (2007); 36-84 (1985), 36-85 (1987), 36-86 (1990). Na podkreślenie zasługuje bardzo wysoka jakości dokumentacji z wymienionych badań AZP, podczas których lokalizacja stanowisk, nawet z badań wykonanych w latach 80-tych XX w., była nanoszona na dokładne odrisy map w skali 1:10 000., co umożliwia bardzo precyzyjną lokalizację stanowisk archeologicznych dla celów konserwatorskich. Wymienione badania w ramach AZP nie były jedynymi przeprowadzonymi na terenie gminy. Najstarsze prace dokumentujące pradzieje terenów gminy prowadził Z. Gloger już w XIX w. na wydmach zlokalizowanych na południe od Jaworówki, w pobliżu ujścia Supraśli do Narwi. Także z XIX w. pochodzą informacje Pokrovskija o kurhanie we wsi Fasty, którego nie udało się zlokalizować podczas badań AZP.

Tabela 4: Wykaz stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

L. P	OBOWIĄZUJĄCA NAZWA MIEJSCOWOŚCI	NAZWA MIEJSCOWOŚCI W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW	OB. AZP	NR ST. W MIEJ.	NR ST. NA OB.	NR REJ. ZAB.	CHRONOLOGIA I FUNKCJA STANOWISKA
1.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	I	9		epoka kamienia – ślad osadnictwa
2.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	II	10		neolit – osada wczesna epoka brązu - osada
3.	BORSUKÓWKA	Dziarnowizna	35-84	(1)*	11		neolit-wczesna epoka brązu – osada
4.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	III	12		wczesne średniowiecze – osada
5.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	IV	13		wczesne średniowiecze – osada
6.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	V	14		epoka kamienia – obozowisko
7.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	VI	15		neolit – obozowisko
8.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	VII	16		neolit – wczesna epoka brązu – osada
9.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	XIII	22		wczesne średniowiecze - osada
10.	BORSUKÓWKA	Borsukówka	35-84	XVI	27		wczesne średniowiecze – ślad osadnictwa
11.	CHRABOŁY	Kulikówka	34-85	(2)*	2		późne średn.-okres nowożytny - osada
12.	CHRABOŁY	Chraboły	34-85	1	3		mezolit – epoka żelaza - ślad osadnictwa okres nowożytny - ślad osadnictwa
13.	CHRABOŁY	Chraboły	34-85	2	4		epoka kamienia - ślad osadnictwa
14.	CHRABOŁY	Chraboły	34-85	3	5		epoka kamienia - obozowisko
15.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	I	4		neolit - ślad osadnictwa wczesne średniowiecze - ślad osadnictwa
16.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	II	5		średniowiecze - osada
17.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	III	6		średniowiecze - osada
18.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	IV	7		średniowiecze - osada
19.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	V	8		wczesne średniowiecze – ślad osadnictwa średniowiecze – ślad osadnictwa
20.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	VI	9		neolit? – ślad osadnictwa wczesne średniowiecze – osada późne średniowiecze – osada
21.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	VII	10		mezolit-neolit – ślad osadnictwa

22.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	VIII	11		mezolit-neolit – ślad osadnictwa średniowiecze – osada
23.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	IX	14		średniowiecze – osada
24.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	36-85	X	17		starożytność – osada
25.	DOBRZYNIOWO DUŻE	Dobrzyniewo Duże	35-85	11	11		epoka kamienia – ślad osadnictwa
26.	FASTY	Fasty	36-85	I	1		starożytność – ślad osadnictwa epoka kamienia - obozowisko
27.	FASTY	Fasty	36-85	3	23		późne średniowiecze – ślad osadnictwa
28.	GNIŁA	Gniła	35-85	2	1		epoka kamienia – ślad osadnictwa
29.	GNIŁA	Gniła	35-85	3	2		nieokreślona – ślad osadnictwa
30.	GNIŁA	Gniła	35-85	4	10		epoka kamienia – ślad osadnictwa
31.	GNIŁA	Gniła	35-85	5	13		nieokreślony – kopiec
32.	JAWORÓWKA	Jaworówka	36-85	I	16		mezolit-neolit – obozowisko (skupisko 1) mezolit-neolit - obozowisko (skupisko 2)
33.	JAWORÓWKA	Jaworówka	36-85	II	12		ok. wpływów rzymskich – ślad osadnictwa średniowiecze ? – ślad osadnictwa
34.	JAWORÓWKA	Jaworówka	36-85	III	13		neolit-wczesna epoka brązu – osada
35.	JAWORÓWKA	Rybaki st. XI	36-84	(XI)*	45		wczesne średniowiecze – ślad osadnictwa średniowiecze – ślad osadnictwa
36.	KOPISK	Puszcza Knyszyńska (Rybniki Krzemianka)	34-86	(1)*	1	C-45 z 28.10. 1992	epoka brązu – kopalnie krzemienia
37.	KOPISK	Kopisk	34-86	1	14		okres nowożytny – osada?
38.	KOPISK	Kopisk	34-86	2	15		epoka kamienia – ślad osadnictwa okres nowożytny – ślad osadnictwa
39.	KOPISK	Kopisk	34-86	3	16		okres starożytny – ślad osadnictwa średniowiecze – punkt osadniczy okres nowożytny – ślad osadnictwa
40.	KOPISK	Kopisk	34-86	4	17		późne średn.-okres nowożytny – osada
41.	KOPISK	Kopisk	34-86	5	18		epoka kamienia – ślad osadnictwa okres nowożytny – ślad osadnictwa
42.	KOPISK	Kopisk	34-85	6	7		mezolit-epoka żelaza – ślad osadnictwa
43.	KOZIŃCE	Zalesie	34-84	(1)*	23		okres starożytny – ślad osadnictwa epoka kamienia – ślad osadnictwa późne średn.-ok.nowożytny – ślad osadn.
44.	KRYNICE	Krynice	35-85	1	12		wczesne średniowiecze - grodzisko
45.	LEŃCE	Leńce	36-86	1	5		okres nowożytny – osada?
46.	LEŃCE	Leńce	36-86	2	6		okres nowożytny (XVII-XVIII w.) – osada?
47.	LEŃCE	Leńce	36-86	3	7		okres nowożytny – ślad osadnictwa
48.	LEŃCE	Leńce	36-86	4	8		okres nowożytny – ślad osadnictwa
49.	LEŃCE	Leńce	36-86	5	9		okres nowożytny – ślad osadnictwa
50.	LEŃCE	Leńce	36-86	6	10		średniowiecze – punkt osadniczy okres nowożytny – punkt osadniczy
51.	LEŃCE	Leńce	36-86	7	11		mezolit – ślad osadnictwa okres nowożytny – osada
52.	LEŃCE	Leńce	36-86	8	12		ep. kamienia-epoka brązu – ślad osadnictwa późne średniowiecze – ślad osadnictwa okres nowożytny – osada
53.	LEŃCE	Leńce	36-86	9	13		ep. kamienia-ep. brązu – punkt osadniczy okres nowożytny – punkt osadnictwa
54.	LEŃCE	Leńce	36-86	10	14		epoka kamienia – punkt osadniczy okres nowożytny – osada
55.	LEŃCE	Leńce	36-86	11	15		epoka kamienia – ślad osadnictwa okres nowożytny – punkt osadniczy
56.	NOWE ALEKSANDROWO	Nowe Aleksandrowo	36-86	1	4		okres nowożytny – osada
57.	NOWE ALEKSANDROWO	Ogrodniki	36-85	(1)*	15		epoka kamienia – ślad osadnictwa późne średniowiecze – ślad osadnictwa
58.	OBRUBNIKI	Obrubniki	35-85	1	6		epoka kamienia – ślad osadnictwa
59.	OBRUBNIKI	Obrubniki	35-85	2	7		epoka kamienia – ślad osadnictwa
60.	OBRUBNIKI	Obrubniki	35-85	3	8		epoka kamienia – ślad osadnictwa
61.	OBRUBNIKI	Obrubniki	35-85	4	9		okres nowożytny - osada
62.	POGORZAŁKI	Podkozińce	35-84	(I)*	3		okres starożytny – ślad osadnictwa

63.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(VIII)*	17		neolit? – ślad osadnictwa
64.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(IX)*	18		mezolit — neolit – obozowisko wczesne średniowiecze - osada
65.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(X)*	19		mezolit — neolit – obozowisko
66.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(XI)*	20		neolit? – osada
67.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(XII)*	21		neolit wczesna epoka brązu — osada wczesne średniowiecze - ślad osadnictwa
68.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(XIV)*	23		mezolit / neolit - obozowisko
69.	POGORZAŁKI	Borsukówka	35-84	(XV)*	24		starożytny – ślad osadnictwa mezolit / neolit - obozowisko
70.	POGORZAŁKI	Pogorzałki	35-84	I	25		neolit-wczesny brąz – ślad osadnictwa
71.	POGORZAŁKI	Pogorzałki	35-84	II	26		okres starożytny – osada mezolit-neolit - obozowisko
72.	POGORZAŁKI	Pogorzałki	35-84	III	28		średniowiecze – osada
73.	POGORZAŁKI	Pogorzałki	35-84	IV	29		mezolit-neolit - obozowisko
74.	PONIKŁA	Ponikła	35-86	1	15		średniowiecze-okres nowożytny – ślad osadnictwa
75.	PONIKŁA	Ponikła	35-86	2	16		późny paleolit – ślad osadnictwa
76.	RYBAKI	Rybaki	36-84	I	35		epoka kamienia – obozowisko wczesne średniowiecze – ślad osadnictwa okres nowożytny – ślad osadnictwa
77.	RYBAKI	Rybaki	36-84	II	36		epoka kamienia – obozowisko średniowiecze – osada okres nowożytny – ślad osadnictwa
78.	RYBAKI	Rybaki	36-84	III	37		epoka kamienia-mezolit – ślad osadnictwa
79.	RYBAKI	Rybaki	36-84	IV	38		okres starożytny – ślad osadnictwa epoka kamienia – ślad osadnictwa neolit-wcz. epoka brązu – ślad osadnictwa epoka brązu – punkt osadniczy
80.	RYBAKI	Rybaki	36-84	V	39		okres starożytny – ślad osadnictwa epoka brązu – ślad osadnictwa
81.	RYBAKI	Rybaki	36-84	VI	40		mezolit-neolit – ślad osadnictwa starożytność – ślad osadnictwa cykl łużycki – ślad osadnictwa średniowiecze – ślad osadnictwa
82.	RYBAKI	Rybaki	36-84	VII	41		epoka kamienia-neolit – obozowisko? epoka brązu – ślad osadnictwa średniowiecze-okres nowożytny (XV-XVI w.) – ślad osadnictwa
83.	RYBAKI	Rybaki	36-84	VIII	42		okres starożytny – ślad osadnictwa epoka kamienia-mezolit – obozowisko? okres nowożytny – ślad osadnictwa
84.	RYBAKI	Rybaki	36-84	IX	43		okres starożytny – ślad osadnictwa średniowiecze – ślad osadnictwa okres nowożytny – ślad osadnictwa
85.	RYBAKI	Rybaki	36-84	X	44		okres starożytny – ślad osadnictwa epoka kamienia – ślad osadnictwa średniowiecze – osada
86.	RYBAKI	Rybaki	36-84	12	61	C-77 z 8.11.199 4	mezolit – obozowisko neolit – osada wczesna epoka brązu – osada
87.	SZACIŁY	Szaciły	35-85	1	3		późny paleolit-mezolit – obozowisko
88.	SZACIŁY	Szaciły	35-85	2	4		epoka kamienia – ślad osadnictwa
89.	SZACIŁY	Szaciły	35-85	3	5		mezolit-epoka żelaza – ślad osadnictwa

(...)* - numer stanowiska w obrębie miejscowości został określony na podstawie danych z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków i dotyczy miejscowości, do której został przyporządkowany w trakcie badań powierzchniowych

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże zachowało się wiele elementów niematerialnego i materialnego dziedzictwa kulturowego, które są świadectwem bogatej historii i tradycji tego regionu.

Dziedzictwo niematerialne, które najszybciej zanika, także z powodu bliskiego sąsiedztwa Białegostoku, miasta stołecznego województwa podlaskiego, to:

- Gwara podlaska - charakterystyczny dialekt języka polskiego, którym posługują się mieszkańcy gminy.
- Tradycyjne rzemiosło - takie jak kowalstwo, garncarstwo czy tkactwo, które było niegdyś powszechne wśród mieszkańców wsi.
- Kuchnia regionalna - oparta na lokalnych produktach, takich jak ziemniaki, kapusta czy grzyby.
- Muzyka i taniec - charakterystyczne dla regionu Podlasia, często wykonywane podczas lokalnych festynów i uroczystości.
- Obrzędy i zwyczaje - związane z kalendarzem liturgicznym, takie jak dożynki, kołędowanie czy obrzędy wielkanocne.
- Legendy i podania - przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, często związane z historią regionu.
- Architektura drewniana - charakterystyczna dla wsi podlaskich, obejmująca zarówno budynki mieszkalne, jak i gospodarcze.
- Sztuka ludowa - takie jak rzeźba, malarstwo czy wycinanki, często wykonywane przez lokalnych artystów.
- Tradycyjne stroje ludowe - noszone niegdyś przez mieszkańców wsi, obecnie często prezentowane podczas uroczystości i festynów.

Elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego są ważnym składnikiem tożsamości lokalnej społeczności i stanowią istotny element krajobrazu kulturowego gminy Dobrzyniewo Duże.

Do najcenniejszych elementów materialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa podlaskiego a także te ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wśród nich wyróżniają się obiekty sakralne związane z chrześcijańskimi mieszkańcami tych terenów: katolikami, prawosławnymi i ewangelikami. W krajobrazie wsi wzrok przyciągają wieże kościołów, stanowiące architektoniczne dominanty w Dobrzyniewie Kościelnym i Fastach.

Kolejną grupą obiektów zabytkowych wyróżniających się w krajobrazie jako zieleni urządzona są cmentarze, które można podzielić na trzy grupy: cmentarze przykościelne, funkcjonujące do połowy XIX w., kiedy to z przyczyn sanitarnych zabroniono pochówków wokół świątyń zlokalizowanych najczęściej w środku wsi. Na terenie gminy Dobrzyniewo cmentarze te znajdują się w Dobrzyniewie Kościelnym, przy katolickim kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie, w Fastach przy prawosławnym kościele parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. W niektórych gminach czy parafiach długo jeszcze cmentarze przykościelne pozostawały czynne. W większości jednak powstawały nekropolie, lokalizowane w myśl nowych przepisów, poza obrębem działki kościelnej. Cmentarze miejskie, katolickie i ewangelickie, lokowane były najczęściej na granicy zabudowy. Na wsiach cmentarze katolickie powstawały w obrębie wsi parafialnej, najczęściej na skraju miejscowości, chociaż zdarzało się i takie które zakładano w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże zabytkowe cmentarze katolickie znajdują się w Dobrzyniewie Kościelnym, gdzie znajdują się dwa cmentarze: tzw. „dawny”, nieczynny obecnie, funkcjonujący od początku XVI w. oraz czynny cmentarz w pobliżu starego; pozostałe, ujęte w gminnej ewidencji zabytków cmentarze rzymskokatolickie są w Kopisku oraz Pogorzałkach. W Fastach zlokalizowany jest czynny cmentarz prawosławny, na terenie którego znajduje się drewniana, prawosławna cerkiew cmentarna. Nieopodal tego cmentarza znajduje się miejsce po dawnym cmentarzu unickim, obecnie pozbawionym pochówków. Ta grupa ludności dopiero po wydaniu w 1905 r. carskim ukazie tolerancyjnym mogła praktykować swoje wyznanie, zabronione od 1839 r., kiedy to siłą zostali wcieleni

do cerkwi prawosławnej. Z kolei cmentarze ewangelickie powstawały przy każdej wsi, bardzo często lokowane w starannie wybranym miejscu. Cmentarze ewangelickie powstawały również przy zamożniejszych gospodarstwach, leśniczówkach czy w obrębie rodowych dóbr ziemskich. Zgodnie z XIX-wiecznymi trendami, te zakładane w krajobrazie otwartym wyróżniały się starannym doбором miejsca, o znacznych walorach widokowych. Na cmentarzach katolickich i ewangelickich występowały te same formy pochówków: mogiły ziemne, obramienia nagrobków, krzyże i ogrodzenia kwater grobowych oraz gatunki roślin, jak klony, lipy, lilaki, barwinki. Indywidualną formą artystyczną mogły odznaczać się kaplice i nagrobki na cmentarzach właścicieli ziemskich, z uwagi na wysoką pozycję społeczną oraz status majątkowy. Cmentarze ewangelickie, wraz z wyjazdem z terenów gminy ludności niemieckojęzycznej popadały po II wojnie światowej w ruinę. Od kilkunastu lat tereny cmentarzy poewangelickich są porządkowane, umieszczane są pamiątkowe obeliski, pomniki i powoli przywracana jest pamięć o ewangelickich współmieszkańcach.

Na terenach wiejskich zachowały się obiekty tradycyjnej, chłopskiej architektury mieszkalnej i gospodarczej. Z uwagi na bliskość Białegostoku niektóre z nich przekształcane są w zabudowę rekreacyjną, letniskową. Na terenie gminy brak jest architektury rezydencjalnej, dworskiej. Za to zachowały się resztki parków dworskich w Dobrzyniewie Fabrycznym i Leńcach. Niezwykle interesująca jest historia założenia dworsko-parkowo-folwarcznego na gruntach Dobrzyniewa Fabrycznego, sięgająca do początków XVI w., kiedy to powstało pierwotne założenie dworsko-ogrodowe. Jego lokalizacja nie była przypadkowa, ponieważ wiązała się z istnieniem strażnicy przy przeprawie przez bagienną dolinę, łączących się w pobliżu rzek Supraśli Białej. Pierwotne założenie dworsko-ogrodowe musiało nastąpić ok. 1519 r., w tym czasie właściciel, namiestnik bielski Mikołaj Radziwiłł eryguje i uposaża parafię rzymskokatolicką w Dobrzyniewie. W 1560 r. do folwarku należały wsie: Pogorzałka, Kozopatry (ob. Koziniec), Borsukówka, Gniłą, Letniki, Krynica, Kulikówka, Supraśla (obecnie niezidentyfikowana), Leńce, Bryniewicze (ob. niezidentyfikowana) i Obrubniki. Przez założenie przebiegała ważna już w końcu XIV w. droga z Knyszyna – do Choroszczy i dalej do Suraża. W XVI w. założenie dworsko-ogrodowe w Dobrzyniewie miało renesansowy kształt przestrzenny. Charakterystycznymi cechami kompozycji było: lokalizacja na wzniesieniach nad doliną łączących się rzek Białej i Supraśli; przez jego teren przebiegał ważny trakt komunikacyjno-handlowy Wilno-Grodno-Knyszyn-Dobrzyniewo-Choroszcz-Suraż-Bielsk-Drohiczyn-Kraków; w skład założenia wchodziły następujące elementy powiązane widokowo: mieszkalno-ogrodowy, folwarczno-ogrodowy, przemysłowo-młyński, handlowy.

Na południe, nad rzeką Supraśl powstał najmłodszy element kompozycji dworskiej w Dobrzyniewie – osada młyńsko-przemysłowa. Osada młyńsko-przemysłowa, której teren Krasińscy wydzierżawili fabrykantom sukiennym, ulegała znacznemu rozwojowi i w 1 połowie XIX w. zlokalizowano tu fabrykę sukienną. Przed 1868 r. wzdłuż drogi dojazdowej do młyna wybudowano trzy murowane budynki, między innymi magazyn sukna, nazywany „kamienicą”. Wzdłuż drogi biegnącej brzegiem stawu do młyna zasadzono aleję lipowo-jesionową. W 1868 r. w części przemysłowej znajdowało się 14 budynków drewnianych: tzw. pałac właściciela fabryki, młyn, obory, stajnie, wozownia, spichlerz.

W latach 1868-1915 założenie dworsko-ogrodowe popada w ruinę, co było skutkiem sytuacji ekonomicznej klucza dobrzyniewskiego po uwłaszczeniu chłopów. Wybudowano wówczas kompleks budynków mieszkalnych – czworaki wzdłuż drogi knyszyńsko-choroskiej, co zatarło klarowny do tej pory układ przestrzenny. W latach 1915-1932 całkowicie zniszczona została część rezydencjalna, zabudowania folwarku, które zostały opuszczone podczas I wojny światowej zostały zdewastowane, a po 1921 r. ulegają rozbiórce. W lipcu 1915 r. wyposażenie fabryki sukienniczej zostało ewakuowane do Rosji, skąd nigdy już nie wróciło, zabudowania fabryki zostały spalone podczas I wojny światowej.

W 1933 r. dokonano parcelacji następujących części majątku Dobrzyniewo: osadę rezydencjalno-ogrodową, folwarczno-sadowniczą karczemną. W latach 1923-1932 w dawnej fabryce sukienniczej mieściła się fabryka noży sztućców spółki Gerlach i Kobylański, ocalały budynek magazynowy, tzw. „kamienicę” zaadaptowano na potrzeby mieszkalne zarządu fabryki a w jego sąsiedztwie od północy zasadzono sad owocowy. W latach 1932-1979 na terenie dawnej osady fabrycznej zaszły dalekie zmiany: w 1932 r. zaniechano produkcji w fabryce Gerlach i Kobylański i do 1944 pozostała nie użytkowana. W trakcie działań wojennych Niemcy wysadzili w powietrze hale fabryczne. Po II wojnie światowej wybudowano nową śluzę przy młynie i nowy most na Supraśli. Tereny pofabryczne zostały rozparcelowane na prywatne działki. W latach 60-tych XX w. zasypano staw w części rezydencjalnej, istniejący od 1 połowy XVII w., na terenach osady rezydencjalnej i karczemnej wzniesiono budynki mieszkalne i gospodarcze.

Drugim ciekawym założeniem jest park dworski w Leńcach. Początki osady Leńce związane są z istnieniem w tym miejscu „bindugi” – wysokiego, nadrzecznego stoku służącego do spuszczenia kłód drzewa do rzeki Supraśli, gdzie zbijano je w tratwy przygotowując do spławu do Gdańska. W miejscu gdzie powstały Leńce zorganizowano także komorę, gdzie pobierano opłatę od „czamru, smoły i masztu” spławianego Supraślą przez handlarzy drewnem. Nie jest znane miejsce lokalizacji dworu Samuela Samoty Lenczewskiego, być

Pozostałość aleijazdowej do osady młyńsko-przemysłowej

może przy „bindudze” nad Supraślą a możliwe, że w miejscu istniejącej obecnie kompozycji. Niewielka własność ziemska Samoty Leńca ulegał drobnieniu i ok. 1635 w Leńcach zamieszkiwało 3 potomków Samoty Leńca oraz funkcjonowały 3 folwarki: Hwedora Oleximowicza, Wawrzyńca i Szymona. Po potopie szwedzkim w 1676 r. w Leńcach było już 20 właścicieli częściowych i osada nosiła charakter wsi drobnoszlacheckiej, gdzie posesorzy sami uprawiali niewielkie gospodarstwa. 5 listopada 1864 r. na mocy aktu cesarskiego o uwłaszczeniu czterech poddanych, mieszkańców majątku Leńce sporządziło akt prawny dotyczący zasad wykupienia swej ziemi i alienacji gruntów chłopskich. W owym czasie dwór w Leńcach prawdopodobnie znajdował się na północ od istniejącego.

Istniejąca obecnie kompozycja powstała u schyłku XIX w. a projektantem układu przestrzennego był ówczesny właściciel Romuald Samotyja Lenczewski, który był architektem, między innymi zaprojektował on eklektyczny kościół w Dobrzyniewie Kościelnym, ówczesnej parafii także dla Leńc.

Założenie zajmowało przestrzeń zbliżoną do prostokąta, na łagodnym stoku opadającym w kierunku południowo-zachodnim ku doliny Supraśli. Granice południowo-wschodnią, zachodnią i północną stanowiły drogi ziemne. W sąsiedztwie układu było wzniesienie morenowe, na szczycie którego znajdował się drewniany krzyż widoczny z całej doliny Supraśli. Dwór wybudowany na osi wschód-zachód usytuowany był elewacją frontową w stronę północną, a od południa elewacją ogrodową. Od północy dwór posiadał ganek, znajdował się tam dziedziniec dworski. Po obu stronach ganku znajdowały się klomby kwiatowe, na dziedzińcu rosły 3 skupiny lilaków – dwa po bokach ganku i jeden na osi dworu. Na północny-wschód od dworu, w jego pobliżu znajdowała się sadzawka. Przy północnej pierzei dziedzińca usytuowany był drewniany spichlerz, od wschodu stała długa stodoła. Przy zachodnim szczycie dworu znajdowała się kamienna piwnica i wzniesiony nad nią drewniany magazyn. Na południe od dworu do drogi znajdował się sad owocowy. Przy ogrodowej elewacji nasadzone były

kwiaty, głównie floksy. Wzdłuż granic kompozycji nasadzone były różnogatunkowe lilaki. Romuald Samotyja Lenczewski zmarł w 1912 r., pozostawiając majątek dwom synom, z których jeden zamieszkiwał w Leńcach a drugi był nadleśniczym w Ordynacji Zamoyskiej w Zwierzyńcu na Roztoczu. W 1928 r. gospodarstwo folwarczne obejmowało 101 ha ziemi. Do 1943 r. całością dóbr zarządzał Józef Lenczewski. Po śmierci braci nastąpiły podziały rodzinne własności. W okresie międzywojennym rozebrano starą stodołę i spichlerze, zasypiano sadzawkę, wybudowano nowe zabudowania gospodarczo-folwarczne.

Kopalnia krzemienia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza „Rybniki-Krzemionka” w Kopisku

Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podlaskiego pod nr C-45.

Stanowisko zostało odkryte w 1991 r. przez leśnika Romana Pruskiego, co nasuwa analogie z odkryciem Biskupina, dokonany przez nauczyciela Walentego Szwajcera w latach 30-tych ubiegłego stulecia. Kopalnia, w postaci pola eksploatacyjnego składa się z kilkudziesięciu dobrze zachowanych szybów kopalnianych, na których obrzeżu znajdują się kopce z odpadowym materiałem krzemienym powstałym po wstępnej obróbce. Odkrycie to dało początek badaniom interdyscyplinarnym nad stanowiskiem, które doprowadziły do odkrycia kilku pól górniczych: „Krzemianka”, „Kusy Dąb”, „Stroma Góra” oraz „Oddział 86” zajmujących tereny leśne na styku gmin Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka oraz Knyszyn. Prace archeologów potwierdziły, że materiał krzemieny eksploatowano drążąc szyby jamowe o średnicy od 6 do 9 metrów i głębokości do 3 metrów, pozwalające na pracę od 1 do 4 ludzi w szybie. Do pracy przy drążeniu używano narzędzi rogowych, na przykład łopat z poroża łosia oraz krzemiennych grac. Wydobyty materiał poddawano obróbce na miejscu, bądź to w pracowniach nakopalnianych czy nieodległych pracowniach przykopalnianych. Wytwarzano tak zwane narzędzia bifacjalne: noże sierpowate, siekiery, płoszcza. Stanowisko kopalniane „Krzemianka” jest jak do tej pory najlepiej rozpoznany stanowiskiem spośród wymienionych, ma także doskonale czytelną mikrorzeźbę pola eksploatacyjnego z licznymi zagłębieniami poszybowymi oraz okalającymi je hałdami, zachowanymi dzięki porastającym od wieków te tereny kompleksami leśnymi. Badacze jak do tej pory jednoznacznie nie odpowiedzieli z jaką kulturą archeologiczną należy łączyć kopalnie, ale w świetle znalezisk ludności kultury łużyckiej z terenów Lubelszczyzny, Podlasia wiele przemawia za łużycką chronologią materiałów znalezionych na terenie kopalń.

Kopalnia „Krzemianka” znajduje się na terenie Rezerwatu Przyrody „Krzemianka”, będący pod opieką Nadleśnictwa Knyszyn. Rezerwat „Krzemianka” to zespół obfitych źródeł zasilających strumień Krzemianka. Rezerwat tworzy rozległa zabagniona dolina z licznymi źródłiskami otwartymi, mulistymi i torfowiskowymi. Duża różnorodność zbiorowisk roślinnych wyróżnia go od innych podobnych obiektów. Na terenie rezerwatu poprowadzono ścieżkę edukacyjną, w wielu miejscach przebiegającą kładkami oraz włączając w ich obręb także tereny kopalni krzemienia.

Odkrycia dokonane w ostatnich latach znacznie poszerzyły naszą wiedzę o stanowiskach kopalnianych krzemienia na terenie Puszczy Knyszyńskiej i wiemy, że znajdują się one na terenach gmin Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka i Knyszyn. W celu ochrony, oraz uatrakcyjnienia terenów występowania kopalń należałoby wystąpić z inicjatywą zorganizowanie Parku Kulturowego na terenie udokumentowanego występowania kopalń krzemienia, co pozwoliłoby na opracowanie planu zagospodarowania Parku w celu ochrony i wyeksponowania jego walorów.

Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Dobrzyniewie Kościelnym

W skład zespołu wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-368 z 18.08.1979 r. wchodzi: kościół z terenem ograniczonym ogrodzeniem kościoła i z przylegającą do ogrodzenia dawną kostnicą.

Parafia w Dobrzyniewie została erygowana w 1519 r. przez Mikołaja Radziwiłła, prepozyta kapituły płockiej, wojewody wileńskiego i Kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. Była to wówczas pierwsza parafia katolicka na tych ziemiach. Pierwszym proboszczem został Stanisław Rycicki, a uposażeniem parafii było między innymi 7 włók ziemi wolnej od obciążeń, siedlisko pod budowę karczmy z prawem propinacji piwa i miodu, prawo przemiału i odłowu ryb na własny użytek, dziesięcinę snopową. Pierwsza, drewniana świątynia w Dobrzyniewie została konsekrowana w 1623 r. Po powstaniu parafii w Dobrzyniewie Kościelnym Radziwiłłowie rozpoczęli zakładanie wsi na jej terenie. Około 1530 r. Radziwiłłowie przekazali królowi dobra knyszyńskie, do których należało ówczesne Dobrzyniewo Poświętne, zwane też Plebańskim. Parafia przeszła pod protektorat królewski.. W 1901 r. parafianie rozpoczęli starania o budowę nowego kościoła – murowanego, który zostaje

wybudowany w latach 1905-1910 na miejscu poprzednich drewnianych kościołów i na terenie dawnego cmentarza przykościelnego, przez ks. Hipolita Malinowskiego. Nowopowstałą eklektyczną świątynię zaprojektował architekt Romuald Samotyja-Lenczewski, który mieszkał na terenie parafii we wsi Leńce. Wraz z kościołem wzniesiono dom parafialny, mur kościelny oraz kostnicę. Świątynia została konsekrowana w 1947 roku. Kościół orientowany, nie podpiwniczony, bryła kościoła trójnawowa z nawą główną i towarzyszącymi bocznymi nawami komunikacyjnymi przykrytymi dachem dwuspadowym, z czterokondygnacyjną, czworoboczną wieżą, od wysokości dachu nawy wieża ośmioboczna zwieńczona latarnią i iglicą oraz sygnaturką na granicy

naw i prezbiterium z dachem, prezbiterium niższe i węższe ze ściętymi narożami, oraz dwu niższych od prezbiterium skarbczyków nakrytych dachami pulpitowymi. Elewacje nieotynkowane, z wątkiem ceglany. W osi głównej portal z głównym wejściem ujętym dwoma pilastrami z drzwiami zamkniętymi półkoliście. Nad wejściem okulus, nad nim fryz arkadowy i profilowany gzymś wieńczący. Elewacje boczne jednokondygnacyjne, podzielone pięcioma przyporami, między nimi otwory okienne półkoliście zamknięte, z fryzem arkadowym i profilowanym, wyładowanym gzymsem wieńczącym. Elewacja prezbiterium z dwiema przyporami, między którymi okrągłe okno od wschodu, od płn-wsch i płd-wsch otwory okienne zamknięte półkoliście, z fryzem arkadowym i wyładowanym gzymsem wieńczącym. Dachy nakryte dachówką ceramiczną. Budynek kościoła w bardzo dobrym stanie technicznym.

W kościele znajdują się wpisane do rejestru zabytków ruchomych zabytki malarstwa, rzeźby, technik złotniczych i snycerskich pochodzące z XVIII-XIX w. oraz XX w. Do nowego kościoła zostały przeniesione pięć bocznych ołtarzy, pochodzących ze starego kościoła. Powstały w latach 1905-1910 ołtarz główny p.w. Zwiastowania NMP, dwukondygnacyjny, trójosiowy z trójkątnym zwieńczeniem z mensą skrzyniową-sarkofagową.

W południowej części ogrodzenia kościoła kostnica, która powstała prawdopodobnie także według projektu głównego architekta kościoła, w latach budowy kościoła i stylowo nawiązuje do jego architektury z cechami neoromańskimi. Jest to budowla wymurowana z cegły, na rzucie prostokąta, bryła niepodpiwniczona, z głazami narzutowymi w przyziemiu, jednokondygnacyjna zamknięta

dachem trójspadkowym pokrytym dachówką ceramiczną. Elewacje nieotynkowane, z ceglanymi pilastrami. Budynek kostnicy w bardzo dobrym stanie technicznym.

Na południe od kościoła drewniana plebania, której budowę prawdopodobnie rozpoczęto w 1939 r. a zakończono już po wojnie. Bryła plebanii złożona z dwu budynków parterowego i dwukondygnacyjnego. Budynki konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej, częściowo podpiwniczone, z dachami naczółkowymi.

W odległości ok 150 m. na północ od zespołu kościelnego znajduje się wpisany do rejestru zabytków pod nr A-87 z dnia 11.12.1992 r. stary cmentarz parafialny, otoczony murem z kamieni polnych oraz arkadową bramą wjazdową z cegły ceramicznej na zaprawie wapiennej, którą w 2009 starannie odnowiono staraniem proboszcza tutejszej parafii. Najstarszy nagrobek na cmentarzu pochodzi z 1804 r. Na cmentarzu zachowane XIX w. nagrobki, z których wyróżnia się nagrobek Julji Eufrozyny z de Ramerów Balde, którego pole grobowe ogrodzone jest z odlewanych, żeliwnych przesł misternie zdobionych.

Cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Św., 1875, wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym w Fastach

Cerkiew wpisana do rejestru zabytków pod nr A-394 z 20.08.1979 r.

Od XVI w. Fasty należały do dóbr bazylianów z Supraśla, po przekazaniu przez Aleksandra Chodkiewicza monasterowi Zwiastowania. Pierwsza cerkiew powstała po 1533 r. a przed 1545 r. w Fastach powstała samodzielna parafia prawosławna podległa władzy metropolitalnej. W XVI w. parafia była uposażona w 2 włóki ziemi. Po unii brzeskiej w 1596 r. parafia p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego należała do unickiego dekanatu podlaskiego. Parafia w Fastach przeszła do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w 1839, po synodzie połockim. Proboszcz Wincenty Gogolewski podpisał akt zgody na przejście na prawosławie jeszcze w 1838, razem z kilkunastoma innymi duchownymi. W 1863 pounicka cerkiew w Fastach uległa całkowitemu zniszczeniu wskutek pożaru. W jej zastępstwie parafianie, za radą proboszcza, ks. Bazylego Jachimowicza, wzniesli cerkiew św. Michała Archanioła na terenie cmentarza prawosławnego w miejscowości. Pełniła ona zastępczo funkcje świątyni parafialnej do momentu otwarcia nowej świątyni murowanej, zbudowanej w latach 1869–1875, i poświęconej ku czci Podwyższenia Krzyża Pańskiego. Inwestycję tę współfinansował skarb państwa rosyjskiego, przekazując kwotę 7330 rubli; 4851 rubli zgromadzili prywatni darczyńcy. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. władze państwowe nie zgodziły się na rejestrację parafii prawosławnej w Fastach, i stała się filią parafii Opieki Matki Bożej w Choroszczy i nabożeństwa w cerkwi w Fastach odprawiał nieregularnie duchowny z tejże placówki. W 1928 r. doszło do przejścia budynku, jak i cmentarza w Fastach, na potrzeby parafii katolickiej – neounickiej. W czasie działań wojenny częściowo uległo zniszczeniu prezbiterium. Cerkiew Podwyższenia Krzyża Pańskiego została ponownie przejęta przez prawosławnych w 1944 r.

Cerkiew murowana z cegły, otynkowana, nie podpiwniczona, jednonawowa, z wyodrębnionymi w bryle absydą, kruchtą, nawą i wieżą, orientowana. Od zachodu

trójkondygnacyjna wieża, w przyziemiu na rzucie prostokąta powyżej ośmiokątna, z ośmiokątną iglicą z kopułą cebulastą. Kruchta na planie kwadratu, zwieńczona dachem dwuspadowym, nawa na planie kwadratu zamknięta dachem czterospadkowym z pięcioma ośmiobocznymi latarniami nakrytymi hełmami cebulastymi z gałkami i żelaznymi krzyżami w narożach i na szczycie dachu. Wszystkie dachy pokryte blachą. Absyda na rzucie półkola nakryta dachem konchowym. W osi wejścia opilastrowany portal z wejściem przesklepionym łukiem półkolistym ze ślepym okulesem. Elewacje otynkowane, artykułowane gzymsem podokiennym oraz wieńczącym, otwory okienne prostokątne zamknięte półkoliście, w elewacjach wyraźnie zaakcentowane charakterystyczne łuki siodłowe, tzw. „ośle grzbiety”. Elewacje cerkwi po remoncie, w bardzo dobrym stanie technicznym. Cerkiew w dobrym stanie technicznym. Teren cmentarza przycerkiewnego, na którym wybudowana jest cerkiew ogrodzony jest metalowym, ażurowym płotem w postaci przesł pomiędzy czworobocznymi, ceglanyymi przysadzistymi słupkami.

Cerkiew cmentarna p.w. Św. Archaniola Michała, wraz z otoczeniem tj. cmentarzem grzebalnym prawosławnym w granicach ogrodzenia w Fastach, cerkiew wpisana do rejestru

zabytków pod nr A-70 z 18.12.2003 r.

Drewniana kaplica cmentarna została wzniesiona w latach 1893-1895 w centrum cmentarza prawosławnego, położonego w południowej części wsi Fasty. Cerkiew posadowiona na fundamentach z kamieni polnych ze ścianami konstrukcji sumikowo-łątkowej, ze zręby łączonymi na jaskółczy ogon. Bryła jednokondygnacyjna z wyodrębnioną kruchtą, pierwotnie drewnianą, obecna dobudowana

w 2003 r. z pustaków po rozebraniu starej kruchty. Nowa kruchta nie zachowała proporcji starej kruchty: jest od niej większa i wyższa z oknami w elewacjach bocznych, których nie było w drewnianej kruchcie. Obecnie całość oszalowana poziomo deskami, przykryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą z ośmioboczną sygnaturką z cebulową kopułą. Wnętrze jednoprzestrzenne z wyodrębnioną kruchtą. Otwory okienne w słupach, prostokątne zamknięte półkoliście. Część ołtarzowa na jednostopniowym podeście, zamknięta ścianą ikonostasu. Ikonostas architektoniczny, dwurzędowy, siedmioosiowy, na cokole. Budynek w dostatecznym stanie technicznym. W trakcie przeprowadzonego na początku XXI w. remontu (2003 r. i po tej dacie) zostały zdemonstrowane ozdobne nadokienniki, które bezwzględnie powinny zostać przywrócone.

Kaplica przydrożna, XIX, wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamiennym ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową w Pogorzalkach, wpisane do rejestru zabytków pod nr A-397 z 14.02.1977 r.

Wieś Pogorzalki została założona w latach 1554-1559 i należała do parafii w Dobrzniewie. W okresie międzywojennym, po komasacji gruntów w 1926 r. rada wsi podjęła decyzję o wyznaczeniu placu na szkołę, dom ludowy i plebanie oraz na cmentarz. Do budowy kościoła nie doszło wobec sprzeciwu hierarchii kościelnej w Wilnie. Po II wojnie światowej społeczność miejscowa podjęła decyzję o przerobieniu na kościół istniejącego już domu ludowego. 9 czerwca 1946 r. arcybiskup wileński Romuald Jabłrzykowski poświęcił nowy kościół. Pod koniec lat 70-tych XX w. wieś otrzymała pozwolenie na budowę obecnego kościoła, który poświęcono w 1980 r. Kościół znajduje się

w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowej kaplicy, wpisanej do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Murowana, kamienna kaplica wraz z kamiennym murem została wzniesiona ok. 1863 r., po tragicznych wydarzeniach, jakie miały miejsce na okolicznych terenach po wybuchu i klęskach w walkach z Rosjanami powstańców styczniowych i spaleniu przez Rosjan dwu wsi: Jaworówki i Dzikiego. Kaplica została wybudowana w sąsiedztwie dwóch drewnianych kapliczek słupowych z rzeźbami Św. Jana Nepomucena, z których jedną wzniesiono w 1795 r. a drugą w 1802 r. W 1905 r. rozbudowano kaplicę o część drewnianą dobudowaną od północy. W 1928 r., w 10 lecie odzyskania niepodległości obok kapliczki ufundowano kamienny krzyż, gdzie odbywało się ostatnie pożegnanie zmarłych. Całość założenia na planie nieregularnego czworoboku z dwiema kapliczkami słupowymi z rzeźbami Św. Janów Nepomucenów od północy.

Kaplica murowano-drewniana, na kamiennym i betonowym fundamencie. Kaplica na rzucie dwóch różnej wielkości prostokątów (kaplica kamienna mniejsza), połączonych krótszymi ścianami. Bryły kaplic zwarte, jednokondygnacyjne przykryte dachami dwuspadowymi, pokrytymi dachówką „esówką”. Na kalenicy w szczycie kaplicy drewnianej, drewniana czworoboczna sygnaturka z dachem namiotowym, na kalenicy w szczycie kaplicy murowanej od południa ażurowy krzyż żeliwny z półksiężcem. Elewacje boczne kaplicy murowanej częściowo otynkowane tynkowaniem „ramowym”, w licu części nieotynkowanej drobne kamienie, w ścianie szczytowej duże kamienie polne. Kaplica drewniana oszalowana pionow deskami, elewacje jednoosiowe. Elewacja frontowa jednoosiowa z kapliczką drewnianą szafkową nad wejściem, pod sygnaturką, z figurką Chrystusa Frasobliwego. Stan zachowania kaplicy dostateczny. Przed wejściem kapliczka słupowa ze św. Janem Nepomucenem z metalową tabliczką opisującą historię miejsca. Stan zachowania dostateczny.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże ujęto drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze charakterystyczne dla tradycyjnego budownictwa regionalnego, pochodzące z początków XX w. Są to między innymi przykłady tradycyjnego budownictwa drewnianego z Kozińca, Letnik, Obrubnik, Ponikły.

Kapliczki przydrożne

Liczne na terenie Polski kapliczki i krzyże przydrożne są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem. Do dzisiaj obiekty te otaczane są szczególną troską przez lokalną społeczność, która przejawia się między innymi dbałością o ich dobry stan i estetykę otoczenia.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże nie ujęto, jak do tej pory, żadnej kapliczki. Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym i wójt Gminy Dobrzyniewo Duże może

wystąpić z wnioskiem do Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o ujęcie w GEZ kolejnych obiektów, na przykład kapliczek, krzyży przydrożnych.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Dobrzyniewo Duże oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (Strength – siła, Weakness – słabość, Opportunity - szansa, Threat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• potencjał dla utworzenia wspólnie z gminami Czarna Białostocka i Knyszyn Parku Kulturowego obejmującego tereny rozpoznanych już kopalń krzemienia na terenie Kopiska • potencjał turystyczny związany z bogatą wielokulturową historią oraz walorami nieprzekształconego środowiska przyrodniczego (korzystny wizerunek „zielonego regionu”) i krajobrazowymi • istniejące szlaki turystyki pieszej: Królowej Bony, Trakt Zygmuntowski; rowerowej: Kresowe Wędrówki, Pielgrzymi, Rowerowa Obwodnica Gminy Knyszyn; konnej: Kresowe Wędrówki, Puszczy Knyszyńskiej, Doliny Górnej Narwi; kajakowej: Supraśl i Narwi. • silna tożsamość regionalna oraz aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach i organizacjach pozarządowych (między innymi w Kołach Gospodyń Wiejskich) • unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe z licznymi obszarami chronionymi: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej (o charakterze tajgi), Rezerwat Przyrody Kulikówka (rezerwat florystyczny), Rezerwat Przyrody Krzemianka (leśno-archeologiczny), Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi”, liczne obszary NATURA 2000 (Ostoja Knyszyńska, Ostoja Narwiańska, Puszcza Knyszyńska) – sprzyjające rozwojowi turystyki kwalifikowanej: przyrodniczej, pieszej, konnej, rowerowej) • potencjał sieci rzecznej (Narew, Supraśl) dla uprawiania turystyki kwalifikowanej: kajakarstwa, pieszej i rowerowej w obrębie dolin tych rzek	• brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (istniejące plany pokrywają jedynie 2,% powierzchni gminy) ze skutecznymi zapisami ochronnymi zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – jedyne zapisy ochronne dotyczą obiektów wpisanych do rejestru zabytków • niewykorzystanie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego polegającej na utworzeniu parku kulturowego • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy • niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna i turystyczna • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych • słaba oferta sieci gastronomicznej, brak w ofercie produktów lokalnych z terenu Gminy i regionu • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), • niedostateczny stan techniczny obiektów zabytkowych tradycyjnego budownictwa wiejskiego ujętych w gminnej ewidencji zabytków • konflikt wynikający z konieczności dostosowywania tradycyjnego drewnianego budownictwa wiejskiego do współczesnych wymogów socjalno-bytowych z zachowaniem ich w nieprzekształconej formie • niedostateczne zabezpieczenie sakralnych obiektów zabytkowych

• dogodne położenie i bardzo dobra dostępność komunikacyjna, bliskość Białegostoku - stolicy województwa, dużego ośrodka akademickiego w Białymstoku, silnego i dofinansowanego ośrodka kulturalnego • dobre skomunikowanie z centrum województwa i centrum Polski drogami szybkiego ruchu oraz kolejną • brak zagrożeń dla czystego środowiska (brak uciążliwego przemysłu) • sprzyjające warunki do rozwoju turystyki z naciskiem na zdrowy styl życia poprzez zdrowe odżywianie i wypoczynek na łonie natury, wykorzystującej istniejące atrakcje i walory kulturowe, historyczne i przyrodnicze • istniejąca infrastruktura szlaków: Szlaku Konnego Puszczy Knyszyńskiej, rowerowych, pieszych • zasoby kulturowe gminy: zespół kościoła parafialnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwie w Fastach, kapliczki i krzyże przydrożne • Aktywna działalność Gminnego Centrum Kultury z Zespołem Folklorystycznym Narwianie, Zespołem Śpiewaczym „Dobrzynianie” • aktywna działalność kulturalna Gminnej Biblioteki wraz z jej filiami • aktywna działalność Urzędu Gminy: wydawanie lokalnego pisma „Głos Dobrzyniewa” • zabytki wielu kultur, świadczące o bogactwie tradycji miejscowości gminnych: cerkiew w Fastach, cmentarz unicki w Fastach, kościoły rzymskokatolickie i kaplice w Dobrzyniewie Kościelnym, Pogorzałkach, cmentarz ewangelicki w Ogrodnikach • bardzo dobry stan zachowania ogólnie dostępnego zabytku sakralnego, jakim jest kościół w Dobrzyniewie Kościelnym, bardzo dobry stan zachowania cerkwi w Fastach (nie jest ogólnie dostępna) • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu gminy, kościoła katolickiego, kościoła prawosławnego i odpowiedzialnych i świadomych właścicieli z sektor prywatnego • ciekawa i wielokulturowa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • liczne kapliczki i krzyże przydrożne, których obecność uatrakcyjnią szlaki turystyki pieszej i rowerowej	• niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, wynikająca z przepisów prawa, które nie nakładały do 2019 obowiązku włączenia właścicieli w procedurę włączania zabytku nieruchomego do ewidencji • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • brak programów edukacji kulturalnej, niepowiązanie edukacji szkolnej z edukacją kulturalną • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • peryferyjność położenia województwa podlaskiego • niewystarczające działania związane z promocją gminy – brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne • niedostatecznie rozwinięta sieć ścieżek rowerowych – wobec dobrze rozwiniętej sieci dróg rowerowych w Białymstoku i sąsiadujących gminach, oraz niedostateczne oznakowanie istniejących ścieżek rowerowych • brak produktów turystycznych uatrakcyjniających gminę i jednoznacznie kojarzących się z gminą Dobrzyniewo Duże • niedostateczna baza noclegowa i gastronomiczna w miejscach posiadających walory przyrodnicze • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług na obszarze LGD – brak organizatora turystyki • emigracja poza gminę i poza granice kraju ludzi młodych i wykształconych • bezrobocie oraz zjawisko ukrytego bezrobocia, powodujące izolację społeczną i ograniczenie uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym • niewystarczający dostęp do szybkiego internetu • rolnictwo podstawą gospodarki gminy przy małym udziale przemysłu i usług • brak zarejestrowanego produktu lokalnego, który mógłby być lokalną atrakcją kulinarną, • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania tradycją i folklorem ze strony młodzieży,
---	--

• potencjał demograficzny z wysokim odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym • bardzo dobre warunki edukacyjne w poszczególnych miejscowościach gminy • rozbudowana i dobrej jakości baza społeczna do inicjatyw lokalnych w postaci Kół Gospodyń Wiejskich, jednostek OSP • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę, • nastawienie na rozwój rolnictwa ekologicznego • aktywni i skuteczni w pozyskiwaniu środków zewnętrznych samorządowcy oraz przedsiębiorcy i aktywni mieszkańcy • wysokie kompetencje oraz przychylność władz samorządowych • wzrost wykształcenia i zamożności obywateli • przedsiębiorczość i powszechna zaradność społeczeństwa • wysoki poziom bezpieczeństwa (niski poziom przestępczości)	• niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej • brak systemu informacji gminnej (tablic kierujących do obiektów) • kształtowanie nowej zabudowy wsi, bez uwzględniania tradycji budowlanej • brak środków finansowych na renowację i utrzymanie obiektów zabytkowych • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na barki właścicieli • niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego (znacznie niższa w stosunku do ochrony środowiska przyrodniczego) • brak skutecznej egzekucji ze strony organów państwowych za niszczenie zabytków
SZANSE	ZAGROŻENIA
• utworzenia Parku Kulturowego obejmującego tereny rozpoznanych kopalń krzemienia na terenie Kopiska – jako wspólna inicjatywa z gminami sąsiadującymi: Czarna Białostocka i Knyszyn, • zbudowanie na terenie proponowanego Parku Kulturowego z kopalniami krzemienia (Park Kulturowy Kopalń Krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej) infrastruktury turystycznej przyciągającej turystów z całej Europy i Polski; • zainicjowanie przez władze Gminy zbudowania infrastruktury turystycznej na terenach przyległych do Parku Kulturowego: miejsc noclegowych, sieci gospodarstw agroturystycznych z wykorzystaniem środków unijnych • rozpropagowanie atrakcji Parku Kulturowego w publikatorach, mediach w celu przyciągnięcia turystów • integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • znaczne środki przeznaczane na rozwój terenów wiejskich i Polski Wschodniej	• tereny gminy w dolinach Narwi i Supraśli szczególnie zagrożone powodzią • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • przy istniejącym na terenie gminy potencjale rozwoju energetyki odnawialnej (OZE): wiatrowej i słonecznej, inwestycje w energetykę wiatrową (turbiny wiatrowe) i słoneczną (wielkopłaskowyżowe farmy fotowoltaiczne) przy złym planowaniu przestrzennym mogą one stanowić zagrożenie dla krajobrazu kulturowego i zmniejszyć atrakcyjność turystyczną gminy, • obawa samorządu przed utworzeniem Parku Kulturowego jako formy ograniczającej swobodę inwestowania • niewystarczające inwestycje z zakresu turystyki • niewystarczająca infrastruktura turystyczna, • bezrobocie oraz niski poziom wykształcenia i kwalifikacji bezrobotnych • wyludnianie się obszarów wiejskich wskutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz emigracji ludzi młodych do większych miast lub za granicę • postępujące starzenie się społeczeństwa • pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem

• liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • liczne szlaki rowerowe przebiegające przez gminę, • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych • aktywne uczestnictwo mieszkanki gminy w Kołach Gospodyń Wiejskich w kultywowaniu tradycji i obrzędów ludowych • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • rozwój turystyki oraz rozwijająca się agroturystyka na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • możliwość wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego do rozwoju agroturystyki • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielnny dla mieszkańców Białegostoku) • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego • dostęp do informacji i zasobów sieciowych • duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego • kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej • wykształcona kadra urzędników samorządowych • rozwój rolnictwa ekologicznego • możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw w oparciu o Lokalną Grupę Działania Puszcza Knyszyńska • promocja gminy poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp. • istnienie na bieżąco aktualizowanych stron internetowych gminy i placówek gminnych • możliwość stworzenia kompleksowej spójnej i nowoczesnej polityki informacyjnej władz gminy na bazie Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Knyszyńska” i stowarzyszenia Białostocki Obszar Funkcjonalny.	• zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych), zjawisko wykluczenia cyfrowego • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji z jednoczesnym nakładaniem coraz to większych obowiązków na gminy • niedorozwój usług i infrastruktury dla rozwoju turystyki • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • udokumentowane zasoby kopalin pospolitych (piasków i żwirów) w przypadku ich eksploatacji stanowią zagrożenie dla stanowisk archeologicznych oraz krajobrazu przyrodniczego • Drenaż mózgów • Postrzeganie przez część społeczeństwa obszarów chronionych jako bariery rozwojowej (w szczególności obszarów NATURA 2000) oraz potrzeba podnoszenia świadomości i kwalifikacji administracji publicznej w zakresie gospodarowania na obszarach chronionych
---	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Niniejszy program jest kolejną już edycją Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże i stanowi kontynuację Programu na lata 2021-2024. W okresie obowiązywania poprzedniej edycji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże obowiązywał w Polsce od marca 2020 do maja 2023 okres ograniczeń związanych z pandemią COVID-19, co w znaczący sposób wpłynęło na możliwość realizacji założonych wówczas celów programowych. W okresie tym wprowadzone były istotne ograniczenia. Wydarzenia kulturalne były odwołane bądź przenoszone „online”. Z jednej strony umożliwiło to szerszy dostęp do niektórych treści, ale z drugiej strony mogło prowadzić do marginalizacji osób bez dostępu do internetu lub technologii cyfrowych. Czas ten stworzył także nowe możliwości. Instytucje kulturalne musiały przyspieszyć proces digitalizacji swoich zbiorów, aby zdalnie je udostępniać. Powstało wiele projektów edukacyjnych i popularyzatorskich, które promowały dziedzictwo narodowe za pomocą mediów społecznościowych i platform streamingowych. Pandemia COVID-19 stanowiła wyzwanie dla sektora kultury i dziedzictwa narodowego, ale jednocześnie otworzyła drzwi do innowacyjnych rozwiązań i strategii komunikacji z publicznością z których będziemy mogli korzystać w nadchodzących latach.

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym i powiatowym, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 i Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego na lata 2023-2027. Niestety do chwili obecnej nie powstał na szczeblu wojewódzkim odpowiedni dokumenty programowy, jakim jest Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podlaskim.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Dobrzyniewo Duże został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2025-2028:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Dobrzyniewo Duże w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona, opieka i poprawa stanu zachowania zabytków gminy Dobrzyniewo Duże.

Cel 2: Wykorzystanie zabytków i ich otoczenia do kreowania wizerunku gminy Dobrzyniewo Duże.

Cel 3: Edukacja kulturalna i historyczna mieszkańców gminy Dobrzyniewo Duże oraz budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy.

Cel 4: Wspieranie inicjatyw lokalnych, promocja dziedzictwa kulturowego gminy Dobrzyniewo Duże.

Cel 5: Współpraca w zakresie opieki nad zabytkami gminy Dobrzyniewo Duże, promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona, opieka i poprawa stanu zachowania zabytków gminy Dobrzyniewo Duże	

<i>Kierunki działań:</i>	<i>Działania:</i>
1. Rewaloryzacja kulturowego dziedzictwa materialnego	Prace koncepcyjne, wykonanie projektu oraz ewentualne przystąpienie do rewitalizacji terenu dawnego cmentarza ewangelickiego w Ogrodnikach Prace koncepcyjne nad rewitalizacją – lub upamiętnieniem w inny sposób terenu dawnego cmentarza unickiego w Fastach
2. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	rozważenie możliwości utworzenia wspólnie z gminami Czarna Białostocka i Knyszyn Parku Kulturowego obejmującego kopalnie krzemienia zlokalizowane na terenie tych gmin i prace mające na celu spopularyzowanie inicjatywy wśród mieszkańców gminy Aktualizowanie wykazu zabytków nieruchomych w dokumentach planistycznych Gminy Dobrzyniewo Duże pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków. Współpraca z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy pracach prowadzonych przy zabytkach. Pomoc, na przykład poprzez dofinansowanie – w miarę możliwości - prac konserwatorsko-restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością gminy. Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia obiektów zabytkowych poprzez między innymi przeprowadzanie obowiązkowych przeglądów obiektów w cyklach najrzadziej dwuletnich w zakresie przeprowadzonych prac remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych. W porozumieniu ze Starostą powiatu białostockiego czytelne oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodnione z WUOZ w Białymstoku. Jest to jeden ze zdefiniowanych priorytetów Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego na lata 2023-2027. Dbłość o obiekty zabytkowe będące w zasobach samorządu poprzez ich oznakowanie, umieszczenie tablic informacyjnych, tablic kierujących do zabytków, regularne pielęgnowanie zieleni na terenie cmentarza ewangelickiego.
3. Ochrona zabytków ruchomych	ujęcie problematyki ochrony zabytków ruchomych w Planie ochrony zabytków gminy Dobrzyniewo Duże na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ze szczególnym uwzględnieniem wyposażenia zespołu kościelnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwi w Fastach, oraz uwzględnienie zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
4. Ochrona zabytków archeologicznych	Nadzorowanie miejsc prowadzonych inwestycji budowlanych poprzez poinformowanie inwestorów o prawnym wymogu poinformowania PWKZ lub wójta o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac budowlanych.

	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych.
	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego.
	Zabezpieczenie przed dewastacją oraz prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zieleni na wpisanym do rejestru stanowisk w Rybakach – zakres możliwych prac musi zostać uprzednio uzgodniony z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków
	nawiązanie współpracy z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie oraz Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich w celu zamieszczenia informacji dotyczącej badań wykopaliskowych i ich wyników na stanowiskach archeologicznych kopalni „Krzemianki” na stronach internetowych Urzędu Gminy w celu ich szerokiej popularyzacji
5. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków ujęcie ich w gminnej ewidencji.
	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych.
	digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Urząd Gminy akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Dobrzyniewo Duże, ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego,
6. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	dokumentowanie występów zespołów folklorystycznych – nawiązanie kontaktu z Podlaskim Muzeum Kultury Ludowej w Leśnej w celu opracowania optymalnych działań mających na celu udokumentowanie ginących zwyczajów, obrzędów itp.,
	dokumentowanie występów zespołów folklorystycznych – nawiązanie kontaktu z Podlaskim Muzeum Kultury Ludowej w Leśnej w celu opracowania optymalnych działań mających na celu udokumentowanie ginących zwyczajów, obrzędów itp., dokumentowanie w postaci zbierania relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”.

	promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczajnie całoroczne na wsi, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne – poprzez dalszą opiekę nad Kołami Gospodyń Wiejskich, analiza, wybór i ewentualne zarejestrowanie na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi lokalnych produktów, które mogą służyć promowaniu Gminy na imprezach gminnych, powiatowych, wojewódzkich. dalsze wspieranie wydawania kwartalnika „Głos Dobrzyniewa”, dalsze inicjowanie wydawnictw o charakterze regionalnym propagujących walory turystyczne gminy ale także adresowanych do mieszkańców gminy ukazujących znane postaci, twórców, rodziny.
Cel 2: Wykorzystanie zabytków i ich otoczenia do kreowania wizerunku gminy Dobrzyniewo Duże.	
1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć (na przykład poprzez udostępnianie strony internetowej Urzędu Gminy, „Głosu Dobrzyniewa”) mających na celu popularyzację spuścizny materialnej i niematerialnej regionu, np. organizowanie lekcji muzealnych z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o eksponatach, skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp), inicjowanie i pomoc w tworzeniu wraz ze współpracującymi archeologami z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie ekspozycji w placówkach szkolnych, bibliotekach dotyczących badań archeologicznych na stanowisku „Krzemianki” inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, bibliotekach – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć; - wystaw poświęconych pamięci Powstania Styczniowego 1863 r.: na przykładzie pacyfikacji wsi Jaworówka;
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	Kontynuowanie organizowania obchodów rocznic związanych z historią terenów dzisiejszej gminy: obchody uroczystości sybirackich w Pogorzałkach, mordu na mieszkańcach i pacyfikacji przez wojska carskie Jaworówki. inicjowanie, organizowanie, wspieranie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy z uczestnictwem jak największej liczby mieszkańców – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z historii miejscowości w gminie Dobrzyniewo Duże, miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, itp.,

3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego	zainicjowanie wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn współorganizowania festynów archeologicznych połączonych z pokazami wykonywania i wykorzystywania narzędzi krzemiennych w pradziejach - np. w Kopisku, wykorzystujących istnienie kopalń krzemienia na terenach gmin
	Rozwijanie turystyki militarnej w oparciu o wydarzenia z historii terenów dzisiejszej gminy: - tradycje Powstania Styczniowego 1863 r.; pacyfikacji wsi Jaworówka - tradycje partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”. W przypadku pojawienia się inicjatyw zewnętrznych pomoc w organizacji wydarzeń z udziałem grup rekonstrukcyjnych.
Cel 3: Edukacja kulturalna i historyczna mieszkańców gminy Dobrzyniewo Duże oraz budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Wykorzystanie instrumentów prawnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	wnioskowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o powołanie na społecznego opiekuna zabytków na terenie gminy
2. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	Opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Udostępnianie stron internetowych Urzędu Gminy Dobrzyniewo Duże, biuletynu informacyjnego „Głos Dobrzyniewa” publikacjom poświęconym kulturze i tradycjom na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże. zamieszczenie na stronach internetowych Urzędu Gminy informacji na temat kopalń krzemienia z okresu epoki brązu oraz wyniku wykopalisk archeologicznych na tych wykopaliskach, metod badawczych stosowanych przez archeologów, itp. informacji pozyskanych z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz / lub Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich prowadzących badania na terenie gminy
3. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	Upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich.
4. Edukacja młodzieży szkolnej w zakresie poznawania lokalnego dziedzictwa kulturowego.	Inicjowanie organizowania rajdów (pieszych, rowerowych) młodzieży szkolnej szlakiem małej architektury sakralnej – kapliczek, których celem byłoby uczenie szacunku własnego krajobrazu kulturowego, na przykład pobożności ludowej. Wspieranie inicjatyw organizowania wśród młodzieży nowoczesnych form angażowania ich w imprezy, na przykład gry terenowe dla upamiętnienia, na przykład: - tradycje Powstania Styczniowego 1863 r.; - pacyfikacji wsi Jaworówka.

5. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	Organizowanie, pomoc w organizowaniu wystaw tematycznych w szkołach i placówkach bibliotecznych, na przykład „Miejscowości i mieszkańcy gminy na starych fotografiach”; „Powstanie Styczniowe na terenie Gminy”....
6. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	prezentacja zespołów folklorystycznych, ich dorobku, opublikowanie treści pieśni itp. na stronach internetowych gminy
7. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	wsparcie młodzieży studiującej kierunku historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji w „Głosie Dobrzyniewa”, na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy
	Dalsze wspieranie wydawnictw z zakresu historii gminy, badań nad historią poszczególnych miejscowości gminy, literatury pamiątkarskiej.
	Tworzenie ścieżek edukacyjnych i tras turystycznych uwzględniających walory przyrodnicze, krajobrazowe i wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego gminy, na przykład opracowanie ścieżki dydaktycznej na terenie kopalni krzemienia w Kopisku.
Cel 4: Wspieranie inicjatyw lokalnych, promocja dziedzictwa kulturowego gminy Dobrzyniewo Duże	
1. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskiwaniu środków finansowych, na przykład poprzez poinformowanie o możliwościach pozyskania dotacji, innych źródłach pozyskiwania finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej.
	Organizacji warsztatów, szkoleń i spotkań dla mieszkańców gminy zainteresowanych tematyką zabytków
	Promowaniu inicjatyw lokalnych związanych z zabytkami na stronie internetowej gminy oraz w lokalnych mediach.
	Współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami w zakresie realizacji projektów związanych z zabytkami

2. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. Szlakiem Powstania Styczniowego, szlakiem wyznań chrześcijańskich: katolików, prawosławnych, ewangelików zamieszkujących ziemie Gminy Dobrzyniewo,
	wspieranie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych - przeprowadzenie analizy możliwości prawnych, fiskalnych i innych, które pozwolą Gminie skutecznie zachęcać sektor prywatny do zagospodarowania obiektów zabytkowych – na przykład na cele agroturystyki, współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy.
3. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaku turystyki kulturowej w oparciu o kopalnie krzemienia z okresu epoki brązu zlokalizowane w Nadleśnictwie Knyszyn na terenach gminy Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka oraz Knyszyn
	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy Dobrzyniewo Duże na przykład: Trakt Zygmuntowski”, cerkiew w Fastach, kościoły i kaplice katolickie, cmentarz ewangelicki w Ogrodnikach, cmentarz unicki w Fastach
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm, na przykład szlakiem „Pamięci Narodowej” z pomnikami w Jaworówce, cmentarzem w Nowosiólkach; szlakiem kapliczek i krzyży przydrożnych
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,
4. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach historycznych	współorganizowanie wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn festynów archeologicznych połączonych z atrakcjami, konkursami - np. w Kopisku, wykorzystujących istnienie kopalń krzemienia na terenach gmin
	w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: tradycje Powstania Styczniowego, partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”
Cel 5: Współpraca w zakresie opieki nad zabytkami gminy Dobrzyniewo Duże, promocja dziedzictwa kulturowego gminy.	

1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	organizacja wydarzeń kulturalnych i turystycznych promujących zabytki gminy, na przykład wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn festynów archeologicznych związanych z kopalnią krzemienia w Kopisku i wpisanie ich w stały kalendarz imprez tych gmin
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych
3. Promocja krajobrazu kulturowego gminy, jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności twórczej poprzez pomoc w organizacji plenerów malarskich, rzeźbiarskich, fotograficznych, filmowych	nawiązanie współpracy ze stowarzyszeniami twórców i promocja walorów kulturowych i przyrodniczych gminy dla organizacji plenerów artystycznych,

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- 1) **instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych**
 - aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
 - tworzenie parków kulturowych,
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
 - wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) **instrumentów finansowych**
 - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
 - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- 3) **instrumentów koordynacji**
 - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
 - współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 4) **instrumentów społecznych**

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Dobrzyniewo Duże.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2025-2028.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nim	1. Czy rozważono z inicjatywą utworzenia Parku Kulturowego obejmującego teren kopalń krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej? 2. Czy opublikowano na stronach internetowych gminy i przesłano do właścicieli obiektów zabytkowych informacji dotyczących zasad dekontaminacji w pomieszczeniach zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty? 3. Czy w nowopowstających dokumentach planistycznych zaktualizowano wykazy zabytków pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków? 4. czy przystąpiono do sporządzenia aktualizacji planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Dobrzyniewo Duże i czy uwzględniono w nim ochronę zabytków nieruchomych? 5. Czy są oznakowane zabytki wpisane do rejestru zabytków? 6. czy monitorowano obiekty wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków? 7. Czy poinformowano właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru o wymogach prawa związanych z posiadaniem obiektów zabytkowych? 8. Czy w gminie powstał Plan ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych i ujęto w nim wyposażenie zespołu kościelnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwi w Fastach 9. Czy wykonywano i jaka była częstotliwość zabiegów pielęgnacyjnych na obiektach stanowiących własność gminy? 10. Czy pozyskano informacje dotyczące zagrożeń, prac remontowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków? 11. Czy na stronie internetowej gminy znalazła się informacja dotycząca zagrożenia niszczenia stanowisk archeologicznych przez tzw. detektorystów?

	12. czy przygotowano informacje dla firm eksploatujących kruszywa (piasek) dotyczące postępowania w wypadku odkrycia zabytków podczas prac? 13. Czy odbyły się wizytacje obiektów będących w gminnej ewidencji zabytków? 14. Czy dokonano nowych wpisów obiektów do gminnej ewidencji zabytków i czy wykonano dla nich karty adresowe? 15. czy nawiązano współpracę z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie oraz Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich w celu zamieszczenia informacji dotyczącej badań wykopaliskowych i ich wyników na stanowiskach archeologicznych kopalni „Krzemianki”? 16. czy wystąpiono do sąsiednich gmin: Czarna Białostocka i Knyszyn z inicjatywą umieszczenia na stronach internetowych Urzędów Gminy informacji na temat kopalń krzemienia z okresu epoki brązu znajdujących się na terenie tych gmin? 17. Czy przystąpiono do akcji digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego: - skanowania zdjęć udostępnionych z archiwów rodzinnych; - publikowania zeskanowanych zdjęć - dokumentowano występy zespołów folklorystycznych?
Kształtowaniu tożsamości regionalnej	1. czy zainicjowano współpracę z archeologami z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie w celu ekspozycji w placówkach szkolnych, bibliotekach dotyczących badań archeologicznych na stanowisku „Krzemianki” 2. czy zainicjowano z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn współorganizowanie festynów archeologicznych? 3. Liczba inicjatyw kulturalnych w sferze opieki nad zabytkami (lekcje muzealne, warsztaty, konkursy, wystawy, inscenizacje) 4. Liczba publikacji na stronach internetowych gminy, w „Głosie Dobrzyniewa” dotycząc popularyzację spuścizny kulturowej gminy 5. Liczba osób uczestnicząca w kursach animatorów życia kulturalnego 6. Liczba dotacji dla stowarzyszeń i grup nieformalnych na projekty dotyczące promocji tradycji lokalnych
Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Czy opublikowano na stronie internetowej gminy Gminny Program Opieki nad Zabytkami? 2. czy na stronach internetowych zawarto informację o obowiązkach, jakie ciążą na właścicielach obiektów zabytkowych? 3. Liczba konkursów, wystaw związanych z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego
Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych	1. czy poinformowano (bezpośrednio lub poprzez publikacje na stronach internetowych gminy) właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej, 2. Liczba wystaw stałych i czasowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy 3. Liczba tras rowerowych, ścieżek przyrodniczych propagujących dziedzictwo kulturowe i zasoby przyrodnicze gminy

Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	1. Liczba artykułów, publikacji na stronach internetowych Urzędu Gminy dotyczących dziedzictwa kulturowego zainicjowanych przez władze samorządowe 2. Liczba akcji edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego; 3. Liczba akcji edukacyjnych skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych dotyczących zasad konserwatorskich
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	1. Czy w ramach portalu internetowego Gminy prowadzone są zakładki sprofilowane dotyczące dziedzictwa kulturowego? 2. Liczba akcji propagujących szlaki kulturowe i ich tworzenie 3. Liczba akcji promujących turystykę kulturalną o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym 4. Liczba wspólnych akcji promocyjnych regionu z sąsiednimi gminami 5. Liczba współorganizowanych przez Urząd Gminy wydarzeń kulturalnych.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Od roku podatkowego 2021 obowiązuje tak zwany Polski Ład, to jest plan odbudowy polskiej gospodarki po pandemii COVID-19, w którym wprowadzono korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych.

Ulga jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,

2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
 3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
 4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
 5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
 6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
 7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
 8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
 9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
 10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
 11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
 12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
 13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
 14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
 15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
 16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15,
 17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.
- PWKZ zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Podlaskiego.

Dotacja może być udzielona również przez:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Samorząd Województwa Podlaskiego,
- Miejskiego Konserwatora Zabytków,
- Samorządy Gmin.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.). Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami przeznaczone są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,

Priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju,
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju,
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji,
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

Priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich,
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe,
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych,
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt,
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Finansowanie z Funduszu Kościelnego (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 na wyżej wymieniony fundusz zaplanowano 11.000.000,00 zł. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 609) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tych zabytkach, których właścicielem jest gmina jest zadaniem własnym gminy. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz /

prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) wprowadza rozróżnienie pomiędzy ochroną a opieką nad zabytkami. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.
3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku.
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Jak widać z powyższego rozróżnienia ochrona zabytków została przypisana administracji publicznej, natomiast opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. W tabeli poniżej przedstawiono zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże ze wskazaniem właściciela – odpowiednio odpowiedzialnego za ich ochronę oraz opiekę.

Tabela nr 4: obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże ze wskazaniem formy własności

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	FORMA WŁASNOŚCI
1	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Park dworski (pozostałości) w dawnej osadzie młyńsko-fabrycznej	ul. Parkowa dz. ew. nr: 741 obręb: NOWE ALEKSANDROWO		gminna
2	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Magazyn na sukno w zespole fabryki sukna, później „Kamienica”, ob. budynek mieszkalny	ul. Parkowa nr 2 dz. ew. nr: 740/2 obręb: NOWE ALEKSANDROWO		prywatna
3	DOBRZYNIOWO FABRYCZNE	Czworak w zespole fabryki sukna, ob. budynek mieszkalny	ul. Dębowa nr 2, ul. Królewska nr 11 dz. ew. nr: 723/1, 723/3 obręb: NOWE ALEKSANDROWO		prywatna
4	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	A-368 z 18.08.1979	parafialna
5	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Kostnica przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	A-368 z 18.08.1979	parafialna

6	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz przykościelny przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 77/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	A-368 z 18.08.1979	parafialna
7	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Plebania przy kościele parafialnym p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	dz. ew. nr: 171/4 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE		parafialna
8	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki (dawny)	dz. ew. nr: 30 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	A-87 z 11.12.1992.	parafialna
9	DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 342 obręb: DOBRZYNIOWO KOŚCIELNE		parafialna
10	FASTY	Cerkiew prawosławna parafialna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża nr 2 dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983	parafialna
11	FASTY	Cmentarz przycerkiewny przy cerkwi prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983	parafialna
12	FASTY	Ogrodzenie cerkwi prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Św. Krzyża dz. ew. nr: 51/11 obręb: FASTY	A-394 z 20.08.1979 oraz z 14.09.1983	parafialna
13	FASTY	Cerkiew prawosławna cmentarna p.w. św. Michała Archanioła	ul. Łyskowska dz. ew. nr: 164 obręb: FASTY	A-70 z 18.12.2003	parafialna
14	FASTY	Cmentarz parafii prawosławnej p.w. Podwyższenia Krzyża Pańskiego	ul. Łyskowska dz. ew. nr: 164 obręb: FASTY	A-70 z 18.12.2003	parafialna
15	FASTY	Cmentarz unicki (obecnie nieistniejący)	ul. Szosa Knyszyńska dz. ew. nr: 51/3 obręb: FASTY		parafialna
16	KOPIISK	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 110/1 obręb: KOPIISK		parafialna
17	KULIKÓWKA	Dom mieszkalny	Kulikówka nr 8 dz. ew. nr: 794/3 obręb: CHRABOLY		prywatna
18	KULIKÓWKA	Stodoła w zagrodzie nr 11	dz. ew. nr: 769/2 obręb: CHRABOLY		prywatna
19	KULIKÓWKA	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 11	dz. ew. nr: 769/2 obręb: CHRABOLY		prywatna
20	LEŃCE	Park dworski	dz. ew. nr: 57/25 obręb: LEŃCE		prywatna
21	LETNIKI	Zespół zagrody nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2 obręb: LETNIKI		prywatna
22	LETNIKI	Budynek mieszkalny w zagrodzie nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2 obręb: LETNIKI		prywatna
23	LETNIKI	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 1	Letniki nr 1 dz. ew. nr: 189/28, 358/2 obręb: LETNIKI		prywatna
24	LETNIKI	Budynek mieszkalny (chałupa) nr 24	Letniki nr 24 dz. ew. nr: 327/5 obręb: LETNIKI		prywatna
25	LETNIKI	Budynek gospodarczy (spichlerz) w zagrodzie nr 24	Letniki nr 24 dz. ew. nr: 327/5 obręb: LETNIKI		prywatna
26	OBRUBNIKI	Budynek gospodarczy (spichlerz) w zagrodzie nr 13	Obrubniki nr 13 dz. ew. nr: 92/2 obręb: OBRUBNIKI		prywatna
27	OBRUBNIKI	Budynek mieszkalny nr 19	Obrubniki nr 19 dz. ew. nr: 78/2 obręb: OBRUBNIKI		prywatna
28	OGRODNIKI	Cmentarz ewangelicki	ul. Diamentowa dz. ew. nr: 658 obręb: NOWE ALEKSANDROWO		gminna
29	POGORZALKI	Kaplica przydrożna	dz. ew. nr: 633/4 obręb: POGORZALKI	A-397 z 14.02.1977	parafialna
30	POGORZALKI	Ogrodzenie kaplicy przydrożnej	dz. ew. nr: 633/4 obręb: POGORZALKI	A-397 z 14.02.1977	parafialna
31	POGORZALKI	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	dz. ew. nr: 624 obręb: POGORZALKI		parafialna
32	PONIKŁA	Dom mieszkalny (chałupa) nr 13	Ponikła nr 13 dz. ew. nr: 196 obręb: PONIKŁA		prywatna
33	PONIKŁA	Dom mieszkalny nr 25	dz. ew. nr: 40/5 obręb: PONIKŁA		prywatna

34	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (piwnica) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA		prywatna
35	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (stodoła) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA		prywatna
36	PONIKŁA	Budynek gospodarczy (obora) w zagrodzie nr 27	dz. ew. nr: 36/1 obręb: PONIKŁA		prywatna
37	PONIKŁA	Budynek gospodarczy, stodoła i obora w zagrodzie nr 44	dz. ew. nr: 25/3 obręb: PONIKŁA		prywatna

Gmina Dobrzyniewo Duże posiada tytuł prawny do 2 obiektów zabytkowych i jest zobowiązana do ich ochrony i sprawowania opieki.

13. Bibliografia

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r**
(Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej**
(t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971410943>
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 1292), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900160095>
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. 2024 poz. 1130)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717>
- Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1668)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001688>
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2025 r. poz. 418)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414>
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2025 r. poz. 647)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1336)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880>
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 278).
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001777>

12. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150000774>
13. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493>
14. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024>
15. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539>
16. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311>
17. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>
18. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**
(Dz. U. 2025 r. poz. 707)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>
19. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026**
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>
20. **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030r.**
<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>
21. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”**
http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
22. **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.**
<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2030-srks>
23. **Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego**
https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/
24. **Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020**
https://wrotapodlasia.pl/pl/kultura/kultura_i_dziedzictwo/program_rozwoju_kultury/
25. **Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.**
<http://www.strategia.wrotapodlasia.pl/>
26. **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego**
https://bip.umwp.wrotapodlasia.pl/wojewodztwo/urzed_mar/programy_i_dzialania/program_y/zag_przestr.html
27. **Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego na lata 2023-2027**
https://bip-stbialystok.wrotapodlasia.pl/Rada_Pow/Rp_UchwalyR/uchwaly-rady-powiatu-rok-2023/uchwaly-podjete-na-lxxxv-sesji-w-dniu-28122023/uchwala-nr-lxxxv6222023-

[radu-powiatu-bialostockiego-z-dnia-28-grudnia-2023-r-w-sprawie-przyjecia-programu-opieki-nad-zabytkami-powiatu-bialostockiego-na-lata-----2023-2027.html](#)

28. Strategia Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

<http://st.bialystok.wrotapodlasia.pl/resource/file/preview/id.1384>**Lokalna Grupa Działania**

29. Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska

<https://www.puszczaknyszynska.org/>

30. Miejsce Planów Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Dobrzyniewo Duże

<https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=130>

31. Strategia rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030

<https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=194>

32. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże

<https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=124>